

*Naming, Blaming, Shaming

עמדותיהן של נפגעות עבירות מין כלפי ביוש תוקפיהן ברשתות החברתיות

הדר דנציג-רוזנברג** וענת פלג***

- * פרפרזה על כותרת מאמרם של William L.F. Felstiner, Richard L. Abel & Austin Sarat, *The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming*, 15 LAW & SOC'Y REV. 631 (1980). מאמר קלסי זה מציג מודל הגורס כי קיומה של עילת תביעה הוא תוצר של תהליך בן שלושה שלבים: זיהוי של עוול – naming (שיום); ייחוס אשמה לגורם המעוול – blaming; ותביעה לקבלת סעד בגין העוול – claiming. מאמרנו הנוכחי מתמקד בתהליך החשיפה של נפגעות תקיפה מינית ברשתות החברתיות, אשר כולל אף הוא שלושה שלבים: השניים הראשונים זהים לאלה המתוארים במודל של פלסטינר, אייבל וסרט, וכוללים את שלב זיהוי העוול ואת שלב ייחוס האשמה למעוול. השלב השלישי הוא ביוש (shaming) של הפוגע במרחב המקוון באמצעות חשיפת פרטיו המזהים כמי שביצע לכאורה את הפגיעה, וזאת בין אם נעשתה פנייה לרשויות אכיפת החוק לשם קבלת סעד בגין העוול ובין אם לאו.
- ** פרופסור חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; מרצה אורחת בכית-הספר למשפטים של אוניברסיטת קליפורניה בברקלי (2017–2018, קיץ 2020); וחוקרת אורחת במרכז לחקר המשפט והחברה ובמכון ללימודי ישראל, בית-הספר למשפטים של אוניברסיטת קליפורניה בברקלי (2016–2018, קיץ 2019).
- *** חוקרת תקשורת, מנהלת המרכז לתקשורת ומשפט, ומרצה מן החוץ בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.
- אנו מבקשות להודות מעומק הלב לנפגעות האמיצות ולנפגעים האמיצים שהסכימו לפתוח את סגור ליבם וליטול חלק במחקר זה. המאמר הנוכחי נשען על ממצאים שאספנו במסגרת מחקר רחב-היקף שעוסק בהיבטים שונים הקשורים להשתתפותם של נפגעי תקיפה מינית בשיח על פגיעה מינית בפייסבוק. תודה עמוקה לשותפנו לחלקים אחרים של המחקר הרחב הכלכלן רועי רוזנברג, שניצח על היבטים מתודולוגיים כמותניים, וכן לאריאל בנדור מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן. תודה חמה למאיה ברעם, לנורית וימר, לשחר ישראל, לענבר לוי, לניצן פרידמן ולמור חוגג – עוזרות-המחקר ועוזרי-המחקר המסורים שלנו – על סיועם בשלבים שונים של המחקר הרחב. אנו מבקשות להודות לרפנה הקר על הערות ביקורת מעולות, וכן למשתתפי פורום "הרצאת הדקן" בבית-הספר למידע באוניברסיטת קליפורניה בברקלי, למשתתפי הסמינר במרכז לחקר משפט וחברה באוניברסיטת קליפורניה בברקלי, למשתתפי הפורום למשפט וחברה בבית-הספר למשפטים של אוניברסיטת סטנפורד, למשתתפי הסמינר המחלקתי בבית-הספר למשפטים של אוניברסיטת לויולה בלוס-אנג'לס ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן, ולמשתתפי הסדנה למשפט פלילי באוניברסיטה העברית בירושלים על הערות מצוינות שסייעו לנו בפיתוח התוכנית המוצגות במאמר.

מחקר זה מבקש לכוון את הזרקור אל תופעת הביוש שנפגעים ונפגעות של תקיפה מינית עורכים ברשתות החברתיות לפוגעים בהם, וזאת באמצעות חשיפת הפרטים המזהים של הפוגעים. המחקר מבוסס על ראיונות-עומק מובנים למחצה עם 20 נפגעות ונפגעים של תקיפה מינית – רובם נשים – אשר בחרו לחשוף בפייסבוק את סיפור הפגיעה בהם. כמחציתם בחרו לחשוף פרטים מזהים על הפוגע, בעוד שהאחרים בחרו לא לחשוף. הראיונות נערכו בשתי נקודות זמן – לפני ואחרי פריצתו של קמפיין #MeToo. המאמר מנתח את עמדותיהן של הנפגעות ביחס לפרקטיקת הביוש, ובתוך כך חושף את הטעמים המצדיקים לדעתן את נקיטת פרקטיקת הביוש כמו-גם את הטעמים השוללים בעיניהן את חשיפת זהותם של התוקפים ברשת. המאמר בוחן עוד כיצד הנפגעות תופסות את השלכות השימוש בביוש על רווחתן האישית, על מעמדן החברתי ועל המאבק בתרבות האונס. ניתוח הממצאים זורה אור על טיבה של תפיסת הצדק הא-פורמלי החדשה המתהווה ברשתות החברתיות, אשר מעוררת בתורה שאלות בדבר יחסי הכוח החדשים שנוצרים בין נפגעי עבירה, פוגעים, הקהילה בכללותה והמדינה מחוץ למרחב הפורמלי של המשפט הפלילי המדינתי.

פתח-דבר. א. עונשי ביוש במשפט הפלילי ובאמצעי התקשורת. ב. תיאור המחקר. ג. ממצאים:
 1. טעמים להצדקת הביוש; 2. טעמים לשלילת הביוש; 3. השלכות השימוש בביוש. ד. דיון ואינטגרציה: ביוש במרחב המקוון כפרקטיקה להשגת צדק א-פורמלי: 1. ביוש כמנגנון אכיפה פרטי לנוכח כשלונה של המדינה בהגנה על הנפגעות; 2. ביוש מגנה מול ביוש משקם – השוואה בין ביוש ברשתות החברתיות לבין צדק מאחה; 3. ביוש כפעולה רציונלית להשגת צדק א-פורמלי. ה. אחרית-דבר במבט לעתיד.

פתח-דבר

בחודש אוקטובר 2017 פרץ במרחב הציבורי בארצות-הברית קמפיין #MeToo, עם חשיפתם של מקרי תקיפה מינית נגד נשים בתעשיית הבידור אשר נפגעו מגברים שזכו בחסינות במשך שנות דור.¹ במסגרת קמפיין #MeToo חשפו נשים מפורסמות – בראיונות לעיתונות ובפוסטים ברשתות החברתיות – את מעשי ההטרדה המינית שחוו במהלך עבודתן בתעשיית הקולנוע ובאמצעי התקשורת.² קמפיין זה שימש זרז לנשים ברחבי העולם להשמיע קול, למסור עדות

1 דפנה מאור "אחוזה, קהילה, קשר: תנועת MeToo קירבה נשים ברחבי העולם – ועכשיו תור הגברים להצטרף" הארץ (18.10.2018) www.haaretz.co.il/news/world/premium-1.6571225
 2 לתיאור האופן שבו פרץ קמפיין #MeToo בארצות-הברית ראו, למשל, נירית אנדרמן "קצה הקרחון" הארץ – גלריה 1, 4–1 (15.10.2017); Nadia Khomami, #MeToo: How a Hashtag Became a Rallying Cry Against Sexual Harassment, THE GUARDIAN (Oct. 20, 2017), <https://bit.ly/344RBnK>; Cristela Guerra, Where Did 'Me Too' Come From? Activist Tarana

ולדרוש תגובה, והיווה השראה לקמפיין ציבורי מקביל בישראל, שגרם להשעיות מרצון ומכורח של אישי תקשורת מוכרים.³ שנה מאוחר יותר, בחודש אוקטובר 2018, פרץ קמפיין רשת נוסף בארצות-הברית, ומייד לאחריו בישראל. זאת, בעקבות פרסום תלונותיהן של נשים נגד המועמד לשיפוט בבית-המשפט העליון האמריקאי ברט קוואנו על אלימות מינית, ובתגובה על ציזיו של הנשיא דונלד טראמפ שבהם תהה מדוע המתלוננות נגד קוואנו כבשו את תלונתן שנים ארוכות. במסגרת קמפיין זה הופנה הזרקור אל מגוון הכשלים החברתיים והמשפטיים שבעטיים פגיעות מיניות עדיין כה נפוצות. תחת התגית #למה_לא_התלוננתי (#whyididnotreport) הצטברו סיפוריהם של נפגעות ונפגעים המבירים מדוע הם לא התלוננו לפני מערכת המשפט בזמן-אמת על התקיפה המינית שבוצעה בהם.⁴

מתחורר כי ניצניה המוקדמים של תופעה טכנו-חברתית חובקת עולם זו הופיעו בעולם המערבי עוד קודם לכן,⁵ וזוהו גם בישראל כבר בשנת 2013. בשנה זו פורסמו לראשונה בפלטפורמת פייסבוק בישראל טענות בדבר תקיפות מיניות שנעשו על-ידי גברים המצויים במוקדי כוח בחברה הישראלית.⁶ מאז ולאורך השנים נאלצו כמה וכמה פוליטיקאים, קציני

Burke, *Long Before Hashtags*, THE BOSTON GLOBE (Oct. 17, 2017), <https://bit.ly/2PTi3Zc>; Alison Gash & Ryan Harding, *#MeToo? Legal Discourse and Everyday Responses to Sexual Violence*, 7(2) LAWS 21 (2018), available at <https://www.mdpi.com/2075-471X/7/2/21>

3 קמפיין זה מזוהה עם התגית #גם_אני. למאמר המסכם את העתקת הקמפיין מארצות-הברית לישראל ראו גלי פיאלקוב "קמפיין ברשת: #MeToo – גם אני חוותי הטרדה או תקיפה מינית" *אנשים ומחשבים* (17.10.2017) www.pc.co.il/news/251040/

4 בנימין טוביאס וקורין אלבו-אלוש "הרשת בוערת: 'למה שתקנו' ידיעות אחרונות, 4 (29.9.2018); אריאנה מלמד "#לאהתלוננתי: פרשת קבאנו מביאה את תנועת MeToo לשלב הבא שלה" *הארץ* (2.10.2018) www.haaretz.co.il/news/education/.premium-1.6515896; שירה מייקין "קמפיין #לאהתלוננתי: כבר אי אפשר להתעלם מהבנאליות של האונס" *הארץ* (2.10.2018) www.haaretz.co.il/gallery/opinion/.premium-1.6517132; רויטל חובל "חמש עיתונאיות מעידות: דן מרגלית הטריד אותנו מינית" *הארץ* (17.10.2018) www.haaretz.co.il/news/law/.premium-1.6569031

5 ראו, למשל, סטודנטית שחשפה בפייסבוק, כבר בשנת 2008, את שמו של סטודנט שהיה חשוד באונס: Beth Slovic, *Trial by Facebook*, WILLAMETTE WEEK (Jan. 8, 2008), <https://www.wweek.com/portland/article-8263-trial-by-facebook.html>. ראו את סיפורה של מתלוננת נוספת על אונס קבוצתי אשר עשתה שימוש בפייסבוק לאיסוף ראיות נגד החשודים באינוסה וזכתה בסיקור בין-לאומי, שבעקבותיו התחדשה החקירה בנושא: Katie J.M. Baker, *We Wouldn't Know About the Steubenville Rape Case If It Wasn't for the Blogger Who 'Complicated' Things*, JEZEBEL (Dec. 17, 2012), <https://bit.ly/343JUxX>

6 עד לפתיחת פייסבוק בישראל היוו קהילות פמיניסטיות שונות, רובן סגורות, במה לדיין ולפרסומים ספורים של עדויות ישירות של נפגעות עבירות מין. תלונות אלה זכו בפרסום בולט בעיתונות כאשר הופנו אל האומן חנן גולדבלט. ראו נעמה לנסקי "'חנן גולדבלט הטריד אותנו'" *ynet* (26.7.2005) www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3118133,00.html. גולדבלט הורשע בביצוע אונס ועבירות מין נוספות, ודינו נגזר לשש שנות מאסר בפועל. פרסומן של עדויות על עבירות מין בפייסבוק זכו בכותרות נרחבות בפרשת ההטרדות המיניות שבהן נחשד העיתונאי עמנואל רוזן, אשר לא הועמד לבסוף לדין פלילי אך פוטר ממשרתו הבכירה בערוץ 10. ראו שרון שפורר וגילי איזיקוביץ "עיתונאיות מעידות: עמנואל רוזן הטריד אותנו" *הארץ* (26.4.2013) www.haaretz.co.il/news/.premium-1.2004732. באותה שנה נפתח מיזם פייסבוק "אחת מתוך

צה"ל ואנשי רוח ותקשורת ידועים לפרוש מהחיים הציבוריים בעקבות האשמות בעבירות מין מסוגים שונים שפרסמו נגדם נפגעות בפייסבוק.

גל החשיפות הגלובלי של שמות הנפגעות ותוקפיהם הידועים עורר שיח ציבורי רחב-היקף ומקוטב באמצעי התקשורת וברשתות החברתיות. מחד גיסא, נשמעו ונכתבו תגובות תמיכה נלהבות שהציגו את התופעה החדשה כנקודת מפנה מבורכת – ראשיתה של מהפכה שמבקשת לכוון תרבות שוויונית ביחסים בין המגדרים ומרחב ציבורי בטוח לנשים.⁷ מאידך גיסא, עלו טענות כי פרסומים אלה הם בבחינת "ליניץ" ציבורי בכיכר העיר, "הפרטה" של הענישה והפקדתה בידי נפגעים, וכל זאת בהעדר משפט ותוך גרימת תיוג חברתי שלילי קשה, פגיעה כלכלית ואף קריסה נפשית ופיזית של מושא הביוש.⁸ שיח זה ומכלול העדויות המצטברות בפייסבוק הפנו זרקור אל מרחב השיח השיתופי המקוון שמאפשר לנפגעים ולנפגעות⁹ של עבירות מין לחשוף את התקיפות שחו, לשתף את הציבור בהשלכותיה של הפגיעה המינית על חייהם, לעורר שיח ציבורי על תפקודן של מערכות אכיפת החוק והמשפט במסגרת המאבק בעבירות אלה, ולעיתים אף לענוש את התוקפים ללא הליך משפטי.

מקריאה של עדויות רבות המופיעות בדפי פייסבוק ישראלים שיוחדו לכך מתגלה כי חלק מהנפגעות בחרו בבמה זו כהשלמה לפנייה למרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית או לאחר סיומם של הליכים פליליים נגד התוקפים. נפגעות אחרות פנו לרשתות החברתיות או לעיתונות הממוסדת לאחר שנכזבו ציפיותיהן לקבל סעד מהמשטרה או מהתביעה, או בעקבות חוסר אמון במערכת המשפט ותקווה שהרשת החברתית תהווה תחליף לפנייה לרשויות המוסמכות. במכלול המקרים הללו נדמה כי הרשת החברתית מתפקדת למעשה לא רק כמרחב החלמה למי שחו פגיעות מיניות, אלא גם ככלי לעקוף את "שומרי-הסף" הקלסיים שמעצבים את השיח הציבורי על עבירות מין – סוכני המשפט מזה ועיתונאים מזה.¹⁰

אחת, שנהפך לעמותה, ואשר העניק במה לעדויות של נפגעי עבירות מין בישראל. ראו לילך וולך "עמוד הפייסבוק 'אחת מתוך אחת': האומץ הענק שבווידוי על תקיפה מינית" וואלה (27.6.2013) e.walla.co.il/item/2655087. בעקבותיו נפתחו דפי פייסבוק פרטיים של נפגעות כמו-גם קהילות מקוונות נוספות.

7 לשם הדוגמה בלבד, ראו צפי סער "את, אני והטרדה הבאה" הארץ – גלריה (10.11.2017); אורית קמיר "המאבק באלמות נגד נשים. כל הנשים" הארץ 6 (24.11.2017); חן ארצי-סרור "הווינשטיינים שלנו" ידיעות אחרונות 20 (16.10.2017).

8 ראו, למשל, רוני רוזנברג "מה חושף גל השיימינג" הארץ (18.11.2017) www.haaretz.co.il/1.4607393; opinions/premium-1.4607393; נחום ברנע "יבוא מאמריקה" ידיעות אחרונות 41 (21.11.2017).

9 במאמר נשתמש במונחים "פוגעת" ו"נפגעת" על-מנת לשקף את הנרטיב של הנפגעות. יודגש, השימוש במינוח זה אינו מעיד בהכרח על הרשעה בהליך משפטי פלילי, ואף לא על העמדה לדין. כמו-כן, מכיוון שהרוב המכריע מקרב הנפגעים והנפגעות של עבירות מין הם נשים, וכך גם הרוב המכריע מקרב המשתתפים והמשתתפות במחקר הנוכחי, נשתמש לאורך המאמר בלשון נקבה בהתייחסנו הן לנפגעות והן לנפגעים.

10 ממצא זה עולה ממחקרים אחרים שבחנו את השימוש שנפגעות עבירות מין עושות ברשת. ראו Anastasia Powell, *Seeking Rape Justice: Formal and Informal Responses to Sexual Violence Through Technosocial Counter-publics*, 19 THEORETICAL CRIMINOLOGY 571, 573 (2015); Michael Salter, *Justice and Revenge in Online Counter-publics: Emerging*

במוקד מאמר זה עומד המושג "ביוש". בהקשר של המחקר הנוכחי יתייחס המושג "ביוש" לשימוש של נפגעת ברשתות חברתיות לשם חשיפת פרטים מזהים של מי שהיא טוענת כי פגע בה מינית. בעוד שנפגעות מסוימות בחרו לא לפרסם בפומבי את זהות תוקפיהן, נפגעות אחרות בחרו לחשוף את זהות התוקפים. הבחירה אם לבייש את התוקף באמצעות חשיפתו אם לאו מעוררת שאלות מרתקות באשר לטעמים העומדים ביסוד החלטתן של נפגעות לנהוג בדרך זו או אחרת, כמו-גם באשר לאופן שבו הן תופסות את תכליתה, משמעויותיה והשלכותיה של פעולת הביוש. קיימת כתיבה ענפה העוסקת בטעמי הביוש המושג על-ידי המדינה ובהשלכותיו של הביוש על העברייני ועל החברה, אולם הכתיבה על ביוש מנקודת-המבט של נפגעי עבירה היא דלה. מחקר זה מבקש לכוון את הזרקור אל תופעת הביוש של עברייני מין, אל הטעמים המצדיקים אותה ואל אלה השוללים אותה, וכן אל השלכותיה מנקודת-המבט של נפגעות העבירה. האם ביושם הפומבי של תוקפים ברשתות החברתיות מהווה בעיני הנפגעות מעשה של ענישה פרטית במרחב הציבורי? האם מדובר בכלי להשגת הרתעה או גמול? האם הוא נעשה כביטוי למחאה נגד תפקודה הלקוי של מערכת המשפט הפלילי או שמא דווקא מתוך רצון לסייע לרשויות החקירה במלאכת איסוף הראיות? מה מלמדת בחירה לא לחשוף את זהותן של הפוגע, ומהן הסיבות לבחירה זו? כיצד תפיסת הצדק של נפגעות עבירות מין משתקפת במרחב המקוון, הא-פורמלי, להבדיל מתפיסת הצדק במרחב הפורמלי של מערכת המשפט המדינתית? בתוך כך מתעוררות שאלות בנוגע להשלכות של השימוש בפרקטיקת הביוש על רווחתן של הנפגעות, כמו-גם על ניהול ההליך הפלילי במקרים שבהם הן הגישו תלונה במשטרה נגד התוקף.

מאמר זה מבקש להציג, לראשונה, ממצאים שאספנו במסגרת מחקר איכותני המבוסס על ראיונות-עומק מוכּנים למחצה שערכנו עם 20 נפגעות תקיפה מינית – רובן נשים – שבחרו לחשוף בפייסבוק את סיפור הפגיעה בהן. כמחצית הנפגעות בחרו לחשוף פרטים מזהים על הפוגע, בעוד האחרות בחרו לא לחשוף. הראיונות נערכו בשתי נקודות זמן – לפני ואחרי פריצתו של קמפיין #MeToo. היצירתיות המתודולוגית שבחזרה אל המרוויינות לאחר פרוץ הקמפיין אפשרה לחקור את האופן שבו הנפגעות תופסות את משמעות הקמפיין והשלכותיו. במאמר ננתח את עמדותיהן של הנפגעות ביחס לפרקטיקת הביוש, ובתוך כך נעמוד על הטעמים המצדיקים לדעתן את נקיטת פרקטיקת הביוש כמו-גם על הטעמים השוללים בעיניהן את חשיפת זהותם של התוקפים ברשת. כפי שנראה, עמדותיהן של הנפגעות חושפות מנעד רחב של טעמים לשימוש או להימנעות משימוש בביוש של תוקפיהם ברשת. במאמר נציג גם את תפיסותיהן של הנפגעות בדבר השלכות השימוש בביוש על רווחתן האישית, על מעמדם החברתי ועל המאבק בתרבות האונס.¹¹ מצאנו כי לצד הסיפוק מפרישתם של ידוענים מסוימים

Responses to Sexual Violence in the Age of Social Media, 9 CRIME, MEDIA, CULTURE 225, 237 (2013); Lena Wånggren, *Our Stories Matter: Storytelling and Social Justice in the Hollaback! Movement*, 28 GENDER & EDUC. 401, 406 (2016)

11 המושג "תרבות האונס" משמעו נרמול תרבותי של תקיפות מיניות. המושג נטבע על-ידי חוקרות פמיניסטיות בשנות השבעים של המאה הקודמת. ראו SUSAN BROWN MILLER, *AGAINST OUR WILL: MEN, WOMEN AND RAPE* (1975). במוקד המושג עומד הטיעון כי השיח הציבורי מאפשר מעשי תקיפה מינית בשתי דרכים: האחת, האשמת הקורבן והפצת טיעונים שממזערים ומתריצים מעשי אונס; והאחרת, נורמליזציה של תוקפנות מינית של גברים מול דחפים מופחתים אצל נשים.

מהחיים הציבוריים בעקבות פרסום הפוסט המבייש, ולצד השחרור מתעוקת הסוד, רוב הנפגעות מנו השלכות שליליות שהיו לפרסום הפוסט המבייש על מגוון היבטים בחייהן האישיים, לרבות על יחסיהן עם סוכני מערכת המשפט. מקצת הנפגעות אף סברו כי הביוש ההמוני שנערך במסגרת קמפיין #MeToo פוגע בגיוס דעת-הקהל למאבק בתרבות האונס כמו גם בעקרון ההליך ההוגן. ניתוח הממצאים זורה אור על טיבה של תפיסת הצדק האפורמלי החדשה המתהווה ברשתות החברתיות, אשר מעוררת בתורה שאלות מרתקות בדבר יחסי הכוח החדשים שנוצרים בין נפגעי עבירה, פוגעים, הקהילה בכללותה והמדינה מחוץ למרחב הפורמלי של המשפט הפלילי המדינתי.

לממצאי המחקר עשויות להיות השלכות גם על מערכת המשפט. בעידן שבו קיימים מרחבים חלופיים שבהם נפגעות עבירה עשויות למצוא מענה לצורכיהן, מתחדד הצורך של מערכת המשפט ליהפך ל"אטרקטיבית" ולנגישה לנפגעות. מובן שלמרחב המקוון ולמרחב המשפטי יש תכליות שונות לגמרי, אך בהינתן שמערכת המשפט הפלילי תלויה כיום ברצונם של נפגעי עבירה לפנות אליה וליזום פתיחה בהליכים משפטיים, היא מתפקדת בעל-כורחה כשחקן שצריך "להתחרות" על ליבם וליצור תמריצים שיעודדו אותם לפנות דווקא אליה, ולא להסתפק בפנייה לחיפוש מזור במרשתת. הגם שהמאמר אינו מעמיד את הדיון המשפטי במוקדו, ולפיכך אינו מציע כיווני פעולה אופרטיביים, הוא פותח פתח לחשיבה על שיפורים ושינויים נחוצים במערכת המשפט לנוכח ממצאיו. זאת, תוך הכרה בכך שמערך האינטרסים והשיקולים שמערכת המשפט הפלילי אמונה עליו הוא רחב ומורכב, ושהטבת מעמדם של נפגעי עבירה היא רק שיקול אחד מבין שיקולים ואינטרסים רבים, ולעיתים סותרים.

מבנה המאמר הוא כלהלן: פרק א יפרוש רקע בדבר האופן שבו עונשי ביוש באים לידי ביטוי בשני מרחבים שרלוונטיים למחקר זה – המשפט הפלילי, מחד גיסא, ואמצעי התקשורת, מאידך גיסא. פרק ב יתאר את שיטת המחקר שהממצאים המוצגים במאמר זה מבוססים עליה. פרק ג יציג את הממצאים שאספנו בנוגע לעמדותיהן של הנפגעות כלפי פרקטיקת הביוש. בתוך כך נציג גם את האופן שבו תיארו הנפגעות את ההשלכות של חשיפת זהות הפוגעים על חייהן האישיים, החברתיים והמקצועיים. פרק ד ידון במשמעות הממצאים ביחס לתפיסת הצדק של הנפגעות. פרק ה יחתום את הרשימה במבט צופה פני עתיד.

א. עונשי ביוש במשפט הפלילי ובאמצעי התקשורת

ביוש מוגדר כפעולה הגורמת לאדם לחוש רגש כואב כתוצאה ממודעות לכך שהוא עשה מעשה מביש או בלתי-מכבד.¹² פסיכולוגים מציינים שלושה יסודות הכרחיים לביוש: (א) ביקורת

Dianne F. Herman, *The Rape Culture*, WOMEN: A FEMINIST PERSPECTIVE 20 (J. ראו Freeman ed., 4th ed. 1989); Martha R. Burt, *Cultural Myths and Supports for Rape*, 38 J. PERSONALITY & SOC. PSYCHOL. 217 (1980); Sophie Sills et al., *Rape Culture and Social Media: Young Critics and a Feminist Counterpublic*, 16 FEMINIST MEDIA STUD. 935 (2016) Shaming – "causing one to feel a painful emotion resulting from an awareness of having done something dishonourable, unworthy, degrading, etc." COLLINS ENGLISH DICTIONARY (1994).

ציבורית (ב) בנוגע לסטייה מנורמות מקובלות (ג) אשר מוטחת על-ידי אדם או גוף המחזיקים בסמכות לגיטימית.¹³ כאשר מתרחש ביוש, האדם המבויש חווה תחושות של הערכה עצמית נמוכה וחוסר-אונים.¹⁴ יש מלומדים שהגדירו בושה (shame) כהערכה עצמית שלילית, וזאת להבדיל מאשמה (guilt), אשר מוגדרת כהערכה שלילית של ההתנהגות שבוצעה עקב פגיעתה בנורמות חברתיות. כלומר, ההבדל בין בושה לאשמה נעוץ, בהתאמה, בהסתכלות שלילית של הנאשם על עצמו לעומת הסתכלות שלילית שלו על מעשה מסוים שעשה.¹⁵

היכולת של המוח האנושי לחוות בושה נוצלה על-ידי מערכות משפט רבות בעולם, אשר פיתחו שיטות שונות להמטת בושה על עוברי איסורים.¹⁶ במקורות העבריים יש התייחסות נרחבת לנושא הביוש. כך, למשל, חל איסור על הלבנת פני אדם מישאל.¹⁷ איסור הלבנת פנים נחשב איסור חמור, וגם בפרקי אבות מצוין כי "רבי אלעזר המודעי אומר... והמלבין פני חברו ברבים... אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא".¹⁸ זאת ועוד, על המלבין פני חברו ברבים נאמר כי הוא "כאילו שופך דמים".¹⁹ אולם המשפט העברי מתיר בתנאים מסוימים הפעלה של לחץ ציבורי על עבריין באמצעות ביוש,²⁰ ואף משיך את רגש הבושה לתהליך המחילה על העוון.²¹ בהלכה נקבעו דינים לגבי חרמות ונידויים על-ידי בית-דין,²² המפרטים כי מי שעובר על איסורים מסוימים מנודה לאלתר.²³ הנידוי כולל, בין היתר, איסור אכילה ושתייה עם המנודה,²⁴ ואף איסור להספידו לאחר פטירתו אם נודה עקב אי-ציות לדברי חכמים.²⁵ ההלכה מפרטת עשרים וארבע סיבות לנידוי,²⁶ הכוללות מעבר על מצוות

-
- 13 Joan F. Goodman, *The Shame of Shaming*, 99 PHI DELTA KAPPAN 26, 26 (2017)
- 14 June Price Tagney, Rowland S. Miller, Laura Flicker & Deborah Hill Barlow, *Are Shame, Guilt, and Embarrassment Distinct Emotions?*, 70 J. PERSONALITY & SOC. PSYCHOL. 1256, 1257 (1996)
- 15 Raffaele Rodogno, *Shame, Guilt, and Punishment*, 28 LAW & PHIL. 429, 432 (2009)
- 16 Jörg Wetzlauffer, *Neurohistorical and Evolutionary Aspects of a History of Shame and Shaming*, 6 RCC PERSP. 49, 50 (2012)
- 17 משנה תורה, הקדמה, לא תעשה שג. מקורו של איסור הלבנת הפנים הוא בפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט 17). על-פי פירוש רש"י, ויקרא יט 17: "ולא תשא עליו חטא" – לא תלבין את פניו ברבים".
- 18 משנה, אבות ג, יא.
- 19 בבלי, בבא מציעא נח, ע"ב.
- 20 ראו, לדוגמה, מנחת חינוך, מצווה רמ (מכון ירושלים התשמ"ח): "...אם אדם רואה שחבירו חוטא לאנשים אחרים, נראה דמותו גם כן להכלימו אם אינו חוזר, כי הנביאים עליהם השלום הוכיחו בפרהסיא גם על עבירות שבין אדם לחבירו וספרי הנביאים מלאים מזה. אלא הבעל דין בעצמו אסור להכלימו ומוטב שימחול, אבל אם חוטא לאחרים נראה בזה לעניות דעתי דמותו גם כן להכלימו אם אינו מקבל בצנעה...".
- 21 בבלי, ברכות יב, ע"ב: "...ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו – מוחלין לו על כל עונותיו...".
- 22 שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שלד.
- 23 שם, ס' א.
- 24 שם, ס' ב.
- 25 שם, ס' ג.
- 26 שם, ס' מג.

שבין אדם למקום,²⁷ אי-ציות למערכת המשפט²⁸ וכן מעבר על מצוות שבין אדם לחברו.²⁹ הנידוי הושת גם על גדולים שבדור אם לא צייתו לדברי חכמים.³⁰ הקשר נוסף שבו הוכרו שיטות ביוש הוא סרבנות הגט.³¹

פרקטיקות של ביוש היו נהוגות מימים ימימה כאמצעי ענישה גם במשפט הפלילי. הטלת עונשי ביוש במשפט הפלילי תועדה כבר בימי יוון ורומי העתיקה, אז היה נהוג להשפיל את המורשע בפומבי על-ידי כבילתו למתקן עץ או להלבישו בבגד מיוחד ולחושפו להצקות הציבור.³² שיטות מוקדמות של ביוש היו נפוצות בנצרות, שבה מילא הביוש תפקיד מרכזי בניסיון להחזיר למוטב תועים מהדרך.³³ פרקטיקת הביוש נשענת בעיקר על מערכות יחסים חזקות בין פרטים בקהילה, והייתה נפוצה מאוד באירופה במהלך ימי-הביניים המאוחרים,³⁴ בעיקר בערים ובעיירות עם תושבים מלוכדים יחדיו.³⁵ שיטת פעולה דתית זו אומצה על-ידי השלטונות החילוניים החל בימי-הביניים המאוחרים.³⁶ האופי החינוכי והעונשי של העונשים הורש מהדוקטרינות הנוצריות של ההכאה על חטא, ועבירות של פגיעה בחברה, כגון הונאה וניאוף, טמנו בחובן עונשים כגון עירום בציבור או רכיבה אחרנית על בעל-חיים.³⁷

- 27 שם. ראו, לדוגמה, ס"ק ד: "המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים ואין צריך לומר מדברי תורה".
- 28 שם. ראו, לדוגמה, ס"ק ה: "מי ששלחו לו בית דין וקבעו לו זמן ולא בא".
- 29 שם. ראו, לדוגמה, ס"ק ט: "המעיד על ישראל בערכאות של עובדי כוכבים אנסין והוציא ממנו מומן בעדותו שלא כדין מנדין אותו עד שישלם".
- 30 בבלי, בבא מציעא נט, ע"ב. לאחר שסירב רבי אליעזר בן הורקנוס לקבל את הכרעת החכמים בעניין תנורו של עכנאי, נידו אותו ("...ונמנו עליו וברכוהו...").
- 31 שיטות הביוש העיקריות בהקשר של סרבנות גט הן "הרחקות רבנו תם". הרחקות אלה כוללות סנקציות כגון איסור עלייה לתורה, לימוד תורה, מילת בניו של העבריין וצירופו למניין. ראו רבינו תם, ספר הישר, סימן כד (מהדורה ראזענטאהל, התשל"ב). מובא גם בשו"ת מהרי"ק, שורש קב, א (מכון ירושלים התשמ"ד). בית-המשפט העליון, בשבתו כבג"ץ, דן בשיטות אלה ובסמכותם של בתי-הדין הרבניים להחילן על סרבני גט, וקבע כי אכן ניתן להטילן, מכיוון שמדובר בהמלצה לציבור שאינה אכיפה. ראו בג"ץ 5185/13 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 28.2.2017).
- 32 לתיאור פרקטיקות אלה ראו Danielle S. Allen, *Punishment in Ancient Athens*, available at <https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/1192>; Kelly Olson, *Matrona and Whore: The Clothing of Women in Roman Antiquity*, in *PROSTITUTES AND COURTESANS IN THE ANCIENT WORLD* 186, 192–193, 197 (Christopher A. Faraone & Laura K. McClure eds., 2006); יניב ואקי, רותי קמיני ויורם רבין "עונש המאסר – תכליות, מגמות והלכות" הפרקליט נג 1, 2 (2014).
- 33 Wettlaufer, לעיל ה"ש 16, בעמ' 50.
- 34 Jody Greene, *Public Secrets: Sodomy and the Pillory in the Eighteenth Century and Beyond*, 44 THE EIGHTEENTH CENTURY 203, 207 (2003); Harry Elmer Barnes, *The Historical Origin of the Prison System in America*, 12 J. AM. INST. CRIM. L. & CRIMINOL. 35 (1921); Toni M. Massaro, *Shame, Culture, and American Criminal Law*, 89 MICH. L. REV. 32 (1991); 1880, 1913–1914 (1991); ואקי, קמיני ורבין, לעיל ה"ש 32.
- 35 Wettlaufer, לעיל ה"ש 16, בעמ' 50.
- 36 שם.
- 37 שם.

מישל פוקו (Foucault) היטיב לתאר את העינויים שהיוו חלק מפולחן הענישה – עינויים שנעשו בפרהסיה ואשר במקרים רבים נמשכו עד צאת נשמתו של המורשע.³⁸ כפי שהסביר פוקו, תכליתם הייתה כפולה: "מצד הקורבן, [על העינוי] להיות מסמן: הוא מיועד, הן בצלקת שהוא משאיר על הגוף והן ברעש המלווה אותו, לבזות את מי שהיה לקורבנו; העינוי, אף על פי שתפקידו 'לנקות' את הפשע, אינו מביא פיוס; הוא מתווה סביב הנידון – או נכון יותר: על גופו ממש – סימנים בל יימחו; זיכרונם של האנשים, על כל פנים, ינצור את ההצגה לראווה, עמוד הקלון, העינוי והסבל שנחוו כראוי. ומצד מערכת המשפט המטילה אותו, על העינוי להיות רועש, הכל אמורים להבחין בו, כמעט כניצחון שלה. ההגזמה באלימות המופעלת היא עצמה חלק מתפארתה: אנקותיו וזעקותיו של האשם תחת המכות אינן נחשבות לעניין צדדי מביש, זהו טקס המשפט עצמו המתגלה במלוא כוחו... ב'הגזמה' של העינויים מושקעת כלכלה שלמה של הכוח".³⁹ עונשי הביוש ביקשו הן להרתיע, למען ידעו הכל מהו כוחו של המלך, והן לחשוף לעיני הציבור את העברייני ואת הפשע שביצע, ובכך להטיל עליו חרפה.⁴⁰ ולגרום לסלידת הציבור ממנו.⁴¹ שני מאפיינים בולטים של עונשי הביוש הם אפוא יסוד התיוג⁴² וביצועם בפרהסיה לעיני הציבור.⁴³ יש הטוענים כי הביוש היה אמור להביא לידי כך שהעברייני יפנים ויבין את דרכו הרעה, וכך להוביל לשילובו המחודש בקהילה.⁴⁴

אף שבושה היא רגש אנושי בסיסי, ניתן לראות נקודות שוני מסוימות בין תרבויות שונות. ביפן הוכנסו לשימוש שיטות ביוש במשפט הפלילי רק בתחילת המאה השבע-עשרה, למרות תדמיתה של התרבות היפנית כבעלת רכיבים בולטים של בושה.⁴⁵ ניתן למצוא פרקטיקות של ביוש במשפט עוד בימי המושבות הבריטיות באמריקה (British America).⁴⁶ ברוב מערכות

- 38 ראו מישל פוקו לפקח ולהעניש – הולדת בית הסוהר 9–87 (2015).
- 39 שם, בעמ' 46–47.
- 40 ראו Stephen P. Garvey, *Can Shaming Punishments Educate?*, 65 U. CHI. L. REV. 733, 737 (1998); Daniel Schwarcz, Note, *Shame, Stigma, and Crime: Evaluating the Efficacy of Shaming Sanctions in Criminal Law*, 116 HARV. L. REV. 2186, 2187 (2003); Jörg Wettlaufer, *The Shame Game*, 161(5564) RSA J. 36, 36 (2015).
- 41 ראו Dan M. Kahan & Eric A. Posner, *Shaming White - Collar Criminals: A Proposal for Reform of the Federal Sentencing Guidelines*, 42 J.L. & ECON. 365, 370 (1999).
- 42 ראו רות קמיני "הסיווג הראוי של מרשם פלילי: על הקושי שבהעברת נטל הענישה לידיים פרטיות ומשמעותו" **עלי משפט** ט 327, 360 (2011). יסוד התיוג משתקף במונח "אות קין", אשר נולד מהסיפור התנ"כי על קין והבל. מונח זה משמש לתיאור אדם שדבק בו סימן גנאי פומבי כתוצאה ממעשיו. ראו בראשית ד 15: "וישם ה' לקין אות"; תמר קציר (כץ) "אות באות" **האקדמיה ללשון העברית** (14.11.2011), <https://bit.ly/3kM7eX0>.
- 43 Garvey, לעיל ה"ש 40, בעמ' 738, 743, 765–766.
- 44 Robert R. Sullivan, *The Birth of the Prison: The Case of Benjamin Rush*, 31 EIGHTEENTH-CENTURY STUD. 333, 333 (1998).
- 45 Wettlaufer, לעיל ה"ש 16, בעמ' 51.
- 46 James A. Cox, *Bilboes, Brands, and Branks: Colonial Crimes and Punishments*, COLONIAL WILLIAMSBURG J. (Spring 2003), <https://bit.ly/2PY0c3q>.

הצדק בתרבויות קדומות היו נקמה והרתעה התכליות העיקריות בענישה, אולם המושבות הוסיפו את רכיב הביוש לעונשים.⁴⁷ לעיתים הותאמו עונשי הביוש באופן ספציפי לעבירה.⁴⁸ היסטוריונים רבים מסכימים כי המעורבות החזקה של הדת בשלטון בתקופה הקולוניאלית היוותה גורם שהגביר את השימוש בעונשי הביוש.⁴⁹ הדבר תרם לכך שהמעמד החברתי של אדם נחשב מטרה נעלה בפני עצמה,⁵⁰ ואזרחות טובה נתפסה כהתאמה של אדם לנורמות המוסריות של התקופה.⁵¹ על-כן שיטות שונות של פגיעה במעמד החברתי נהפכו לסוג הענישה המועדף.⁵² נוסף על הפן הדתי, גם העובדה שהקהילות הורכבו מפרטים מלוכדים יחד, אשר נסמכו זה על זה, תרמה ליעילותם של עונשי הביוש.⁵³ נסיבות אלה הקשו מאוד על אנשים עם מוניטין פגום לתפקד בחברה.⁵⁴ נוסף על כך, העובדה שאנשים לא נהגו כמעט להגר ממקום למקום תרמה אף היא לעלייה בעונשי הביוש.⁵⁵ שילוב גורמים אלה מסביר את השימוש הנרחב בעונשי ביוש במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה באמריקה.⁵⁶

בסוף המאה השמונה-עשרה ובתחילת המאה התשע-עשרה החלה ירידה משמעותית בעונשי הביוש בארצות-הברית.⁵⁷ שני גורמים עיקריים הובילו לדעיכתה של פרקטיקה זו. ראשית, בתקופה זו גברה מגמה של שחרור הקשרים הקהילתיים ההדוקים שאפיינו את החיים הקולוניאליים. במקום עיירות מבודדות התפתחו ערים, שהתאפיינו באלמוניות של רוב תושביהן והפחיתו את התלות ההדדית בין הפרטים.⁵⁸ במקביל, התפתחותה המשמעותית של מערכת התחבורה האמריקאית באותן שנים אפשרה נידות רבה בין אזורי מגורים.⁵⁹ ככל שהקהילות האמריקאיות גדלו ונהיו אינטימיות פחות כן נחלשה האפקטיביות של עונשי הביוש, משום שהקשר בין הפרט לקהילה שאליה הוא משתייך נעשה רופף יותר.

- 47 ש.ם.
 48 ש.ם. כן, לדוגמה, בשנת 1638, בוויירג'יניה, הושם משרת בשם סמוול פאוול, אשר גנב זוג מכנסיים, בתוך מתקן עץ שלא אפשר לו להניע את רגליו. פאוול חויב להישאר במתקן למשך תפילת הבוקר של יום השבת, עם זוג מכנסיים קשור לצווארו.
 49 Barbara Clare Morton, *Bringing Skeletons out of the Closet and into the Light – “Scarlet Letter” Sentencing Can Meet the Goals of Probation in Modern America Because It Deprives Offenders of Privacy*, 35 SUFFOLK U. L. REV. 97, 102 (2001)
 50 Deni Smith Garcia, Notes & Comments, *Three Worlds Collide: A Novel Approach to the Law, Literature, and Psychology of Shame*, 6 TEX. WESLEYAN L. REV. 105, 109 (1999)
 51 Morton, לעיל ה"ש 49, בעמ' 104.
 52 ש.ם.
 53 ש.ם, בעמ' 102.
 54 ש.ם.
 55 Paul Ziel, *Eighteenth Century Public Humiliation Penalties in Twenty-First Century America: The “Shameful” Return of “Scarlet Letter” Punishments in U.S. v. Gementera*, 19 BYU J. PUB. L. 499, 501 (2005)
 56 ש.ם.
 57 HOWARD ZEHR, *CHANGING LENSES: A NEW FOCUS FOR CRIME AND JUSTICE* 113 (1990); Dan M. Kahan, *What Do Alternative Sanctions Mean?*, 63 U. CHI. L. REV. 591, 611 (1996)
 58 Morton, לעיל ה"ש 49, בעמ' 106.
 59 ש.ם, בעמ' 107.

שנית, הנסיגה בעונשי הביוש הושפעה במישרין גם מעלייתם של ערכי הדמוקרטיה והשוויון. הרעיון שכל בני-האדם נולדו שווים נהפך לדומיננטי בתקופה זו.⁶⁰ הכרזת העצמאות האמריקאית קבעה כי כל האנשים נבראו שווים, וכי לכולם יש זכויות שאינן ניתנות להעברה, הכוללות את הזכות לחיים, הזכות לחירות והזכות לחיפוש אחר האושר.⁶¹ ג'יימס ויטמן (Whitman) מסביר כי מאחר שעונשי הביוש סימלו את שלילת מעמדו של העבריין במדרג החברתי והדגישו את קיומם של מעמדות, הם גררו ביקורת והסתייגות.⁶² בחברה ה"חדשה", שראתה את ערך השוויון כערך עליון, נתפסה ענישה שמערערת על ערך זה כענישה לא-ראויה. משכך, בתי-המשפט העדיפו לשלול את חירותם של עבריינים מאשר לגרום להם תחושת השפלה ונחיתות. עונש מאסר, שמושת על עבריינים באופן שוויוני ואשר עניינו שלילת חירות, נתפס אפוא כאמצעי עדיף להבעת גינוי חברתי, ונהפך לרכיב מרכזי במערכת הענישה הפלילית הן בארצות-הברית והן במדינות אירופה.⁶³

אולם בשנות השמונים של המאה העשרים הסתמנה חזרה לפרקטיקה של עונשי הביוש, אם כי בתצורה מודרנית. בפסיקה האמריקאית מאותן שנים ניתן למצוא עונשים הכוללים חיוב פרסום שמותיהם של עבריינים בעיתונים או בשלטי-חוצות;⁶⁴ חיוב של מורשע בעבירות מין לתלות שלטים על-גבי רכושו המצהירים על היותו עבריין מין;⁶⁵ וכן חיובו להתוודות ולהתנצל בפומבי על מעשיו באמצעי התקשורת.⁶⁶ במדינות אחדות בארצות-הברית נערך רישום של עברייני מין, והמידע מועבר לרשויות של הקהילה המקומית שבה מתגורר העבריין, וזאת לצורך הזהרת הציבור מפניו.⁶⁷ במדינות אחרות בארצות-הברית עברייני מין המשתחררים מהכלא לאחר נשיאת עונשם נדרשים לענוד על הדש הקדמי של בגדיהם את האות S, המסמנת אותם כעברייני מין, ואף להפיץ בעצמם כרזות הכוללות את תמונתם וכן פירוט של עבירות

60 Kahan, לעיל ה"ש 57, בעמ' 611–612.

61 THE DECLARATION OF INDEPENDENCE para. 2 (U.S. 1776).

62 James Q. Whitman, *What Is Wrong with Inflicting Shame Sanctions?*, 107 YALE L.J. 1055, 1070–1071 (1998).

63 DIRK VAN ZYL SMIT & SONJA SNACKEN, Ziel; לעיל ה"ש 55, בעמ' 500–502; PRINCIPLES OF EUROPEAN PRISON LAW AND POLICY: PENOLOGY AND HUMAN RIGHTS 1–2 (2009); ואקי, קמיני ורבין, לעיל ה"ש 32, בעמ' 3. בארצות-הברית הוקמו בתי-הכלא המרכזיים הראשונים בסוף המאה השמונה-עשרה. ראו שלמה גיורא שוהם, גבריאל שביט, גבריאל קאבאליון ותומר עינת עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה – על תורת הענישה והשיקום, מניעת פשע ואכיפת חוק 210–211, 216–218 (מהדורה שלישיית, 2009); יעקב בזק הענישה הפלילית – דרכיה ועקרונותיה 118 (מהדורה שנייה, 1998).

64 Kahan, לעיל ה"ש 57, בעמ' 632.

65 ראו State v. Bateman, 95 Or. Ct. App. 456, 771 P.2d 314 (1989); State v. Burdin, 924 S.W.2d 82 (1996) (בפסק-הדין בערכאה הראשונה נקבע כי הנאשם, שהורשע בעבירות מין, צריך לתלות על דלת ביתו שלט המצהיר זאת, אולם בערעור משנת 1996 ביטל בית-המשפט העליון את ההחלטה).

66 Massaro, לעיל ה"ש 34.

67 ראו 139 CONG. REC. 10, 320 (1993).

המין שעברו.⁶⁸ החוק האמריקאי מאפשר לרשויות החוק להפיץ מידע על עברייני מין גם במרשתת.⁶⁹ ככלל, אף שעונשי מאסר הם הנפוצים ביותר במערכת הפלילית האמריקאית, בתי-משפט מדינתיים (state courts) החלו להשתמש בעונשי ביוש בתדירות הולכת וגוברת. לעומת זאת, עונשים אלה נפוצים פחות בבתי-משפט פדרליים.⁷⁰ בישראל, לעומת זאת, אין ככלל עונשי ביוש פורמליים, גם לא נגד עברייני מין. אומנם, למן סוף שנות התשעים של המאה הקודמת אימץ המשפט הישראלי חקיקה מקיפה בנושא עבריינות המין, הכוללת הטלת מגבלות חוץ-עונשיות על עברייני מין שסיימו לשאת את עונשם.⁷¹ כמו-גם נקיטת אמצעים להגנה על הציבור מפני עברייני מין חוזרים.⁷² אולם תכליתה של חקיקה זו היא ליצור פתרונות כוללים להתמודדות עם מסוכנותם של עברייני מין, מבלי לנקוט פרקטיקות מביישות.⁷³ בספרות המחקר ניטש ויכוח באשר ליתרונות ולחסרונות הנלווים לפרקטיקה של עונשי הביוש. המצדדים גורסים כי הבושה יכולה להוות תמריץ משמעותי לשינויי התנהגות, מכיוון שהיא מזכירה לעבריין את הנורמות המשותפות לכלל החברה.⁷⁴ ענישה מסוג זה מבטאת גינוי מוסרי של ההתנהגות שהחברה מעוניינת להוקיעה, וזאת במונחים חד-משמעיים ודרמטיים.⁷⁵ יש התומכים בעונשי ביוש מטעמים תועלתניים של עלויות פחותות ביחס להשתת עונשים

68 ראו Michael G. Petrunik, *Managing Unacceptable Risk: Sex Offenders, Community Response, and Social Policy in the United States and Canada*, 46 INT'L J. OFFENDER THER. COMP. CRIMINOL. 483, 493 (2002).

69 ראו Anne-Marie McAlinden, *The Use of 'Shame' with Sexual Offenders*, 45 BRIT. J. CRIMINOL. 373, 377 (2005).

70 Lauren M. Goldman, *Trending Now: The Use of Social Media Websites in Public Shaming Punishments*, 52 AM. CRIM. L. REV. 415, 423 (2015).

71 ראו, למשל, חוק מגבלות על חזרתו של עבריין מין לסביבת נפגע העבירה, התשס"ה–2004, שתכליתו להגן על נפגעת עבירת מין מפני הנזק הנפשי העלול להיגרם לה מהיתקלות בעבריין המין שפגע בה. החוק מטיל על עברייני מין מגבלות באשר למקומות שבהם הם רשאים לגור ולעבוד לאחר שסיימו לשאת את עונשם. ראו עוד את החוק למניעת העסקה של עברייני מין במוסדות מסוימים, התשס"א–2001, המחייב מעסיקים במוסדות הקבועים בחוק לוודא כי הם אינם מקבלים לעבודה אדם שהורשע בביצוע עבירת מין.

72 ראו חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס"ו–2006 (להלן: חוק ההגנה). ההגנה נעשית באמצעות שלושה כלים משולבים: מרשם עברייני מין, ביסוס החלטות שיפוטיות שונות על הערכת המסוכנות הנשקפת מעבריין המין והסמכת בית-המשפט להוציא נגד עבריין המין צו פיקוח ומעקב לאחר שחרורו מהכלא או לאחר שנשא עונש אחר. לסקירת החוק ראו רחל גרשוני "היבטים משפטיים של הפיקוח על עברייני מין בישראל" הפיקוח על עברייני מין בישראל: ענישה או טיפול? 117 (אפרת שהם עורכת, 2008). לביקורת על החוק ראו חגית לרנאו ואיילת עוז "למה אסור להתאהב בחוק הגנה על הציבור מפני עברייני מין – מבט ביקורתי" הפרקליט נא 205 (2011).

73 כך, למשל, חוק ההגנה מקים מרשם ארצי של עברייני מין, שתכליתו לאפשר מעקב אחריהם ופיקוח עליהם. המרשם כולל רישום פלילי, תצלום וכן מקום מגורים ומקום עבודה מעודכנים של עבריינים שהוטל עליהם צו פיקוח. עם זאת, החוק הישראלי שומר על סודיות המרשם, ומגן על אינטרס הפרטיות של עבריין המין, כדי לא לפגוע יתר על המידה באפשרות שילובו בחברה. ראו ס' 19 לחוק ההגנה.

74 Wettlaufer, לעיל ה"ש 16, בעמ' 39.

75 Kahan, לעיל ה"ש 57, בעמ' 635.

קונוציונליים.⁷⁶ אחרים מצביעים על יתרון של עונשי הביוש בהגשמת תכלית ההרתעה.⁷⁷ יש הסבורים כי עונשים אלה מתאפיינים בפוטנציאל יעילות גבוה במיוחד בהשוואה לעונשים אחרים, מכיוון שההשפלה הפומבית פוגעת באחד הערכים החשובים ביותר בחברה בת-זמננו – הפרטיות.⁷⁸ שימוש ברשתות חברתיות למטרות ביוש עשוי אפוא להיות צעד יעיל. מכיוון שאנשים יוצרים כיום קהילות מקוונות, לביוש בסביבה זו יש פוטנציאל גבוה להשיג את המטרות הרצויות.⁷⁹

לצד זאת, רבים מצביעים על מגוון חסרונות של עונשי הביוש. אחד המתנגדים הבולטים לעונשים אלה, עוד במאה השמונה-עשרה, הוא הפוליטיקאי והפילוסוף בנג'מין רש (Rush).⁸⁰ רש טען כי ביוש פומבי הוא עונש גרוע ממוות.⁸¹ הוא הדגיש את חוסר היעילות של עונשי הביוש ביצירת הרתעה כללית, וטען כי אי-אפשר למנוע עברייני ספציפי מלפשוט שוב באמצעות ענישה פומבית.⁸² דן קהן (Kahan) טען במאמרו המאוחר כי צורות של ענישה המבטאות גינוי כה חריף ודרמטי מאשרות רק מגוון מצומצם של אורחות חיים ומוקיעות את כל השאר.⁸³ כאשר חברה בוחרת להשתמש בעונשי ביוש, היא מסמנת למעשה צדדים – אלה שמתיישרים עם הנורמות של הקבוצה ואלה שאינם מתיישרים עימן. בכך החברה בוחרת ביצירת בידול, ולא בעידוד אינדיווידואליות ושוויון.⁸⁴ עוד נטען כי עונשי ביוש גורמים לחילול כבודו של הנאשם, ולפיכך מדינה המחשיבה את עצמה כמוסרית אינה יכולה לעשות בהם שימוש.⁸⁵ כן נטען כי בארצות-הברית העונשים המביישים אינם מוסדרים בחוק, אלא הם פרי פסיקות יצירתיות של שופטים, העלולות להוביל למדרון חלקלק של ניצול כוחם על-חשבון כבוד האדם.⁸⁶ גם מנקודת-מבט תועלתנית הוטל ספק באפקטיביות הפוטנציאלית של עונשי

- 76 שם, בעמ' 605.
- 77 השופט Titus, אשר גזר את עונש הדבקית על נהגים שנתפסו נוהגים תחת השפעת אלכוהול, טען כי סנקציה זו הפחיתה בשליש את מקרי הנהיגה בשכרות במחוז סרסוטה שבפלורידה. ראו Massaro, לעיל ה"ש 34, בעמ' 1887. שופטים ומחוקקים התומכים בהשתת עונשי ביוש מאמינים כי עונשים אלה עשויים להרתיע את הציבור מלבצע פשעים דומים בעתיד. שם, בעמ' 1898–1899.
- 78 ראו Goldman, לעיל ה"ש 70, בעמ' 431; Morton, לעיל ה"ש 49, בעמ' 122–123.
- 79 Goldman, לעיל ה"ש 70, בעמ' 450.
- 80 Sullivan, לעיל ה"ש 44, בעמ' 334.
- 81 BENJAMIN RUSH, AN ENQUIRY INTO THE EFFECTS OF PUBLIC PUNISHMENTS UPON CRIMINALS AND UPON SOCIETY: READ IN THE SOCIETY FOR PROMOTING POLITICAL ENQUIRIES, CONVENED AT THE HOUSE OF HIS EXCELLENCY BENJAMIN FRANKLIN, ESQUIRE, IN PHILADELPHIA, MARCH 9TH, 1787, 8 (printed by Joseph James, in Chesnut-Street, MDCCLXXXVII 1787): "Ignominy is universally acknowledged to be a worse punishment than death".
- 82 Sullivan, לעיל ה"ש 44, בעמ' 334.
- 83 דאו, Dan M. Kahan, *What's Really Wrong with Shaming Sanctions*, 84 TEX. L. REV. 2075, 2086, 2095 (2006).
- 84 שם, בעמ' 2076.
- 85 Garvey, לעיל ה"ש 40, בעמ' 758.
- 86 Ryan J. Huschka, Comment, *Sorry for the Jackass Sentence: A Critical Analysis of the Constitutionality of Contemporary Shaming Punishments*, 54 U. KAN. L. REV. 803, 834 (2006).

ביוש בעידן של זמננו, בהינתן תרבות הנעדרת תכונות של "קשרי-גומלין חברתיים, תלות הדדית ולכידות חברתית".⁸⁷ מחקרים פסיכולוגיים מראים כי הביוש אינו משיג בהכרח אפקט הרתעתי או שיקומי, ועלול אף לגרום להחמרה במצבו ובהתנהגותו של הנאשם.⁸⁸ מבקרי עונשי הביוש מסתייגים גם מהשתת עונשים כאלה בטרם נבחנו ההשפעות הנפשיות שיש לפעולת ההשפלה הפומבית על נפשו של הנאשם ועל משפחתו.⁸⁹

בהקשר זה מעניין להזכיר את ההבחנה שטבע ג'ון ברייתווייט (Braithwaite) בין ביוש משקם (reintegrative shaming) לבין ביוש מגנה (stigmatizing). ביוש משקם מבוסס על העברת מסר תקיף ומגנה כלפי המעשה בצורה המכבדת את העושה ותופסת אותו כאדם טוב שעשה מעשה רע. לעומת זאת, ביוש מגנה מזהה את העושה עם המעשה, דהיינו רואה בו אדם רע וחסר תקנה, ובכך משדר לעושה מסרים של דחייה, חוסר כבוד והשפלה.⁹⁰ בעוד ביוש משקם הוא אפקטיבי ובעל פוטנציאל לחולל טרנספורמציה אצל הפוגע, משום שהוא נעשה מתוך אכפתיות ונכונות לקבל את העושה, ביוש מגנה עלול להגביר את הנטייה לעבריינות ואת אי-הפנמת הפסול שבמעשה, משום שמתלווים אליו מסרים של דחייה חברתית, היוצרים איום על הזהות האישית של העושה.⁹¹ כפי שמסביר ברייתווייט, כאשר אדם חש איום על הזהות, אחד ממנגנוני ההגנה שהוא עשוי להשתמש בהם הוא לדחות בחזרה את הגורם שדוחה אותו: אם מישוהו משפיל ומתייג אותי כאדם "מלוכלך", אתייג אותו בחזרה כ"מלוכלך", וכך לא אצטרך לתת משקל לעמדתו ולדעותיו עליי.⁹²

תיאוריית הביוש המשקם של ברייתווייט אומצה על-ידי תומכי גישת הצדק המאחה כדי להדגיש את פוטנציאל היעילות של הליכי צדק מאחה במניעת עבריינות חוזרת, להבדיל מחוסר היעילות שבהטלת עונשי מאסר. הליכים מאחים מזמנים את הפוגע והנפגע, את תומכיהם וקרוביהם של הצדדים וכן חברי קהילה לדון בפגיעה, בהשלכותיה ובדרכים לאיחוייה.⁹³ במסגרת השיח בין הצדדים מתאפשר שילוב מאוזן של העברת מסר תקיף ומגנה לפוגע בדבר המעשה שעשה לצד קבלת הפוגע ותמיכה בו באמצעות הפגנת רגשות דאגה, אכפתיות

87 Massaro, לעיל ה"ש 34, בעמ' 1905, 1928.

88 Huschka, לעיל ה"ש 86, בעמ' 832; June Price Tangney et al., *Shamed into Anger? The Relation of Shame and Guilt to Anger and Self-Reported Aggression*, 62 J. PERSONALITY & SOC. PSYCHOL. 669, 673 (1992).

89 Huschka, לעיל ה"ש 86, בעמ' 815.

90 JOHN BRAITHWAITE, CRIME, SHAME AND REINTEGRATION (1989); John Braithwaite, *Shame and Criminal Justice*, 42 CANADIAN J. CRIMINOLOGY 281, 281-282 (2000).

91 Braithwaite, שם, בעמ' 287.

92 שם. במובן זה, תיאוריית הביוש המשקם של ברייתווייט קשורה לתיאוריית התת-תרבות העבריינית בכתיבה הקרימינולוגית. כאשר אדם מרגיש דחוי ומושפל חברתית, הוא סובל מבעיית סטטוס. בעיה זו מובילה אותו לחיפוש מרחב חלופי, קבוצת-השתייכות חלופית, שם יזכה ביחס מכבד ובתחושת השתייכות. כאשר החברה משדרת סימני דחייה ופולטת מתוכה את מי שתויג כרשע, הסיכויים שאותו אדם יחפש הכרה וקבלה וימצא אותן בקבוצות עברייניות גדלים. ראו שם.

93 להרחבה על אופיים וטיבם של הליכי צדק מאחה ראו טלי גל והדר דנציג-רוזנברג "צדק מאחה וצדק עונשי: שני פנים למשפט הפלילי" משפטים מג 779 (2013).

ואחריות מצד תומכיו.⁹⁴ רגש הבושה שעוברי עבירה חשים במסגרת הליך מאחה מוצלח, כתוצאה מעימות פנים-אל-פנים עם אלה שנפגעו, מחולל בהם תהליך פנימי של הבנה והפנמה של המעשה שעשו והשלכותיו, ומעודד אותם לאסדרה עצמית ולנטילת אחריות. כך, במקום התמריץ החיצוני והכפוי העומד בבסיסה של ענישה מגנה, הליכי צדק מאחה המתנהלים בצורה נכונה מייצרים תמריץ פנימי ליצירת שינוי בקרב פוגעים, בידיעה שלמרות המעשה הפוגעני הם משתייכים עדיין לקהילה.⁹⁵ טקסי הביוש שהליכים אלה כוללים אינם מתייגים או מדירים; נהפוך הוא – הם משקמים ומחוללים שינוי לטווח ארוך.⁹⁶ זאת, לעומת עונשי הביוש הנהוגים במערכת המשפט הפלילי האדוורסרי, אשר מגנים בנשימה אחת את המעשה ואת העושה גם-יחד. גינוי פומבי זה, הנעשה על-ידי מערכת המשפט הפלילית, מהווה למעשה ביוש חברתי וציבורי.⁹⁷

מכל מקום, תופעת הביוש לא נותרה בגדר מערכת המשפט הפלילי בלבד, אלא תועדה גם כתוצרת מאבק בגל השני של הפמיניזם הרדיקלי, שהחל בשנות השישים של המאה העשרים. החוקרת הפמיניסטית מריה בֶּוּוֹקוּאָה (Bevacqua), הסוקרת את התפתחות המאבק הציבורי בעבירות מין, מדווחת על סדרה של פעילויות מחאה שנקטו פמיניסטיות רדיקליות בארצות-הברית כדי לבייש את התוקפים. בין פעילויות אלה ניתן למנות עריכת הפגנה והנפת שלטים במהלך חתונתו של עברייני מין,⁹⁸ ופרסום בעיתון פמיניסטי של רשימת שמותיהם של עברייני מין שהורשעו בבתי-המשפט במדינת טקסס בשנים 1960–1976.⁹⁹ בווקואה מדגישה עם זאת כי המידע על פעולות אלה מוגבל ביותר, שכן חלקן היו בלתי-חוקיות, ומבצעותיהן נותרו בערפל ונמנעו מתייעוד המעשים.

הספרות מצביעה גם על הדרכים שבהן אמצעי התקשורת משתפים פעולה עם מערכת המשפט ומעצימים את טקסי הביוש וההשפלה הנערכים בהליכים הפליליים.¹⁰⁰ חוקרים גורסים כי מאחר שבחברות המודרניות הזירה הציבורית מתנהלת בראש ובראשונה בתקשורת, הטקסים החברתיים המוכרים של נידוי והשפלה חדלו להיות אירועים פומביים עם הופעת

- 94 טלי גל "הפיתוח התאורטי של גישת הצדק המאחה – הקיים והחסר" מפגיעה לאיחוי – צדק מאחה ושיח מאחה בישראל 3, 11 (אורי ינאי וטלי גל עורכים, 2016).
- 95 Tom R. Tyler, *Restorative Justice and Procedural Justice: Dealing with Rule Breaking*, 62 J. Soc. Issues 307 (2006).
- 96 גל, לעיל ה"ש 94. יעילותם של הליכים מאחים אומנם גוברת כאשר קיים ברקע איום בעונש, אך ההרתעה אפקטיבית יותר כאשר האיום מצוי ברקע, ולא בחזית הדין. לדיון בגישת הצדק המאחה כסדרה שמבוססת על יצירת תמריצים עצמיים לציות ראוי, באופן כללי, JOHN BRAITHWAITE, RESTORATIVE JUSTICE & RESPONSIVE REGULATION 120 (2001). באשר לעדיפותם של הליכים מאחים במקרים של עברייני מין ראו McAlinden, לעיל ה"ש 69.
- 97 ראו אסף הרדוף "ההליך הוא הביוש: השיימינג של הפרוצדורה הפלילית" משפט ועסקים כג (צפוי להתפרסם ב-2020).
- 98 MARIA BEVACQUA, RAPE ON THE PUBLIC AGENDA: FEMINISM AND THE POLITICS OF SEXUAL ASSAULT 33 (2000).
- 99 שם, בעמ' 69–70.
- 100 ראו, למשל, יעקב ידגר "טקס מפלג – הקראת פסק הדין במשפט דרעי כאירוע מדיה של נידוי והשפלה" דין ודברים א 299, 320 (2004); Harold Garfinkel, *Conditions of Successful Degradation Ceremonies*, 61 AM. J. SOCIOL. 422 (1956).

העיתונים.¹⁰¹ אמצעי התקשורת משמשים במה חלופית לאירועים מעין-שיפוטיים, שמתאפיינים בהזרה של עבריינים, נאשמים וחשודים כאחד, בביושם ובהוקעתם החברתית. יש הטוענים כי בדרך זו התקשורת מחזקת את הערכים המלכדים, הנורמטיביים והרצויים לשמירה על "החוק והסדר" בחברה.¹⁰² במהלכו של שיח משפטי-פופוליסטי זה – המכונה "משפט התקשורת" – טענות התביעה וההגנה נפרשות לפני ציבור הצופים, המאזינים והקוראים. אלה נהפכים ל"מושבעים", בעוד תפקיד השיפוט נמסר לעיתונאי. כך אמצעי התקשורת יוצרים בציבור את תפיסת האשמה או החפות של החשוד או הנאשם זמן רב לפני ההכרעה המשפטית.¹⁰³

בין החוקרים יש הטוענים לקשר בין "משפט התקשורת" לבין מגמות החמרה במערכת המשפט הפלילי. המושג "פופוליזם ענישתי" (penal populism) משמש לתיאור השפעתה של דעת-הקהל – התומכת ככלל בהחמרת הענישה בעקבות ההיחשפות ל"משפט התקשורת" – על גזרי-הדין הניתנים בבתי-המשפט בפועל.¹⁰⁴ אומנם, במחקר כמותני שהתבסס על בחינת פסקי-דין במשפטים בעלי פרופיל תקשורתי גבוה לא נמצא קשר בין היקף הסיקור לבין הרשעות הנאשמים.¹⁰⁵ ברם, במחקרם של חוקרי מדע המדינה נמצא כי משפט התקשורת, הנערך הן בתקשורת הממוסדת והן ברשתות החברתיות, משפיע על תפיסות המשפט בציבור ועל מידת האמון במערכת המשפט.¹⁰⁶

בעשור האחרון התרחב הדיון הציבורי בהליכים משפטיים מהתקשורת הממוסדת אל הרשתות החברתיות, שמתאפיינות ביחסי שיח הידודיים (אינטראקטיביים) עם הקוראים, ואשר אין בהן מנגנוני סינון ועריכה עיתונאיים. לפיכך הרשתות זמינות גם לפרסומיהם של אזרחים שאין להם מהלכים בתקשורת הממוסדת, ובכלל זה קהלים שהודרו בעבר מהשיח הציבורי. הגולשים ברשתות החברתיות התקבצו בקהילות מקוונות המתלכדות סביב עניין (או מאבק)

101 ראו James W. Carey, *Political Ritual on Television: Episodes in the History of Shame, Degradation and Excommunication*, in MEDIA, RITUAL AND IDENTITY 42, 59–60 (Tamar Liebes & James Curran eds., 1998); Steven A. Kohm, *Naming, Shaming and Criminal Justice: Mass-Mediated Humiliation as Entertainment and Punishment*, 5 CRIME, MEDIA, CULTURE 188, 190–195 (2009).

102 לדין ראו DAVID GARLAND, THE CULTURE OF CONTROL: CRIME AND SOCIAL ORDER IN CONTEMPORARY SOCIETY §§ 193–198 (2002).

103 ראו Chris Greer & Eugene McLaughlin, *Media Justice: Madeleine McCann, Intermediatization and 'Trial by Media' in the British Press*, 16 THEORETICAL CRIMINOL. 395, 395–397 (2012); ענת פלג דלתיים פתוחות – השפעת התקשורת על המשפט בישראל 50–51 (2012). לביקורת נוקבת מצד בית-המשפט על המעורבות התקשורתית העצומה לפני ההכרעה המשפטית ראו, למשל, בג"ץ 5699/07 פלונית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד סב(3) 550, פס' 66–67 לפסק-דינו של השופט לוי (2008).

104 ראו ARIE FREIBERG & KAREN GELB, PENAL POPULISM, SENTENCING COUNCILS AND SENTENCING POLICY 3–9 (2008).

105 ראו Jon Brusckie & William E. Loges, *Relationship Between Pretrial Publicity and Trial Outcomes*, 49 J. COMM. 104, 104 (1999).

106 Michelle Rose & Richard L. Fox, *Public Engagement with the Criminal Justice System in the Age of Social Media*, 4 Oñati Socio-Legal Series 771, 781–786 (2014).

חברתי משותף, ולעיתים הן אף משמשות מרכז לגיוס פעילים ולהנעה לפעולה חברתית. ביקורתם של הגולשים ברשתות החברתיות בנושאי משפט היא לעיתים מערכתית ולעיתים אישית כלפי בעלי תפקידים בממסד המשפטי.¹⁰⁷

ההתייחסות המחקרית בתחום חקר התקשורת לקהילות מקוונות אשר עוסקות במשפט וקוראות תיגר עליו היא דלה בעולם המערבי.¹⁰⁸ אולם הספרות הפמיניסטית עוקבת אחר האקטיביזם הפמיניסטי במרחב המקוון, ועוסקת – אם כי באופן מצומצם – גם במאפייניו של שיח הצדק המתקיים ברשתות החברתיות בקרב נפגעי עבירות מין.¹⁰⁹ מתחוויר כי למרות התקווה שמרחבי השיח המקוונים יגבירו את המודעות לאלימות נגד נשים,¹¹⁰ גם שם נמשך שיח השנאה כלפי נשים, הכולל איומים, השפלה והאשמת הקורבן.¹¹¹ בתגובה התפתחה ברשתות החברתיות מסורת כתיבה בסגנון עדויות ישירות על תקיפות מיניות, לרבות כאלה שלא הובילו לפתיחת הליכים משפטיים. קבוצות ודפים אלה ברשתות החברתיות מאפשרים לנפגעים להשתתף, להשמיע קול, לקבל אישור ותוקף לטענותיהם, ואף להשיג נקמה באמצעות ביוש התוקף.¹¹²

הספרות מדגישה שני ערוצי פעולה רווחים ברשתות החברתיות להשגת צדק א-פורמלי לנפגעי עבירות מין: האחד הוא כתיבה אנונימית או גלויה, והאחר הוא הפצת תמונות גלויות או מטושטשות המתעדות את התקיפה.¹¹³ אנסטסיה פאוול (Powell) סוקרת אתרים המציעים הפניה למרחבים טיפוליים לנפגעים מוחלשים בתעשיית המין ולנפגעים הבוחרים לא להיחשף בציבור, בין היתר באמצעות קישורים לאתרים של ארגוני סיוע לנפגעי תקיפה מינית המקפידים

107 ראו אזי לב-און קהילות מקוונות 12–13 (2015).

108 Thomas Grochowski, *Running in Cyberspace: O. J. Simpson Web Sites and the (De)Construction of Crime Knowledge*, 7 TELEVISION & NEW MEDIA 361, 369–372 (2006); Lieve Gies & Maria Bortoluzzi, *Purity and Contamination in Online Popular Forensics: Amateur-Expert Readings of the Meredith Kercher Murder Case*, 28 CONTINUUM: J. MEDIA & CULTURAL STUD. 532, 536–537 (2014).

109 לשם ההדגמה ראו Sophie Sils, *Rape Culture and Social Media: Young Critics and a Feminist Counterpublic*, 16 FEMINIST MEDIA STUD. 935 (2016).

110 ראו, למשל, Sherry Turkle, *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, 255–271 (1995); Manuel Castells et al., *Mobile Communication and Society: A Global Perspective* 91 (2009).

111 להרחבה על התופעה של פרסום תמונה או סרטון בעלי אופי מיני-פוגעני בלא הסכמת הנפגעת, כאמצעי נקמה של בן-זוג לשעבר, ראו, למשל, Alexa Dodge, *Digitizing Rape Culture: Online Sexual Violence and the Power of the Digital Photograph*, 12 CRIME, MEDIA, CULTURE 65, 76–78 (2016); Jordan Fairbairn, *Rape Threats and Revenge Porn: Defining Sexual Violence in the Digital Age*, in *eGirls, eCitizens* 229, 232–35 (Jane Bailey & Valerie Steeves eds., 2015); הדר דנציג-רוזנברג ורוני רוזנברג "פורנוגרפיית נקם כהטרדה מינית" חוקים ט 265 (2017).

112 ראו Haley Clark, "What Is the Justice System Willing to Offer?" *Understanding Sexual Assault Victim/Survivors' Criminal Justice Needs*, 85 FAM. MATTERS 28 (2010); Michael Salter, *Justice and Revenge in Online Counter-publics: Emerging Responses to Sexual Violence in the Age of Social Media*, 9 CRIME, MEDIA, CULTURE 225, 237–238 (2013).

113 ראו Powell, לעיל ה"ש 10, בעמ' 572–573.

על שמירת האנונימיות של הנפגעים. אתרים אחרים בוחרים לחשוף את שם התוקף ולביישו ברבים (naming and shaming) – פרקטיקות שמוכרות כאמור מהאקטיביזם הפמיניסטי הרדיקלי, ואשר הטכנולוגיות החדשות רק הרחיבו את תפוצתן. פאוול מפנה זרקור גם לנפגעים שהצליחו לתעד את תקיפתם בצילומים.¹¹⁴ מקצתם בוחרים להעלות את הסרטונים ביישומונים לדיווח אנונימי על תקיפות למשטרה, ומספקים מידע שמאפשר למשטרה לזהות אזורי סיכון לתקיפות מיניות. באתרים אלה הנפגע האנונימי מופנה, בעזרת קישורים, לארגוני סיוע לנפגעי עבירות מין. נפגעים אחרים מעלים את הסרטונים לרשת הפתוחה, בניסיון לעורר תמיכה ומודעות ציבורית לאלימות מינית במשפחה. פאוול טוענת אפוא לחפיפה בין האקטיביזם של תנועות פמיניסטיות נגד תרבות האונס לבין פרקטיקות טכנו-חברתיות של צדק א-פורמלי בעולם המקוון.¹¹⁵ אולם, לדבריה, אפיקי פעילות אלה אינם יכולים להוות תחליף זה לזה, ויש להרחיב את המחקר הדין בהשפעותיה של הפעילות ברשת לסוגיה על רווחתם של הנפגעים עצמם.¹¹⁶

בחינת מופעה של תופעת הביוש במערכת המשפט הפלילי, בתקשורת הממוסדת והמקוונת ובאקטיביזם הפמיניסטי בעידן שלפני הרשתות החברתיות, כמו-גם הבנת השלכותיה, מניחות רקע לשאלות שבמוקד מחקר זה. אנו נתמקד, כאמור, בהצגת ממצאים שאספנו בשאלת האופן שבו נפגעות עבירות מין שבחרו לחשוף את סיפורן בפייסבוק תופסות וחוות את תופעת הביוש של תוקפיהן ברשתות החברתיות.

ב. תיאור המחקר

אופייה של שאלת המחקר שבמוקד הרשימה – עמדותיהן של נפגעות עבירות מין בשאלת הטעמים המצדיקים והטעמים השוללים את ביוש הפוגעים בהן – מכוון באופן טבעי לבחירה במחקר ממוקד-משתתפים המבוסס על מתודולוגיה איכותנית-קונסטרוקטיביסטית.¹¹⁷ שיטת מחקר זו מתאפיינת ביחס כולי (הוליסטי) למורכבותה של התופעה הנחקרת, המתבטא בניחות ההבניה הייחודית של עולמם של המשתתפים שחוו תופעה זו במקור והמשמעות שהם מייחסים לה.¹¹⁸ כלי המחקר שבו השתמשנו הוא ראיונות-עומק מובנים למחצה שערכנו עם 20 נפגעים ונפגעות של עבירות מין שבחרו לחשוף בפייסבוק את סיפור הפגיעה המינית שעברו. הבחירה להשתמש בכלי זה נבעה מן ההכרה כי אחד מיתרונותיו המרכזיים של ראיון-העומק

114 שם, בעמ' 576.

115 שם, בעמ' 579–580.

116 נציין כי בעת כתיבת מאמר זה טרם פורסמו מחקרים אמפיריים על השלכותיו של קמפיין #MeToo על המאבק באלימות מינית. במאמר שפורסם לאחרונה נטען כי השיח הנגדי, המתמקד בזכויותיהם של חשודים בעבירות מין לחזקת החפות ולהליך הוגן, משתיק נפגעות ומכרסם ביכולתן של הקמפיין לעורר מודעות חברתית לבעיית האלימות המינית בחברה. ראו Gash & Harding, לעיל ה"ש 2, בעמ' 41.

117 ראו אשר שקדי המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה 11–15 (2011).

118 ראו אשר שקדי מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תאוריה ויישום 29–30 (2003).

הוא יכולתו לספק מידע ראשוני מובהק, כלומר, כזה שמתקבל ישירות מהמשתתפים עצמם ואשר מתמקד בתיאורים גרושים (thick description) של חווייתם ובחשיפת המשמעות הסובייקטיבית שהם מקנים לה.¹¹⁹ המחקר האיכותני שואב מההנחה כי שפת המספרים, הגם שיש בכוחה לשרטט תמונה מייצגת באופן מדויק יותר משפת המילים, אינה השפה מתאימה להצגת המורכבות, העושר והעמימות המאפיינת את חייהם של בני-האדם.¹²⁰ לפיכך, וכמקובל על-פי מתודת המחקר האיכותני, לא תוצג שכיחות עמדותיהם של המרואיינים לצורך תיאור תופעת הביוש. תחת זאת תובא קשת היגדים של המשתתפות כלשונן. חשיפת מגוון הנרטיבים שעלו תאפשר לקוראים לעמוד על הפרשנויות הדו-ערכיות שהנפגעות מקנות לפרקטיקת הביוש הנוהגת ברשתות החברתיות בהקשרים של פגיעה מינית, ולברר את משמעויותיה ואת השלכותיה על רווחתן האישית. בהתאם למסורת הפנומנולוגית, וכדי לחשוף את מלוא הרשמים הסובייקטיביים של משתתפות המחקר, נמנענו מהשערות מוקדמות ביחס לעמדותיהן, ואפשרנו להן לספר על-אודות התכנים המשמעותיים מבחינתן באופן סובייקטיבי.¹²¹

אוכלוסיית המחקר כוללת 17 נשים ו-3 גברים שהם נפגעי עבירות מין בדרגות חומרה שונות. גיל המשתתפים נע בין 18 ל-49 שנים. מנעד עבירות המין הוא רחב: 6 מהמשתתפים דיווחו כי נאנסו כקטינים (בילדותם או בתקופת הנעורים); 8 נשים דיווחו כי נאנסו כבגירות (מתוך 3 שהושקו בסם אונס); 3 נפגעים דיווחו כי חוו מעשים מגונים; ו-3 נשים דיווחו כי חוו הטרדות מיניות במקומות העבודה ובמרחב הציבורי. 12 מבין הנפגעים שהשתתפו בראיונות-העומק בחרו לפנות להליך פלילי, ואילו 8 נמנעו מפנייה לרשויות האכיפה. 11 מהנפגעים בחרו לפרסם את פרטי זהותו של התוקף, ואילו 9 בחרו לא לחשוף את זהותו. הזמן שחלף ממועד הפגיעה ועד בחירתם של הנפגעים להיחשף בפייסבוק נע בין 3 ל-14 שנים. הושקע מאמץ להגיע לדגימה תיאורטית שהשימוש בה ישקף מגוון רחב ביותר של ייצוגי התופעה הנחקרת.¹²²

המרואיינים גויסו בשתי דרכים. צוות המחקר יצר קשר עם 13 נפגעים שהיו פעילים בקבוצות פייסבוק שעסקו בפגיעות מיניות והסכימו ליטול חלק בראיונות-עומק בנושא. 7 משתתפים נוספים הביעו רצון להתראיין בנושא, במענה לשאלה שהופיעה בשאלון כמותני שהפצנו בפייסבוק במסגרת מחקר אחר, שאינו נושא של מאמר זה. ראיונות-העומק נערכו בין

119 על ייחודיותו ויתרונותיו של ראיון-העומק ככלי מחקרי ראו I.E. SEIDMAN, INTERVIEWING AS QUALITATIVE RESEARCH: A GUIDE FOR RESEARCHERS IN EDUCATION AND THE SOCIAL SCIENCES (1991); STEINAR KVALE, INTERVIEWS: AN INTRODUCTION TO QUALITATIVE RESEARCH INTERVIEWING (1996).

120 ראו שקדי, לעיל ה"ש 117, בעמ' 107.

121 המחקר הפנומנולוגי מניח כי החוויה האנושית נבנית מתוך יכולתו הפנימית של האדם לכונן משמעות מורכבת ודינמית למציאות שהוא חווה. לעקרונות העומדים ביסוד המחקר הפנומנולוגי ראו, למשל, Max van Manen, *From Meaning to Method*, 7 QUALITATIVE HEALTH RES. 345 (1997); Donald E. Polkinghorne, *Phenomenological Research Methods*, in EXISTENTIAL-PHENOMENOLOGICAL PERSPECTIVES IN PSYCHOLOGY 41 (Ronald S. Valle & Steen Halling eds., 1989).

122 ראו JULIET CORBIN & ANSELM STRAUSS, BASICS OF QUALITATIVE RESEARCH: TECHNIQUES AND PROCEDURES FOR DEVELOPING GROUNDED THEORY (3rd ed. 2008).

יולי 2016 לספטמבר 2017, והתבססו על שאלון ומדריך-ריאיון שחיברנו לצורך המחקר. כל ריאיון ערך בממוצע כשעה וחצי, ונערך במקום שבו בחר כל אחד מהנפגעים להיפגש (לרוב בבתייהם או במקומות ציבוריים, כגון בתי-קפה). בחודש נובמבר 2017, כחודשיים לאחר סיום עריכת הראיונות, פרץ קמפיין #MeToo בישראל. בעקבות קמפיין זה רצינו להבין אם ובאיזה אופן השתנו עמדותיהן של הנפגעות באשר לשאלות שבמוקד מחקרנו. לפיכך בחודשים יולי ואוגוסט 2018 ערכנו ראיונות-השלמה טלפוניים, שנמשכו כחצי שעה כל אחד בממוצע, עם 17 ממשתתפי המחקר. תכליתם של ראיונות-ההשלמה הייתה לחשוף את האופן שבו המרואיינים תופסים את השלכותיו של קמפיין #MeToo על שאלות המחקר, ולהבין אם ובאיזה אופן השתנו תפיסותיהם לגבי פרקטיקות הביוש בעקבות קמפיין זה. מתודולוגיה זו של ראיונות חוזרים מוכרת ממחקרי-אורך איכותניים (longitudinal qualitative research), ונעשה בה שימוש לצורך הבנת תהליכים המתרחשים לאורך זמן בהקשרים חברתיים ותרבותיים והשלכותיהם על הפרט.¹²³

כל המרואיינים חתמו על טופס הסכמה מדעת לפני הריאיון, ובסופו נשאלו כיצד הם חשים ואם יש להם הערות לגבי ניסוח השאלות. שמותיהם של הנפגעים שונו ופרטיהם המזהים טושטשו, על-מנת לשמור בהקפדה על חסיונם ופרטיותם. המחקר קיבל את אישורה של ועדת האתיקה של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן.

השאלות שהופנו למשתתפות ביחס לפרקטיקת הביוש במסגרת הראיונות הראשוניים עסקו בטעמים לביוש התוקף, מחד גיסא, ובסיבות להימנעות מנקיטת צעד זה, מאידך גיסא. נוסף על כך נשאלו המשתתפות שבחרו לבייש את תוקפיהן על חוויותיהן לאחר פרסום פרטיו המזהים של התוקף ועל ההשלכות של בחירתן בביוש כפי שהן תופסות אותן. השאלות שהופנו למשתתפות במסגרת הראיונות-ההשלמה עסקו בהשלכותיו של קמפיין #MeToo על רווחתן הרגשית ועל עמדותיהן כלפי פרקטיקת הביוש. כל הראיונות הוקלטו ותומללו במדויק.¹²⁴ רוב הממצאים המוצגים במאמר מתבססים על הראיונות שנערכו בין החודשים יולי 2016 לספטמבר 2017. ממצאים מראיונות-ההשלמה הוצגו אך ורק בנקודות שבהן חל שינוי בעמדותיהן של המרואיינות בעקבות קמפיין #MeToo. במקומות אלה ציינו כי מדובר באמירות שעלו בראיונות-ההשלמה.

לצורך ניתוח הנתונים קראנו את הראיונות במלואם ודנו במשמעויות שעלו ממגוון הנרטיבים שהופיעו בהם. בשלב השני ערכנו ניתוח תמטי, שכולל חילוף תמות שעלו בראיונות-העומק לצורך יצירת קטגוריות משמעות. במהלך ניתוח הראיונות וכתבת המאמר הקפדנו על סטנדרטים מדעיים (תיקוף ומהימנות). כמקובל בגישה האיכותנית, מהימנות המחקר מתבססת, בין היתר, על תיעודו, ולשם כך השתמשנו כאמור בתיאור עשיר של הנתונים ובציטוטים

123 להרחבה על מתודולוגיית המחקר האיכותני המתמשך ראו Rachel Thomson, *The Qualitative Longitudinal Case History: Practical, Methodological and Ethical Reflections*, 6 Soc. POL'Y & SOC'Y 571, 572 (2007).

124 הראיונות המלאים, לרבות ההקלטות והתמלולים, שמורים אצל עורכות המחקר.

ישירים של דברי המשתתפים כפי שנאמרו במקור. אלה מתלווים לפרשנות, ומאפשרים לקרוא
להעריך את ממצאי המחקר.¹²⁵

ג. ממצאים

הנפגעים שהשתתפו בראיונות העומק חשפו ככלל עמדות דו-ערכיות ביחס לפרקטיקת הביוש. מקצתם סברו כי מאחר שהמדינה – המתיימרת להחזיק במונופול על הענשת עבריינים – נכשלת בביצוע משימתה, לגיטימי להפקיע מידיה את המונופול ולהעביר את הסמכות אל האזרחים שנהפכו לקורבנות בשל כישלון זה. באורח מפתיע ופרדוקסלי, כדי להצדיק תפיסה חברתית זו, הקוראת תיגר על מערכת אכיפת החוק, השתמשו מקצת הנפגעים בשפה משפטית ובטיעונים המשקפים "היגיון משפטי" כהצדקה להחלטתם "ליטול את החוק לידיים". לצד זאת העלו הנפגעים טיעונים לבר-משפטיים בדבר היות הביוש כלי לתיקון חברתי ולהשגת צדק חלופי. לעומת זאת, מרואיינים אחרים חשפו סיבות אישיות, רגשיות ותועלתניות להימנעות משימוש בפרקטיקת הביוש. בפרק זה נציג את מכלול העמדות שהובעו על-ידי משתתפות המחקר כלפי מנגנון הביוש והשלכותיו, תוך התייחסות לטעמים להצדקת פרקטיקת הביוש; לטעמים לשלילת פרקטיקת הביוש; ולתיאור השלכותיו של השימוש בפרקטיקת הביוש על עולמן של הנפגעות שבחרו לחשוף בפייסבוק את זהות תוקפיהן.

1. טעמים להצדקת הביוש

חמש מהנפגעות שהשתתפו בראיונות העומק הן נשים אקטיביסטיות פמיניסטיות אשר נפלו קורבן לעבירות מין והעתיקו את פעולתן החברתית, לרבות ביוש הפוגעים, גם לעולם המקוון. נפגעות אחרות נהפכו לפעילות חברתיות בעולם האמיתי רק לאחר שנחשפו לפעילותן של נפגעות אחרות ברשת והחליטו בעקבותיהן לבייש את תוקפיהן. במקרה ההיניעה של כלל הנפגעות לערוך ביוש לתוקפים בולטים טיעונים מוסריים המשקפים תחושת אחריות חברתית כלפי ציבור הנפגעות ורצון לחולל שינוי חברתי כולל ביחס לעבירות מין בחברה הישראלית. אף שבמחקרים המבוססים על עמדות אישיות ייתכנו הטיות הנובעות מסיבות שונות, חשוב לציין כי רוב הנפגעות במחקר הצביעו על טעמים ציבוריים-חברתיים-אלטרואיסטיים שהניעו אותן לעשות שימוש בפרקטיקת הביוש, להבדיל מטעמים אנוכיים. בשורות הבאות נציג את הטעמים השונים שהציעו המרואיינות להצדקת השימוש בביוש במרחב המקוון.

* התרעה מפני תוקפים וסיוע לרשויות החקירה באיסוף ראיות

המשתתפות בראיונות העומק שהחליטו לבייש את תוקפיהן רואות בביוש פרקטיקה אפקטיבית להגנה על הציבור הן באמצעות אזהרה מפני עברייני מין והן באמצעות סיוע לרשויות החקירה. לינור, סטודנטית ופעילה חברתית, פרסמה כבר פעמים אחדות את שמותיהם של גברים שתקפו אותה במהלך בילוי משותף. לדבריה, ההחלטה לפרסם את שם התוקף מושתתת על הערכת

125 ראו CLIFFORD GEERTZ, THE INTERPRETATION OF CULTURES (1973).

מסוכנות סובייקטיבית, המבוססת על תחושותיה שהגבר שתקף אותה מהווה סכנה גם לנשים נוספות: "יש שיקול רציונלי של עד כמה נראה לי שהבן־אדם מסוכן, מסוכן ממש". הסבר דומה הציגה חגית, אשת חינוך, שנאנסה כאשר הייתה נערה בת שש־עשרה, ואשר החליטה שנים מאוחר יותר לחשוף את שמו ותמונתו של האנס עקב שכנוע פנימי עמוק שהוא עלול לתקוף נשים נוספות. מטרתה הייתה ליידע את המקורבים אליו: "מצאתי ישר את התמונה של אותו בחור, וכתבתי: זה הבן־אדם, זה מה שהוא עשה לי בגיל שש־עשרה. ממש פירטתי שם הכל, ומצאתי חברים שלו, קרובי־משפחה שלו וחברות שלו, ופשוט שלחתי להם העתק של התמונה... כדי שייזהרו ממנו, כדי שידעו מי הוא ומה הוא".

גם בילי, שהתלוננה במשטרה לאחר שנאנסה על־ידי מנהל מועדון שבו עבדה כרקדנית, רואה בביוש אמצעי להגנה על נשים, הגם שהחליטה לא לחשוף את שמו של התוקף בפייסבוק מחשש שבני משפחתה ילמדו מכך על מקור פרנסתה: "מגיע לאנשים לדעת מיהו, כי הוא עדיין פוגע בעוד נשים". טל החליטה לא להסתפק בפרסום רמז על זהותו של איש ציבור שהטריד אותה מינית, וחשפה בפייסבוק את שמו המלא. טל סבורה כי ביוש של בעלי־שררה במטרה להזהיר מאפשר שיח ציבורי מבוסס־עובדות, ולא שיח הנשען על שמועות בדבר עבירות מין: "שיימינג [הוא] חובה, אחרת מכתמים ציבור שלם... יש מקרים שבהם נשים מתראיינות ומספרות על שחקן מפורסם שהכה אותן או שחקן מפורסם שאנס אותן. נורא מעצבן אותי שהן לא אומרות את השם שלו. למרות שאני יודעת שלא מתפקידי לשפוט וכאלה, אבל זה מקומות שכן אני מרגישה שכבר הלכת למקום הזה וכבר אולי גרמת לנו לחשוף בכל מיני שחקנים אחרים. אם פתחת את זה והבן־אדם באמת מסוכן עד כדי כך כמו שאת אומרת, אז יש לך מין חוב חברתי כן לחשוף אותו ולהזהיר אחרים". טל החליטה להיחשף שישה חודשים לאחר הפגיעה, משנודע לה כי נשים נוספות נפגעו מהתנהלותו של איש הציבור שהטריד אותה: "מישהו סיפר לי שהוא מכיר מישהי שכאלו אחת הסיבות שהיא עזבה את העבודה הייתה בגלל שהבוס שלה... אמר לה דברים מאוד מיניים. ואז גיליתי שזה אותו בן־אדם שדיבר איתי, ואז אמרתי: אוקיי, אז... אם זה לא חד־פעמי, אם הוא אומר את זה לעוד בחורות, ואם הן נפגעות, ואם הן אפילו עוזבות את העבודה בגלל זה, אז זה כבר לא אישיו שלי. עכשיו, אם זה לא אישיו שלי לבד, אז מה עושים עם זה?"

שתיים מהמראיינות, שביישו את תוקפיהן ברשת במקביל לפנייה להליך הפלילי, הדגישו את הפוטנציאל הטמון בפרסום שם התוקף לעידוד נפגעות נוספות להתלונן נגדו. קארין, שהתלוננה במשטרה על אנס סדרתי שניצל את מעמדו ואת סם האונס שהיה ברשותו, מדגישה כי פרסום שם התוקף לאחר הגשת תלונה נגדו במשטרה אינו ביוש, אלא צעד שנועד לקדם את חקירת המשטרה: "אם את לא מגישה תלונות ואת רק מפרסמת את זה בפייסבוק, אז את יכולה להגיד זה שיימינג, נגיד. אבל אם אני מפרסמת את זה שהגשתי תלונה במשטרה, אני לא רואה בזה שיימינג. שיימינג הכיוון שלו הוא בעצם להיות תחליף לחוק. אני לא, אני האג'נדה שלי הייתה: אני מפרסמת את זה כדי שאנשים ילכו למשטרה". דינה, סטודנטית שהוטרה על־ידי איש אקדמיה, ואשר חשפה את שמו רק לאחר שנחתם הסדר הפיצויים עימה, הוסיפה: "הרבה פעמים אומרים על המקרה שלי גם שזה שיימינג. זה לא שיימינג. אני אמת דיברתי, אני לא ביישתי אותו. זה המעשים שלו שמביישים אותו, זה לא אני. שידעו גם אחרות וילכו להתלונן". כמענה לביקורת המושמעת לעיתים בשיח הציבורי על פרקטיקת הביוש הננקטת על־ידי קורבנות עבירות מין, ולהגדרתה כנטילת החוק לידיים או כ"ליניץ" ציבורי שקרי ונטול בסיס

משפטי¹²⁶, הדגישו נפגעות אחדות כי קודם לפרסום הן ערכו בירור – הנתפס בעיניהן כעובדתי – על התנהלותו של התוקף. זאת, מתוך אחווה נשית ורצון למנוע פגיעות נוספות. טל אספה עדויות נוספות נגד הידוען שהטריד אותה מינית: "היה קצת קשה לרחרח, בגלל שכל סביבת העבודה שלי הייתה גם נשים שעבדו איתו וגם נשים שמיוודות איתו וגם גברים שמיוודים איתו. זאת אומרת, אי־אפשר היה לדעת, את לא תשאלי מישהו אם הוא פעם הטריד אותך או משהו כזה, ומסתבר שהיא בכלל ידידה שלו והיא מספרת לו שאני חוקרת את הנושא הזה והוא כאילו יתעצבן עליי או לא יודעת מה יקרה... אבל כן השגתי עוד כמה בנות שסיפרו, ואז החלטתי לצאת עם זה כדי להגן על אחרות". גם לינור בדקה ומצאה כי הגבר שתקף אותה במהלך בילוי משותף תקף נשים נוספות, ולכן החליטה לפרסם את שמו. גדי, אומן שנפגע מינית במהלך ילדותו על-ידי נהג הסעות שנפטר בינתיים, פרסם את שמו של התוקף רק לאחר שבדק ומצא כי האיש נעצר בעבר בשל עבירות מין: "הסיבה שפרסמתי את השם שלו היא כי הבנתי שהוא כבר בוא נגיד מוכר, כבר סוג של תפסו אותו על זה". גדי מצביע על ההכרח לאתר מידע קודם על התוקף, לפני פרסום שמו, כדי לתקף את הטענות בדבר עבירות המיוחסות לו: "אני חושב שיש אנשים שמתמשים בפייסבוק, הם לא חושבים עד הסוף מה כביכול המילים שלהם יכולות לעשות, לפעמים המילים האלה יכולות לפגוע שלא בצדק... זה מתחבר לי לטרנד הזה של באמת לצרוח ולשרוף אנשים על המוקד ישר, בלי באמת לחקור לעומק. תמיד צריך לעצור שנייה ובאמת לחקור כל נושא לגופו".

כחלק מהמאמץ להצדקת פרקטיקת הביוש ולהצגתה כבחירה רציונלית, ביקשה טל להפחית את מימד הרגש, המקובל בכתיבה בפייסבוק, ולנקוט לשון שאינה טעונה רגשית: "היה חשוב לי כמה שיותר להיות עניינית... שלא יחשבו, שזה לא ייראה כאילו זה בא מאיזה שהוא מקום אמוציונלי, וגם זה באמת לא בא ממקום אמוציונלי, בגלל שזה קרה איזה שנה אחרי, ובגלל שהטריגר היה ששמעתי מעוד בנות שהוא תקף אותן".

* מימוש זכות הציבור לדעת

דינה החליטה לפרסם את הסדר הפיצויים שנחתם עימה לאחר שהתלוננה על איש אקדמיה בגין הטרדה מינית, כדי לממש את זכותו של הציבור לדעת על הפיצויים האפשריים לנפגעי עבירות שבוחרים לא לפתוח בהליכים פליליים: "אני חושבת שאני הראשונה לעמוד ולהגיד: קיבלתי 95,000 שקל במסגרת הפיצויים, ואני לא מתביישת. מבחינתי, אני רציתי להראות לנשים: תדרשו את זה, זה החוק, זה מגיע לנו, אנחנו יכולות לעשות את זה, ואין לנו מה להתבייש". גם ענבל, סטודנטית לתואר שני שנפגעה על-ידי הרב שטיפל בה לאחר טראומות מיניות קודמות, רואה בביוש מנגנון למימוש זכות הציבור לדעת. היא מפנה זרקור לנטייתיה של מערכת המשפט להעדיף את זכות התוקפים לפרטיות על זכותו של הציבור לדעת את זהות התוקפים: "לאחרונה ביקשו להסיר את צו איסור הפרסום על פרשה של עבירות מין במשפחה [חרדית], והבן־אדם [הנאשם] ביקש ואמר: תנו לי עוד כמה שבועות כי יש לי שני ילדים בשידוכים. תנו לי עכשיו

126 ראו, למשל, יצחק הלפרין "למה לנשים קל יותר להגיש תלונות שווא נגד גברים?" nrg .www.makorishon.co.il/nrg/online/54/ART2/343/981.html (7.3.2012)

לגמור. הוא רוצה לארס אותם ביומיים. מה? איפה נשמע דבר כזה? הבנות האלה כנראה לא יתארו לעולם אחרי הזוועות שהוא עשה להן!

טל מחדדת את חשיבותו של הביוש כמנגנון למימוש זכותו של הציבור לדעת גם על התנהגות קלוקלת של אישי ציבור שאינה מגיעה לרף הפלילי. לטענתה, יידוע הציבור בדבר כשליהם המוסריים של הנבחרים חיוני על-מנת לאפשר לבוחר להגיע להחלטות מושכלות כאשר הוא בוחר בנציגיו, ומהווה אמצעי לקיום הדמוקרטיה בישראל: "אם קורים דברים שקשורים לתדמית של בן-אדם ודעת-קהל ושם טוב, אז זה יותר מתאים לביוש, כי אין פה משהו פלילי. זאת אומרת, אם ביבי אומר בלחש לרב כדורי שהשמאלנים שכחו מה זה להיות יהודים – זה פלילי? אני לא אלך עם זה עכשיו למשטרה. מצד שני, האם הציבור שמצביע צריך לדעת שככה הוא מדבר וזה מה שהוא אומר לרב של ישראל? כן, זאת אומרת זה לא ביוש... זה הבן-אדם שמנהיג אותנו, ואנחנו רוצים לדעת שזה מה שהוא חושב על שמאלנים".

על חשיבות הביוש כמנגנון למימוש זכות הציבור לדעת ניתן ללמוד גם מדבריה של לילי. אף שבזמן-אמת היא החליטה לא לבייש את האנס, כאשר שבנו אליה לריאיון בקיץ 2018, לאחר פרוץ קמפיין #MeToo, היא סיפרה כי חשה צער על שלא חשפה את שם האנס בזמן-אמת, ושיתפה בתובנה שהתגבשה אצלה בדיעבד כי הייתה זו חובתה החברתית: "הקמפיין חיזק את ההרגשה של חבל שלא חשפתי את שם הפוגע בעבר. אני חושבת שכן צריך לחשוף את השמות שלהם למען יידוע הציבור".

* ביוש כמנגנון ענישה חברתי

מקצת המשתתפות הדגישו כי מנגנון הביוש שנפגעות עבירות מין עושות בו שימוש הוא מנגנון ענישה חברתי, שמיועד להרתיע גברים מתקיפות מיניות ולהוות גמול ציבורי שאינו משפטי על מעשיו של התוקף. לדבריהן, מנגנון זה משקף את תחושת אי-האמון ברשויות האכיפה וביכולתן להעניש עברייני מין באופן אפקטיבי וצודק. מיכל, שהתלוננה במשטרה נגד האנס הידוען שתקף אותה ונשים נוספות, טוענת כי מערכת אכיפת החוק היא שדחקה אותה ומתלוננות נוספות לנקוט צעד זה: "איזה עוד כלי יש לנו כשהמשטרה בדרך-כלל לא מתפקדת, כשמערכת המשפט ממש לא מתפקדת והפרקליטות גוועת, גוססת? איזה עוד כלי יש מלבד ביוש? ! ואני יודעת שיקומו ויגידו: אבל את לא יודעת אם זה קרה או לא קרה, וצריך לתת לדברים להתנהל בבית-המשפט, והופכים את זה לבית-משפט בפייסבוק ולמשפט-שדה. אני שמעתי את כל הביטויים האלו, תמיד, עד שאני הייתי שם [במשטרה ובפרקליטות], ואז אני יודעת שמה שאני אומרת הוא נכון, ואני רואה את ההתנהלות של זה ואני מבפנים, ופתאום אני מבינה את החשיבות כן של ביוש".

גם נילי, שנאנסה בנעוריה, מותחת קו מחבר בין אובדן האמון במערכת אכיפת החוק לבין ההחלטה לנקוט ביוש, ומוסיפה כי מנגנון הרתעה זה משמש כלי להשבת תחושת השליטה, אשר חשובה לנפגעות והולכת לאיבוד בהליך המשפטי: "לנפגעות ונפגעי אלימות מינית אין אמון ברשויות. אז אין מה לעשות, מוצאים דרך אחרת להגן על עצמנו, כמו שאמרת זה גם סוג של עונש, גם להחזיר שליטה, גם להרתיע. גם להרתיע פוגעים אחרים וגם להרתיע את אותו בן-אדם ספציפי, כי באמת הרבה גברים שרואים שנשים כבר לא שותקות, כי הם היו רגילים שנשים שותקות וזהו, כשרואים שנשים לא שותקות ושזה יוצא החוצה, כשמישהו עלול לפגוע

– פעם הבאה הוא יחשוב אם לפגוע או לא, כי יכול להיות שאם הוא נשוי, אז יפנו לאשתו. לצאת לפייסבוק, אז זה יותר מרתיע ומפחיד”.

יודגש: באמירות המובאות כאן אין כדי ללמד כי הביוש ברשתות החברתיות מהווה באופן גורף חלופה להליך הפלילי לכלל הנפגעות. נפגעות מסוימות אכן חשו כי ביוש ברשת חברתית מהווה תחליף המייתר את הפנייה להליך הפלילי. אולם אין הדבר נכון באשר לכלל הנפגעות.

* ביוש ככלי לערעור יחסי כוח

מעבר לענישתו הפרטנית של התוקף בעזרת הביוש, היו בין הנפגעות שראו בביוש מנגנון לתיקון הפליה חברתית, שבגינה גברים בעמדות בכירות המנצלים את כוחם לפגיעה בנשים המצויות תחת מרותם המקצועית חומקים מן הדין. לשיטתן, הביוש מאפשר להסיר מסכות מתוקפים נעימי-סבר, שהצליחו להעפיל בסולם החברתי ובמקביל לפגוע בנשים בחסות חומת ההשתקה הקיימת סביב עבירות מין.

כרמית, סטודנטית למשפטים, חשפה את תמונתו של נוסע אנונימי וקשה-יום שהטרדה אותה מינית באוטובוס. לדבריה, העובדה שלא הייתה ביניהם היכרות קודמת, כמו-גם העובדה שמדובר ב”בוטה”, ולא באיש נורמטיבי, חסכה ממנה התלבטויות, שהן מנת-חלקן של מי שנפגעו על-ידי מכרים או על-ידי גברים בעלי מעמד חברתי גבוה: “זמר מפורסם הטרדה אותי מינית ולא העזתי לעשות שום דבר, כי זה זמר מפורסם, ואני המושתנת שהייתה חיילת בצבא. ובהמשך, זה כל מיני טיפוסים כאלה שהם גדולים וחזקים ממך, אז הרבה יותר קל לדבר על פלגמט חלאת אדם שמגיע שיכור באוטובוס. אני לא יודעת אם היה לי את אותו כוח לעשות את זה בסיטואציה אחרת”.

ברוח דומה מסבירה מיכל, שנאנסה על-ידי ידוען, כי המניע להחלטתה לחשוף את שמו של התוקף היה חשיפת הפער בין הדימוי שלו לבין אופיו המסוכן, ולא רצון לנקום: “הוא באמת בן-אדם שכלפי חוץ הוא נורא חברותי ונורא חבר של כולם, וכולם נורא אוהבים אותו והוא נראה מאוד לא-מזיק, ונורא קשה. את מבינה מה קרה לך, את יודעת שהוא עשה לך את זה, אבל קשה לך לחבר את כל הדבר הזה ביחד לכדי כעס. הכעס הגיע רק בשלב יותר מאוחר, הרצון לנקמה הגיע בשלב יותר מאוחר. הסיבה שנחשפתי והסיבה שהתלוננתי לא הייתה בשביל לנקום בו בשום צורה שהיא בהתחלה. היא הייתה בשביל לעצור אותו כמובן, ובשביל באיזה שהוא מקום לתמוך בנשים אחרות ולנסות לעשות שינוי חברתי באמת”.

גם דינה מדגישה כי לצורך תיקון חברתי יש להפעיל את מנגנון הביוש אך ורק נגד תוקפים הנמצאים במיקום חברתי גבוה, ולא נגד תוקפים מוחלשים: “לעשות ביוש למישהו זה להביך. זה יכול להיות כלי טוב הרבה פעמים, ואני לא נגד ביוש; אבל אם, לדוגמה, הקופאית בסופר מדברת אליך ככה ומוציאה את כל הפה גזורה שלה עליך, ואת הקלטת וצילמת אותה והעלית לפייסבוק... את פה עכשיו שמה את החיים של הקופאית הזאת לפני כל העולם, שלכי תדעי מה יהיה איתה מחר, שהיא תקום ואין לה מושג מאיפה. היא קופאית, היא במילא בתחתית ההיררכייה של התחתית של ההיררכייה, אז היא כבר שם למטה... יש דבר אחר לעשות, וזה לפנות למנהל שלה... יש עמוד מסוים שנקרא גברים באוטובוס שמצלמים גברים מאוננים... אני לא דוגלת בזה, בכל-זאת זה גם ילד בן חמש-עשרה-שש-עשרה בדרך-כלל, זה ילדים, וצריך לזכור”.

טל, שחשפה את שמו של ידוען, אשר פרש מעיסוקו בעקבות האשמות שפורסמו נגדו בפייסבוק, מסתייגת מהמילה ענישה לתיאור מטרות הביוש, ומאחדת את הטיעון כי הביוש מהווה תיקון להפליה חברתית עם הטיעון כי פרקטיקה זו מגשימה את זכות הציבור לדעת. לדבריה, בדמוקרטיה מתוקנת בוחרים זכאים לחרוץ דין פוליטי של נבחרי ציבור לא רק על-פי אמות-מידה פליליות, אלא גם על-פי ערכיהם של אותם נבחרים, כפי שהם משתקפים בהתבטאויותיהם, בהתנהגותם, במעשיהם. גם לשיטתה הביוש הוא מנגנון לחשיפת התדמית הצבועה שידוענים מייצרים בזירה הציבורית: "אני חושבת שנגיד, אם אני אֶזקק את המושג הזה – כי 'ענישה' מרגיש לי קצת חריף, למרות שהוא כן סבל ונענש – אני חושבת שזה היה יותר כמו לפוצץ בועה כלשהי. כי כאילו אני כל הזמן הולכת עם הסיפורים שלי ששמעתי מבנות שאומרות שהוא אמר... שהוא רצה שזה, כל מיני דברים מגעילים נורא, וכאילו זה לא בקטע של להעניש אותו; זה בקטע של את רוצה כבר לפוצץ את הדבר הזה". טל מוטרדת מהסלחנות שהציבור מפגין כלפי השקרים והעוולות של נבחרי הציבור, ורואה בביוש ברשתות החברתיות מנגנון אפקטיבי יותר להנעת שינוי מאשר השיח הביקורתי בתקשורת הממוסדת: "יש קצת בארץ סטנדרטים מאוד לא ברורים להתנהגות ציבורית. זאת אומרת, יש דברים מזעזעים שפוליטיקאים אומרים או עושים או לא יודעת מה, וכאילו עוברים על זה לסדר-היום; צוחקים על זה קצת ב"ארץ נהדרת", כותבים על זה קצת בטוויטר, אבל הם נשארים, ועדיין יש להם מעריצים".

* הביוש מעניק קול למושטקות ומעודד תמיכה בנפגעות

הנפגעות שבחרו לערוך ביוש לתוקפיהן טוענות כי הליך זה חושף את קולן של נפגעות שאין בידן הכוח להשמיע את זעקתן בכוחות עצמן. טל טענה כי הביוש מעניק קול לנפגעות אשר לא עמדו ברף הראיות הנדרש של מערכת המשפט ואיבדו עקב כך את בטחונן שתקיפתן אכן אירעה: "התחום של הטרדות מיניות הוא הרבה פעמים אזור אפור, ונורא קשה כאילו, מישהו אמר לך משהו מיני, לכי תגררי אותו עכשיו למשטרה, הוא בן-אדם נורמטיבי, הוא הבוס שלך. את מתחילה לחשוב: אולי פשוט פירשתי את זה לא נכון? אולי הוא אפילו ידיד שלך, ואת אומרת: לא נעים לי ממנו. זה מין תחום אפור של 'לא נעים' ו'לא בטוח שהבנתי' ו'אולי אני לא בסדר' ו'הם לא יעשו כלום'. זה לא כמו מישהו ששודד לך את הארנק ברחוב, ואז את אומרת: אוקיי, הארנק שלי, לא הארנק שלו, ברור שהיה פה שוד. ואז בפייסבוק יש מקום שאומר: את לא צריכה, כדי שמישהו לא יהיה בסדר, שהוא יענה על חוק מס' 9א(ג), את יכולה שזה פשוט יהיה סיפור שלא נעים לך, ואנחנו נשפוט".

טל מוסיפה כי הביוש מאפשר לנפגעות אשר תיק החקירה בעניינן נסגר על-ידי הרשויות לזכות באמון ובהזדהות עם כאבן: "זה צדק שהוא יותר פתוח לפרשנויות. זאת אומרת, את יכולה לספר את הסיפור שלך – מי שמאמין לך, סבבה; מי שלא מאמין לך, לא. זה לא כמו אם את לוקחת את זה למשטרה, אז לא מאמינים לך וזה לא קיים. בפייסבוק יש מקום לפרספקטיבה, לאמפתיה, את יכולה לקבל אמפתיה למרות שלא לגמרי מסכימים איתך. המקום הוא הרבה יותר גמיש". בניגוד להליך הפלילי, מבהירה טל, הביוש אינו נשפט במובן התוצאתי: "מישהי מספרת בפייסבוק על זה שכשהיא הייתה בת שלוש, השכן שלה אנס אותה. היא לא כותבת את זה כדי שימצאו את השכן; לא צריך למצוא אותו ולהכניס אותו לכלא; יכול להיות שהוא נפטר כבר לפני עשרים שנה, מי יודע. אבל היא נתנה לזה מקום, היא נתנה לזה

קול, היא קיבלה קהל, אמפתיה, היא פתרה את זה עם עצמה איכשהו, ואז זה נהיה מין תיקון שהוא לאו דווקא הייתי קוראת לו 'צדק', אבל כן יש פה סגירת מעגל". גם חגית, שחשפה את שם הפוגע שאנס אותה בנעוריה, ראתה בצעד זה מעין מרפא, תיקון אישי לאכזבתה מסירובו של הפוגע ליטול אחריות למעשיו: "גם כשהייתי מולו במשפט ואמרתי לו: 'תגיד סליחה, ואני הולכת'. גם כשהייתי פה בדיונים עוד, אמרתי לו: 'רק תגיד כן, סליחה, ואני קמה והולכת'. מבחינתי זה הדבר שהיה לי הכי חשוב לשמוע, שעד עכשיו לא שמעתי".

כדי להדגיש את משמעותו של הביוש ככלי למתן במה לקול הפנימי, האותנטי, של הנפגעות, ערכו המרואיינות הבחנה מבלדת בין ביוש התוקף לבין תלונות-שווא שקריות. לדעתן, העובדה ששני מושגים אלה נקשרים זה לזה בשיח הציבורי פוגעת בנפגעות. ענבל הדגישה את התת-דיווח הקיים באשר לעבירות מין, המאיינן את הטענה לנפוצות התופעה של תלונות-שווא: "מההיכרות הפנימית של החוויה, 90% מהסיפורים את לא תשמעי בכלל. הם קיימים ואת לא תשמעי – לא את השם של התוקף ולא את השם של הקורבן. לכן ברגע שמישהי באה ונותנת את זה [חושפת את זהות התוקף], אני תומכת בזה [בביוש]".

מיכל מחזקת את הטיעון שלפיו המחיר הנפשי שנשים החושפות את שם התוקף נאלצות לשלם מונע תלונות-שווא: "אני לא רואה אינטרס של אישה, או לפחות נגיד ככה – 99.9% מהנשים לדעתי שעושות ביוש לא ממצאות, כי להביא את עצמך למצב שאת מדברת על דבר כזה זה כל-כך קשה, זה תהליך מאוד מטלטל. אני חושבת שאישה שמחליטה להמציא ולעשות ביוש על מישהו, יש שם כנראה בעיה נפשית, אבל אני חושבת שזה מאוד נדיר".

נילי, בת שמונה-עשרה, בוגרת תיכון ופעילה חברתית, חידדה את המושגים המשפטיים כדי להצדיק את מנגנון הביוש ולבדל אותו מתלונות-שווא: "ביוש זו הגנה עצמית, וזה גם לא לשון הרע כי זה אמת, אלא אם כן זה שקר, ואז זה בריונות. אבל הסיכוי שמישהי תשקר בדבר כזה, במקרים שיכולים לעשות ביוש, הוא אפסי, כי יש מחירים עם זה – שנאה וכעס ואיומים – יש לזה מחירים מאוד קשים. אין סיבה שמישהי סתם תשקר ככה ותעליל על מישהו".

2. טעמים לשלילת הביוש

רוב העמדות השוללות את הביוש נשענות על טעמים רגשיים הנובעים מפחדן של הנפגעות מהשלכותיו המשפטיות והרגשיות של מהלך זה על חייהן האישיים בהווה ובעתיד. יצוין כי רק הנפגעות שהיו פעילות חברתיות פמיניסטיות עוד לפני שנחשפו לשיח המקוון הצביעו על הנזקים הציבוריים שמנגנון הביוש מסב למכלול המאבק על זכויות נשים.

מעניינים לא פחות מהטעמים שהזכירו הנפגעות לשלילת השימוש בביוש הם הטעמים הנעדרים שלא נכללו בנרטיבים של הנפגעות לשלילת הביוש. כך, למשל, אף לא אחת ממשתתפות המחקר הביעה הסתייגות עקרונית משימוש בביוש מטעמים הקשורים לבעייתיות הגלומה בביצוע מעשים שמהווים בפועל "הפרטה" של הענישה. אף לא אחת מהנפגעות הזכירה חשש מהפרת האיזון במערכת היחסים שבין המדינה – האמונה באופן בלעדי על מיצוי הדין עם עבריינים – לבין פרטים, לרבות נפגעי עבירה, אשר כפופים למרותו של החוק ואינם רשאים לנכס לעצמם את הזכות לענוש לכאורה.

* הביוש מסיט את המאבק הפמיניסטי מיעדיו

נפגעות שנמנעו משימוש בפרקטיקת הביוש, ואשר מעורבות בפעילות חברתית נוסף על השתתפותן בשיח המקוון, טענו כי הביוש מסיט את השיח הציבורי ממאבק כולל באלימות נגד

נשים, והופך אותו לשיח אפיזודי צר. ההתרכזות בחשיפת זהותו של הפוגע מכוונת זרקור אל המקרה הפרטני, ובכך מסיטה את המוקד מקיומה של אלימות מינית כתופעה חברתית רחבה. נילי, שנאנסה בנעוריה, נמנעה מביוש התוקף כדי לא לשים אותו במרכז השיח, וחלף זאת בחרה לדון בכשליה של מערכת המשפט הפלילי בהגנה על נשים במרחב הציבורי, וביחסן המשפיל של רשויות האכיפה לנפגעות המתלוננות נגד תוקפיהן: "כתבתי ביקורת כלפי הרשויות וגם על התופעה בכללי; הוא [האנס] פחות מעניין, אלא יותר התופעה ויותר היחס של הרשויות כלפיי, [כלפין] כל מי שמתלונן ומתלוננת".

לינור, פעילה חברתית שערכה בעבר ביוש אך הפסיקה לעשות שימוש בפרקטיקה זו, טענה כי ביוש העוסק בתוקף דוחק הצידה את מטרתן של הפמיניסטיות להפוך את ה"אישי" ל"פוליטי" ולהרחיב את השיח מדיון במקרה הפרטני למלחמה ב"תרבות האונס": "השינוי החברתי שראיתי לנגד עיניי בכל הדברים האלה זה בעצם להביא את החוויה שלי גם כערך פוליטי של לא לשתוק ולא להתבייש ולדבר על זה כתופעה". גם דינה, פעילה חברתית, גורסת כי ביוש יכול אומנם ליצור הד ולחץ ציבורי מידי, אך הוא מונע שיח חברתי משמעותי על עבירות מין. משום כך החליטה דינה לא לפרסם את תקיפתה לפני שהגיעה להסכם פיצויים עם הפוגע, ונמנעה מלהפעיל לחץ על האוניברסיטה, אף שזו לא התייחסה בתחילה לתלונתה. היא העדיפה להמתין לסיום ההליכים המשמעתיים נגד התוקף ועד שנשלמו הפעילויות שדרשה להעלאת המודעות להטרדות מיניות בקמפוס: "הייתי יכולה לצאת על האוניברסיטה ולספר את מה שהיה לפני שנה, שלא התייחסו לתלונה שלי, וזה היה צובר הד מטורף, אבל ידעתי גם שבאותו רגע כל הזרקורים יהיו על הסיפור האישי שלי, והאוניברסיטה תעשה שינוי רק בשביל לסתום את הפה שלי... אבל אני דרשתי שינוי מהותי, שיחות במחלקות השונות על התופעה, הרבה רעש שהמחלקות עשו ויזמו שיחות עם כל המחלקה שלהם. באמת, בואו נדבר על זה כתופעה".

דינה מדגישה גם את חשיבות הדיאלוג המעמיק עם גברים בנושא ההטרדה המינית. לדבריה, אף שנשמעות בו לעיתים עמדות מקוממות, הוא מקדם את הגדרת הגבולות ביחסים שבין המינים במקומות עבודה: "גם שיח שהיה פחות טוב היה לי טוב, זאת אומרת, ברור שהיו גברים שאומרים 'איפה הגבול עובר של הטרדה מינית? אם אני אומר לך שאת יפה, זה...' הם באים בקטע של להתריס ולהציק לפעמים, אבל עדיין נפתח השיח של איפה הגבול, וזה היה חשוב לי, ולא רק הסיפור שלי".

בראיונות שערכנו לאחר פרוץ קמפיין #MeToo נשמעו קולות ביקורת ואכזבה מכך שהביוש ההמוני של תוקפים ברשתות מרדד את תכניו של המאבק הפמיניסטי. קארין אמרה: "זה רידד את הכתיבה על המאבק באלימות מינית. זה הפך למכבסה טרנדית. נשים לא הולכות יותר למשטרה, לא נאבקות לשנות. הנשים אומרות לעצמן: עשיתי את שלי שאמרת 'גם אני', חשפתי אותו, זהו". שרון, פעילה חברתית ברשת, מצרה על כך שהקמפיין השכיח את תרומתן של הנשים הראשונות שאזרו עוז להיחשף ולבייש את הפוגעים בהן במטרה לשבור את מסך השתיקה. גם לינור סבורה כי התייצבותן של נשים ידועניות כמובילות מהלך זה גימד את חלקן של הנשים האמיצות והאנונימיות שחוללו את המהפך האמיתי שנים קודם לכן: "קמפיין הרבה פעמים מתחיל מראש שרשרת המזון, מסלבריטאיות, ואז הנשים הפשוטות, צרכניות המוזיקה והקולנוע, צריכות/נדרשות לתמוך בהן, במפורסמות, והמפורסמות בתמורה לתמיכה מעצימות את הנשים הפשוטות. זה אמורפי בעיניי. האישה החזקה כאילו עושה בשביל כולנו, ואנחנו צריכות להודות לה, אבל האומץ שלה בא מלמטה! מתנהל הליך של חלחול. הן מחלחלות לנו העצמה, וכך גם בטח ייכתב בדפי ההיסטוריה על #MeToo, אבל האומץ שלהן בא מהמאבק

הרדיקלי של הנשים הפשוטות. ולי יש תחושה שאופי המאבק הזה רק מחזק את מאבק הסלבס, ולא את המאבק הפמיניסטי בכללותו, וזה לא מאבק בעיניי".

* פחד מתגובת התוקף

חלק ממשנת תפוח המחקר שהחליטו להימנע מפרסום שם התוקף נימקו את החלטתן בפחד שהן חששות מתגובת התוקף גם שנים לאחר הפגיעה, ואף במקרים שבהם עמד התוקף לדין. כרמית הצביעה על חשש פיזי מהתוקף: "לא היה לי את האומץ ללכת ולהפיץ את זה, כי פחדתי שזה יגיע אליו, פחדתי ממנו. אז את אמיצה כשהחלאת לא יכול להגיע אלייך, אבל אז בסיטואציה שזה באמת קריטי, כמו domestic abuse, אני לא מסוגלת". גם נילי, שנאנסה בגיל שש-עשרה, ספגה איומים מחבריו של האנס לאחר שהתלוננה במשטרה והתוקף הועמד לדין. תחושת הפחד מקנת בה גם כיום, ולכן היא נמנעה מפרסום שמו: "אני חושבת שזה גם היה מפחד, כי אחרי שהתלוננתי, החברים שלו איימו עליי תקופה. אחד מהם היה לו צו הרחקה ממני, כל השאר לא, אבל כאילו הייתה תקופה שבבית-הספר, בחטיבה שהייתי, שמו כאילו אבטחה על אזרחי, כי היו באים אליי לבית-הספר שלי לאיים עליי, אז אני חושבת גם מפחד של מה שזה עלול לגרום". תחושת הפחד של נילי מהתוקף התעצמה עקב חוסר האמון המוחלט שהיא חשה כלפי רשויות האכיפה, אשר לא יידעו אותה בדבר שחרורו הצפוי: ¹²⁷ "השב"ס לא עדכן אותי שהוא השתחרר. הוא שכן שלי, הוא חזר לאיפה שהוא גר. ראיתי אותו בדרך לבית-הספר, ואז, במהלך כל התהליך המשפטי בכלל, הרגשתי חסרת-אונים, שקופה. הרגשתי שלא עוזרים. הרגשתי איבוד שליטה מוחלט".

נפגעות אחרות, שחשו בלתי-מוגנות בזירה הציבורית, הפגינו חולשה לנוכח החשש שהתוקפים ינקטו נגדן צעדים משפטיים אם הן יפרסמו את שמם. חגית, אשת חינוך שפרסמה את שם הגבר שאנס אותה בנעוריה, נאלצה להסיר את הפרסום בעקבות עצות מחברים שהבהירו לה כי היא חשופה לתביעת לשון הרע לנוכח חלוף תקופת ההתיישנות הקבועה בחוק לעבירה: "תוך שבוע קיבלתי המון פניות של 'תיזהרי לך, כי זה פג תוקף, והוא יכול עכשיו ללכת ולהתלונן עלייך'. חשבתי על זה כמה ימים, והחלטתי שאני מורידה את זה". נועם, שהתראיין גם בתקשורת הממוסדת על התעללות מינית שחוה בישיבה שבה למד כנער, נזהר מפרסום שמו של ראש הישיבה שהשתיק את תלונתו, לאחר שצבר, כמו נפגעים אחרים, ידע משפטי בסיסי על האפשרות להגשת תביעות דיבה, במיוחד על-ידי בעלי יכולות כספיות: "חשבתי קצת בהיגיון משפטי, כמו שאומרים לי. אסור לי להוציא שם רע או להגיד משהו על מקומות, כי ידעתי שברגע שאני אומר משהו לא במקום, אני רק אדפוק את עצמי. אבל לי היה מאוד חשוב שמי שמכיר אותי ומי שלמד איתי בזמנו... וברגע שציינתי את הגיל ואת תקופת הזמן שזה קרה, כולם ידעו טוב מאוד מי זה ראש הישיבה שלא דיבר ובאיזה בית-ספר זה קרה; מי שצריך היה לדעת את זה ידע את זה".

גם שרון, אשר מנהלת דף פייסבוק אישי ומסייעת לנפגעות הפונות אליה בבקשות לתמיכה רגשית ומעשית, נמנעת מפרסום שמות הפוגעים, מאחר שאין לה, לדבריה, היכולת המקצועית

127 ס' 10 לחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א–2001, קובע כי "נפגע עבירת מין או אלימות שביקש זאת, זכאי לכך שהגופים המפורטים בתוספת הרביעית [לחוק] יידעו אותו על מהלך מאסרו של הנידון, או על מהלך שהייתו של הנאשם או הנידון במשמורת חוקית אחרת בעקבות העבירה".

והתקציבית לתקף את טענות הנפגעים לפני הפרסום: "אני לא גוף ממלכתי, ואני לא עיתון ואני לא רדיו, אבל אני בעצמי, כל כותרת שאני משתפת, אני כותבת 'חשד'. אני בחיים לא אכתוב אפילו מה אני חושבת עד שאין הרשעה. וכשיש הרשעה, אני כותבת 'בן-בלייעל', מאחלת לו רק מוות בייסורים, אבל לפני אני לא. עם כל תביעות ההשתקה שיש היום, כשמישהי אפילו מפרסמת פוסט שקרה לה ויש שם או פרצוף, אני לא מעלה. כאילו, את לא יודעת שום דבר על מניעים, את לא יודעת מה יכול לקרות, אני חיה מהלוואות, אני לא רוצה לקחת את הסיכון, אני לא רוצה לכתוב שם של בן-אדם בלי שאני יודעת מה קורה".

יצוין כי גם במסגרת ראיונות-ההשלמה שערכנו לאחר קמפיין #MeToo הזכירו המרואיינות את הסכנה הגוברת לנשים המפרסמות את שם התוקף מתביעות לשון הרע שהחשודים בתקיפתן מגישים נגדן במטרה להשתיק את תלונותיהן. בנושא זה אמרה קארין: "יש יותר איומים בתביעות השתקה מאז הקמפיין, ונשים וגברים חושבים פעמיים אם לפרסם שם פוגע, במיוחד אחרי התביעה שהגיש חיים רמון.¹²⁸ מישהי כתבה לי אם אפשר לומר על אלון קסטיאל שהוא עברייני מין".¹²⁹ מישל סיפרה על תביעת השתקה וטרור מקוון שספגה חברתה: "חברה שלי, שפרסמה את שמו ותמונתו של התוקף בפייסבוק, חטפה תביעת השתקה, וגם ניסו לפרוץ לה לחשבון הפייסבוק ועקבו אחריה עד הבית שלה, ומישהו פתח חשבון פיקטיבי בפייסבוק ושיגר איומים כלפיה". דינה סבורה כי ראוי להדריך נפגעות כיצד להתמודד עם תביעות השתקה, בין במסגרת הליווי שמרכזי הסיוע מעניקים לנפגעות ובין במסגרת הייעוץ המשפטי שהן מקבלות: "אני אישית חושבת שהנפגעות צריכות לפרסם את שם התוקף רק לאחר התייעצויות עם עורכי-דין. אולי יצליחו לסייע להם בסוגיה זו מרכזי הסיוע? אולי הם יעצו להן אם אפשר לפרסם פוסט עם שם התוקף?"

* רחמים על התוקף

ורד, נפגעת מין מהקהילה הדתית-הלאומית, הציגה "נסיבות מקילות", לשיטתה, להתנהגותו של הפוגע בה, וטענה כי מחמת העדר חינוך מיני בקהילתה, כמו גם בקהילות דומות, התוקפים

¹²⁸ השר לשעבר חיים רמון, שהורשע בשנת 2006 במעשה מגונה, הגיש תביעת דיבה בסך 75,000 שקלים נגד הדר שגיא, יושבת-ראש תא הסטודנטיות "תל אביביות" באוניברסיטת תל-אביב, אשר דרשה מהנהלת המוסד לא להעסיק אותו כמרצה, ובתוך כך כינתה אותו "עברייני מין". ראו רועי ינובסקי "חיים רמון תבע יו"ר תא סטודנטיות בת"א שכינתה אותו עברייני מין" כאן (28.6.2018) www.kan.org.il/item/?itemid=33022; יהונתן ליס "חיים רמון, שהורשע בעבירת מין, תובע סטודנטית שכינתה אותו 'עברייני מין' הארץ" (28.6.2018) www.haaretz.co.il/news/law/ premium-1.6221281; עמרי מניב "לאחר שאיים: חיים רמון תבע את הסטודנטית שדרשה למנוע העסקתו" החדשות 13 (28.6.2018) www.13news.co.il/10news/news/166745; מעריב אונליין "חיים רמון תובע את הסטודנטית שכינתה אותו עברייני מין" מעריב (28.6.2018) www.maariv.co.il/news/law/Article-647929.

¹²⁹ איש העסקים אלון קסטיאל הורשע בעבירות מין שביצע בארבע נשים, אף שבתחילה התלוננו נגדו ארבע-עשרה נשים. בהסדר-טיעון הומר אישום שייחס לו אונס בנסיון אונס. השופטים גזרו עליו ארבע שנים ותשעה חודשי מאסר וכן תשלום פיצויים, וכתבו בגזר-הדין כי הוא התעלם מרצונן של נשים, מכבודן ומזכותן על גופן, פלש לפרטיותן ופגע בהן באופן חמור. ראו גלעד מורג "אלון קסטיאל נשלח לארבע שנים ותשעה חודשי מאסר" ynet (23.7.2018) www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5314752,00.html.

לא היו מודעים ככל הנראה למעשיהם. ורד לא התלוננה על החבר שתקף אותה בנעוריה ולא פרסמה את שמו: "זה יהיה קצת מוזר להגיד, אבל אני לא בטוחה שהוא אפילו ידע מה הוא עושה. אני לא בטוחה שהוא ראה את זה בתור פגיעה מינית, כי הוא היה בגיל צעיר מדי בשביל להבין את כל התהליכים ומה זה אמור לעשות. אני חושבת שאם היום זה היה קורה, אני חושבת שזה היה אחרת מאשר שזה היה אז. זה נשמע שאני סלחנית לגביו, אבל לא, כי סבלתי ממנו שנים. אבל אני לא חושבת שהייתה לו הבנה, אני חושבת שיש גיל מסוים שלא מבינים אותו; כמו אם גבר בן ארבעים תוקף או בחור בן שש-עשרה זה דברים קצת שונים, במיוחד מהחינוך שבאנו ממנו, שבכלל לא מדברים על כל הנושא של מין ותקיפות מיניות, לא היה את זה בכלל אז".

ורד חששה שהפרסום המאוחר יהרוס את חייו של התוקף ויגדע את מקור פרנסתו כרב: "אם לא עשיתי את זה עד עכשיו, נראה לי פתאום לבוא ולהוציא מאיזה שהוא מקום שד ולהפוך לו את כל המשפחה, אני לא מסוגלת לעשות את זה. הוא רב בישיבה... אני לא יודעת מה מצבו היום, ואני לא יודעת אם הוא הבין אז או לא הבין... אני מפחדת להרוס לו את מה שהוא בנה בעצם. למרות שהוא הרס לי". מקריאת דבריה של ורד עולה כי רחמיה על התוקף וחששותיה שיבולע לו מסיבות לה מבוכה, ואפשר שמשום כך היא מתחייבת לפרסם את שמו אם יתברר לה כי תקף נשים נוספות: "אם הייתי שומעת היום, [אם] פתאום היה מתפרסם סיפור בחדשות והיו אומרים 'רב ישיבה ב... תקף מינית תלמידות או תלמידים' ופתאום הייתי רואה תמונה שלו בעיתון, הייתי אומרת: 'אני בשוק, אני לא מאמינה'. אז אולי הייתי עושה ביוש: 'גם אותי הוא תקף'". ורד מספקת גם הסבר אמוני המייתר את הביוש, בגורסה כי התוקף נענש בידי שמיים: "פגשתי [את אחיו של התוקף] יום אחד ואמרתי לו: ככה וככה היה. הוא היה בהלם, הוא בכלל לא ציפה. הוא אמר לי אז שהוא בהלם, והוא לא יכול להגיד לי יותר מדי אבל שהוא קיבל את העונש שלו. אמרתי: 'מה זאת אומרת?' הוא אמר: 'אני לא יכול לפרט'. הוא אמר לי: 'אל תדאגי, החיים שלו לא קלים, הוא קיבל את העונש שלו'. אולי יש לו ילד לא בסדר, לא יודעת".

מיכל, שהתלוננה במשטרה ונמנעה בתחילה מפרסום שם התוקף, מותחת קו מחבר בין הפחד מהאנס לבין תחושת הרחמים כלפיו: "גם בזמן הגשת התלונה, באיזה שהוא מקום הרגשתי רחמים ופחד להיתקל בו, פחד שהוא ידע שאני זו שמתראינת ומדברת עליו. נורא לא רציתי שידע שזו אני".

3. השלכות השימוש בביוש

(א) השלכות חיוביות

הנפגעות המעטות שביישו את תוקפיהן ברשת הצביעו על השלכות חיוביות שנבעו מבחירתן לפרסם את פרטיו המזהים של התוקף. במסגרת ההשלכות החיוביות של הביוש זיהינו תמה אחת בלבד שהתאימה באופן מובהק לקטגוריה זו.

* הביוש מספק הקלה אישית לנפגעת

הנפגעות תיארו את האפקט התרפויטי של הביוש עליהן כפרטים. לינור, פעילה חברתית, סבורה כי חשיפת שם התוקף הקלה את התעוקה שחשה למן הפגיעה, בזכות שחרור הסוד שהכביד עליה: "יש הקלה שאני מוציאה, כי באמת תיארתי דברים שעברו [עלי], זו הייתה

הקלה מאוד גדולה". יוני רואה בביוש תיקון אישי לפגיעה בתחושות השליטה והערך העצמי. יוני התלונן במשטרה על שנוצל על-ידי המטפלת שלו. כאשר נודע לו על סגירת התיק נגדה בשל העדר ראיות מספיקות להעמדה לדין, הוא החליט, לאחר ייעוץ משפטי, לפרסם את שמה של המטפלת. למרות הכישלון המשפטי באי-העמדתה לדין, תיאר יוני תחושת הישג בעצם חשיפת שמה של המטפלת: "זה אחרי מאבק של שנה וחצי מאז שהגשתי את התלונה, והמון מכתבים של עורך-הדין שלי ולחץ, וראינו אותי בפרקליטות וכולי. אני ראיתי בזה הישג, ואז פרסמתי גם את זה, עם שמה המלא – גם זה שנסגר התיק שלה, וגם אחרי זה כשהגשתי ערר לפרקליטות המדינה על סגירת התיק. את שני המסמכים האלה שנשלחו אליי פרסמתי". הפרסום הסב ליוני תחושת סיפוק מהמבוכה שנגרמה למטפלת: "זו הרגשה טובה... הפוסט תרם להרגשה הטובה שלי שעורך הדין שלה קורא ומיידע אותה". עצם חשיפת שמה מהווה, לדברי יוני, השבת השליטה שאיבד בחייו, לאחר שנים שבהן היה קורבן לניצול: "מה שמשחרר אותי ועושה לי טוב זה שאני מרגיש שבמערכת היחסים ביני לבינה השליטה עברה אליי". קארין פרסמה את שמו של אנס סדרתי לאחר שהתלוננה במשטרה תשע שנים לאחר האונס. האנס הועמד לדין. קארין רואה בביוש מרפא לרגשות האשמה ולייסורי המצפון שחשה בשל שתיקתה ארוכת-השנים, שבמהלכה המשיך האנס לפגוע בנשים נוספות: "הרגשתי שאם לא הייתי שותקת כל השנים האלה, יש בנות שזה לא היה קורה להן היום, ואולי הייתי מצליחה לעצור את זה". גם טל סבורה כי הביוש שעשתה שחרר אותה ממחשבות טורדניות על התוקף ועל שתיקתה לנוכח מעשיו: "זה היה הכרחי – לא בשביל העולם, אלא בשבילי. כי אני יודעת שאם לא הייתי אומרת את זה, אז עד עכשיו הייתי כל הזמן בסרטים של לחשוף את זה או לא. כאילו אם אף אחד עדיין לא היה יודע וזה, אז כאילו עד עכשיו הייתי ב'אוף, אני לא יודעת'; הייתי מתעסקת בזה כל הזמן. ובכל מקרה אני חושבת שבסופו של דבר הייתי עושה את זה".

(ב) השלכות שליליות

חלק מהנפגעות שביישו את תוקפיהן ברשת חוו על בשרן את העתקת רכיבי "תרבות האונס" אל המרחבים המקוונים.¹³⁰ כתוצאה מכך הן מתחו קו מחבר בין רגשותיהן לנוכח ההד הציבורי שהתעורר בעקבות הפרסום שהן עמדו מאחוריו לבין התחושות שחשו לאחר הטראומה המינית שחוו, כגון אובדן השליטה בחייהן, בדידות, חרדה ותחושת דחיה ממערכת אכיפת החוק.

* השמעות ברשת על הנפגעות, הפיכת התוקף לקורבן

רוב הנפגעות שפרסמו את שם התוקף ספגו מתקפה חזיתית ברשת, שהפתיעה אותן בעוצמתה ושיתקה את מהלך חייהן. טל הבינה כי הביוש הפך אותה בעיני גולשים זועמים מקורבן לתוקפת: "זו הסחת-דעת מאוד גדולה. אני זוכרת שבימים הראשונים הגבתי לכל טוקבקיסט בפייסבוק שכתב נגדי, שזה היה [המון] תגובות". טל ניסתה בלא הצלחה להפריך מידע כוזב, מאשים ומשפיל שפורסם על-אודותיה: "כל מישהו שסתם כתב 'היא בטח התחילה אותו', או כל מי שכתב 'מה היא נזכרה שנים אחרי', אז תמיד הייתי חייבת לבוא ולהגיד [ש]זה היה שנה

130 להרחבה על משמעות המושג "תרבות האונס" ראו לעיל ה"ש 11.

אחרי וזה היה בגלל שפגשתי עוד בנות. תמונות מהפייסבוק שלי מתחילים להשתמש בהן, לעוות אותן בפרוטושופ... זה לא משהו שציפיתי לו".

לינור התמודדה עם "האשמת הקורבן" – נדבך מרכזי ב"תרבות האונס" שהועתק גם למרחב המקוון:¹³¹ "אנשים באו אליי בטענות, כל מיני גברים מבוגרים: 'אולי את צריכה לשאול את עצמך מה גרם לזה לקרות... למה את הורסת לו את החיים?'". טל נתקלה בנורמות צבועות ומתחסדות בשיח המקוון על עבירות מין. לדבריה, הנפגעת חייבת למלא תפקיד של "קורבן אידיאלי" – סובלת, חסרת ביטחון עצמי ומתקשה להשתקם.¹³² לתחושתה, מכיוון שהיא לא תאמה את הציפיות, היא לא זכתה בתמיכה: "הבעיה שאני, התדמית שלי, זה כאילו משהו מאוד ציני... ואז פתאום אני בסיטואציה שדורשת ממני שפה קורבנית יותר; אם לא קורבנית, אז לפחות ענווה, סובלת, אמפתית לאחרים. [במקרה שלי] זה נראה כאילו אני לא לוקחת את זה ברצינות, זה נראה כאילו לא באמת חשוב לי הנושא, אני ממציאה אפילו".

* יחס חברתי שלילי

מלבד הפגיעה שהסב להן השיח האלים כלפיהן ברשת, שתיים מהנפגעות שביישו את תוקפיהן חוו יחס חברתי שלילי גם בעולם שמחוץ לרשתות. קארין, אומנית, התאכזבה מ"שתיקת הכבשים", דהיינו, מאי-התייבותם של אנשי קהילת האומנות לצידה כאשר הותקפה ברשת: "פתאום זה מישוהו שהוא משלנו, והוא מתל-אביב, עולם האומנות, שמאל נאור – פתאום שקט תעשייתי... אף אחד לא שיתף אפילו את הכתבה הזאת". לינור נאלצה להסתגר בביתה לנוכח עוצמת התגובות והנסיונות להטיל עליה אחריות למצבו הנפשי של התוקף: "בסופו של דבר הפסקתי לצאת מהבית לאיזה שהיא תקופה... הרבה שאלו אותי אם אני לא מפקדת שהוא יתאבד, הוא גם היה במצב לא-פשוט. הרגשתי מאוד בודדה".

מן הראיונות שערכנו עולה כי במובחן מנפגעות אחרות שנחשפו ברשת, הנפגעות שביישו את תוקפיהן הביעו חשש שבשל יכולות אחזור המידע ברשת ישפיע הביוש לעד על דימוין החברתי ועל הקריירה המקצועית שלהן. דינה, פעילה חברתית, חוששת מאוד שהביוש שעשתה יהווה גורם מעכב בשוק העבודה: "לפעמים הפייסבוק שלי גדול עליי, אני הולכת לראיונות עבודה ואני תמיד סוגרת את זה [את דף הפייסבוק]. אם מחפשים אותי, ישר מוצאים את זה, ואז 'זה זאת'". גם טל הצביעה על זיקה בין הצרת דרכה המקצועית לבין הביוש שערכה למי שפגע בה.¹³³

131 המושג "האשמת הקורבן" מתייחס למקרים שבהם נפגעי עבירה נתפסים כנושאים באשמה חלקית או מלאה ביחס לעבירה שבוצעה כלפיהם ולנזקה. אחד הביטויים האופייניים של האשמת הקורבן הוא "היא ביקשה את זה" בהקשר של אלימות או תקיפה מינית. ראו Sills et al., לעיל ה"ש 11, בעמ' 936.

132 המושג "קורבן אידיאלי" משרטט את "מדרג" הקורבנות בזירה הציבורית ואת מאפייניו של נפגע העבירה ה"אידיאלי" – זה אשר נהנה מלגיטימציה מיידית ומוצג כפגיע, כחסר ישע, כתמים וכראוי לחמלה. מושג זה נטבע בשנות השמונים של המאה הקודמת על-ידי הקרימינולוג נילס כריסטי: Nils Christie, *The Ideal Victim, in FROM CRIME POLICY TO VICTIM POLICY: REORIENTING THE JUSTICE SYSTEM* 17, 17–18 (1986).

133 ההיגד של טל הושמט על-מנת לא לחשוף את זהותה.

* יחס שלילי במערכת אכיפת החוק לחשיפת פרטיו של הפוגע

שתיים מהנפגעות, שהתלוננו במשטרה על אנס סדרתי שעשה שימוש בסם אונס, נקלעו לעימות עם סוכני מערכת האכיפה משום שפרסמו את שמו של האנס בפייסבוק ואף התראיינו לתקשורת הממוסדת, שגילתה עניין רב באנס הידוען. מיכל מספרת שהמשטרה ראתה בחשיפת הנפגעות בתקשורת שיבוש של החקירה המשטרית: "[היינו] שלוש בנות שנחשפו, ולשלושתנו נאמר בכל מיני דרכים – יותר בפנים או יותר מעודן – שלא להתראיין או שדי, מספיק, כאילו עשינו מספיק נזק... המליצו לי לא לערבב: אם אני מגישה תלונה במשטרה, עדיף לא להיחשף, לא לדבר, לא לתת ראיונות, [כי] זה משבש את הליכי החקירה". קארין, שנזופה אף היא על-ידי המשטרה בגין החשיפה, משחזרת את ההסבר המשפטי שקיבלה לנזקים שהחשיפה התקשורתית מסיבה לניהול החקירה: "היא [החוקרת] אמרה לי: 'זה שכתבת את זה בפייסבוק, זה הרס את כל הקייס, משלוש סיבות: (א) זה חיבל בעימות כי הוא ידע דברים; (ב) בגלל שהם יגידו שזה כבר עשה נזק כי זה פגע בו; ו-(ג) כי זה מראה שאת לא מתביישת בזה'". זיו סבורה שחשיפתה השפיעה גם על השיקולים בנוגע להכנת כתב האישום בפרקליטות: "לא נכללתי בכתב האישום. אני חושבת שיש לזה גם קשר לחשיפה ולראיונות המרובים".

* יצירת שיח טהרני הפוגע במאבק למיגור תרבות האונס

אף שבנקודת הזמן הראשונה של המחקר לא הביעו המרואיינות הסתייגות עקרונית משימוש בכיוש מחשש ל"הפרטה" של הענישה, בראיונות-ההשלמה, אחרי קמפיין #MeToo, נשמעו תובנות גם בהקשר זה, לרבות ביקורת על ההשלכות השליליות של חשיפת שמות פוגעים. מקצת הנפגעות סבורות כי הקמפיין יצר מתקפה מופרזת בעוצמתה על כלל הגברים, וגרם לטשטוש מדרג החומרה של עבירות מיין. שרון מסתייגת מהזילות בשימוש בטענה לפגיעה מינית: "הקמפיין בארץ תפס תפנית מזעזעת שנשים סלבריטאיות התחילו לספר על מישהו שלחש לה משהו באוזן לפני עשרים שנה, וזו החטאה גדולה של המטרה". גם ענבל, שערכה שיימינג למטפל שפגע בה, סבורה כי קמפיין #MeToo יצר הכללות שגויות נגד כלל אוכלוסיית הגברים, ולכן עורר תגובות-נגד הפוגעות בתדמיתן של הנפגעות: "מייד פחדתי מהאנטגוניזם שהקמפיין יצר, כי גברים הפכו למתגוננים. חשתי חוסר נוחות כי לא כל הגברים הם מטרידים, אבל צריך למצוא שביל-אמצע. זה כמו הפמיניזם, שפעם זה היה לשרוף חזיות ואחר כך התמתן".

כנגד זה, נילי, ריצי, ורד ורוד טרחו להדגיש כי רוב התלוננות שנחשפו בקמפיין מתייחסות לתקיפות מיניות של ממש. ברוח זו אמרה ורד: "יש נשים שהעלו דברים לא-רציניים, פגיעות קלות שקרו לפני הרבה שנים, ולדעתי לא צריך לרוץ לפרסם בפייסבוק כל דבר קטן. אבל זה [חלק] מזערי ממש [מהמקרים] – הקמפיין הזה מבורך".

* חשש לפגיעה בעקרון ההליך ההוגן

חן, נפגעת אונס שלא חשפה את שם התוקף, סבורה כי הביוש מהווה פגיעה בעקרון ההליך ההוגן ובחזקת החפות של חשודים בזירה הציבורית: "החיסרון הוא שעושים משפט-שדה, והוא לא עובר הליך משפטי נכון. לדעתי... כל עוד לא נכנס לחקירה, אסור לפרסם את השם. ואני מכירה מישהו שזה מאוד פגע בו והוא לא היה אשם".

כדי לאזן בין חזקת החפות לבין האינטרס הציבורי בהתרעה מפני עברייני מין, אריאלה מציעה למערכת המשפט לפרסם בפומבי את שמותיהם של עבריינים שהורשעו בדין: "אני חושבת שבהחלט צריך לפרסם את שמות המטרידים, וצריכה להיות רשימה של מי שעשה דברים כאלה. גם על בסיס הרשעה וגם מי שהיה נגדו משפט או שודעים שהוא הטריד. אבל שלא יהיה במקום של שיימינג – רק כשודעים בוודאות שקרה, לא סתם בנות שנגעו להן בתחת והן אומרות על מישהו שאנס או הטריד".

* * *

סיכום עמדותיהן של הנפגעות, לפני קמפיין #MeToo ואחריו, באשר לטעמים שבעטיים הן השתמשו או נמנעו מלהשתמש בפרקטיקת הביוש, ובאשר להשלכות של השימוש בביוש התוקף, מוצג בטבלה 1.

טבלה 1: טעמים לתמיכה בפרקטיקת הביוש וטעמים להסתייגות ממנה, ותוצאות השימוש בה

טעמים בעד השימוש בביוש	טעמים נגד השימוש בביוש	השלכות חיוביות של השימוש בביוש	השלכות שליליות של השימוש בביוש
התרעה מפני תוקפים וסיוע לרשויות החקירה באיסוף ראיות	הסטת המאבק הפמיניסטי מיעדיו	הקלה אישית לנפגעת	השמצות ברשת, הפיכת התוקף לקורבן
מימוש זכות הציבור לדעת	פחד מתגובות התוקף (הן פחד פיזי הן פחד מהגשת תביעות דיבה)		יחס חברתי שלילי
מנגנון ענישה חברתית של הפוגעים	רחמים על התוקף		יחס שלילי מצד מערכת אכיפת החוק עקב חשיפת פרטי הפוגע
כלי לערעור יחסי כוח			יצירת שיח טהרני הפוגע במאבק בתרבות האונס
הענקת קול למושקות ועידוד תמיכה בנפגעות			חשש לפגיעה בעקרון ההליך ההוגן

ד. דיון ואינטגרציה: ביוש במרחב המקוון כפרקטיקה להשגת צדק א-פורמלי

1. ביוש כמנגנון אכיפה פרטי לנוכח כשלונה של המדינה בהגנה על הנפגעות

מעיון בטבלה המסכמת את הממצאים עולה כי לתפיסתן של הנפגעות שהשתתפו בראיונות-העומק, מנגנון הביוש משמש במקביל הן כלי במאבק ציבורי רחב הן כלי לריפוי אישי. עיקרו של הביוש מתבטא, בעיניהן, בקידום או השלמה של מדיניות האכיפה והענישה של מערכת

המשפט הפלילי, לצד השמעת קולן של הנפגעות. עוד עולה כי בניגוד לסטריאוטיפ רווח שלפיו הטעם העיקרי להצדקת השימוש בביוש הוא נקמה ו"סגירת חשבון", ממצאי המחקר חושפים תמונה מורכבת שלפיה רוב הטעמים מכוונים להשגת מטרות חברתיות וציבוריות, להבדיל מאישיות. ממצא זה מדגיש כיצד השימוש בפרקטיקת הביוש מגשים מבחינת הנפגעות את התפיסה כי "האישי הוא הפוליטי". יתרה מזו, ממצא זה מלמד על מידת אי-שביעות הרצון של הנפגעות מתפקודה של מערכת המשפט הפלילי ומושפע ממנה, לנוכח העובדה שמטרות חברתיות שונות שהזכירו הנפגעות כטעמים לעריכת ביוש – כגון הגנה על נפגעות פוטנציאליות, השבת גמול לפוגעים והרתעתם – הן מטרות שמערכת אכיפת החוק מופקדת על השגתן.

ההנמקות הן של המצדדות בביוש והן של המתנגדות לו מתכתבות במידת-מה עם אידיאולוגיית ה"חוק וסדר" החדשה שקרימינולוגים וסוציולוגים של הענישה משרטטים בראשית המאה העשרים ואחת.¹³⁴ כפי שמתארים דייוויד גרלנד (Garland) וג'ון פרט (Pratt), מדיניות ה"חוק וסדר" משתקפת במיקוד ציבורי גובר בצורכי הנפגעים, וזאת על-חשבון עיסוק בהגניעות ובצרכים של הפוגעים. אכן, חלק מן העמדות שעלו בראיונות-העומק ביחס לביוש מדגישות את הצורך והציפייה שרשויות האכיפה יפעלו בצורה יעילה ונוקבת בתלונות על פגיעות מיניות. חלק מהנפגעות אינן רואות בביושו של הפוגע תחליף לפעילות מוגברת של מערכת אכיפת החוק. אדרבה, הן רואות בו כלי העשוי לסייע לרשויות בטיוב פעילותן. כך, חשיפת פרטיו של התוקף עשויה לעודד נפגעות נוספות להגיש נגדו תלונה במשטרה ולתרום לעיבורו ולחזוקו של חומר החקירה. השימוש בביוש יכול לסייע גם על-דרך השלילה, בקוראו תיגר על כשלי המערכת ובעודדו אותה לשנס מותניים, לתקן את מחדליה ולשפר את ביצועיה. מהנרטיבים העולים בראיונות-העומק מתחוויר כי שימוש בביוש אינו מסמל בעיני הנפגעות "הכרזת התנתקות" סופית ממערכת המשפט הפלילי; נהפוך הוא – הנפגעות, ככלל, קוראות לעזרתה של מערכת המשפט הפלילי ומייחלות לקבל ממנה מענה. אף שרבות ממשתתפות המחקר – הן המתנגדות לביוש והן התומכות בו – טוענות לאובדן האמון במערכת המשפט בעקבות חוויותיהן האישיות כנפגעות, הן מייחלות לשינוי במערכת, ומאמינות כי נראותן ומאבקן יקדמו הליך חברתי זה. ניתן אפוא לפרש את השימוש בביוש כמסמל הכרזת התנתקות זמנית בלבד, עד אשר תשפר המערכת את התנהלותה ותמלא את ציפיותיהן של הנפגעות. בבסיס נרטיבים אלה של הנפגעות משתקפת תפיסתן כי כשלונה של המדינה – המתיימרת להחזיק במונופול על אכיפת הדין מול עבריינים – בביצוע משימתה מכשיר את הפקעת המונופול ואת העברת הסמכות אל הנפגעות עצמן. הנפגעות נהפכות אפוא, בליט בררה, למעין "תובעות פרטיות", אף שמבחינתן הן היו מעדיפות שהתפקיד ימולא על-ידי המדינה, אשר אמורה למלאו ככל שמדובר במעשים העומדים ברף הפלילי.

תפיסה זו מתכתבת עם טיעון שהוצג בספרות המשפטית והקרימינולוגית התומכת בהכרה בזכויות נפגעי עבירה בהליך הפלילי. טיעון זה גורס כי מרגע שהמדינה נטלה מונופול על ניהול

134 ראו, באופן כללי, GARLAND, לעיל ה"ש 102; Theodore Caplow & Jonathan Simon, *Understanding Prison Policy and Population Trends*, 26 CRIME & JUST. 63 (1999); JOHN PRATT, PENAL POPULISM (2007).

ההליך הפלילי, ובחירה למנוע מאזרחיה פנייה לאפיקים אחרים, מושתת עליה חובות כלפי נפגעי העבירה. בכתיבה נדונו שתי גרסאות אפשריות למשמעותה של חובת המדינה כלפי הנפגעים.¹³⁵ לפי גרסה אחת, חובת המדינה להכיר בזכויות נפגעי עבירה בהליך הפלילי נובעת מכשלונה בהבטחת הגנה לאזרחיה – הגנה שהיא מחויבת לספק מתוקף היותה מופקדת על תפקידי השיטור. תפיסה זו נשענת על רעיון האמנה החברתית, שלפיו המדינה נוטלת לידיה באופן בלעדי את האחריות למלאכת אכיפת הדין הפלילי, כשבמקביל האזרחים עצמם מוותרים על חירותם לעשיית דין עצמית עם מי שפגעו או שעתידיים לפגוע בהם.¹³⁶ בעבר, לפני התפתחותו של המשפט הפלילי המודרני, נטל עשיית הדין עם מי שעבר עבירה רבץ על כתפיהם של נפגעי העבירה וקרוביהם. עד שנות השבעים של המאה התשע-עשרה נתפס הפשע כסכסוך בתוך הקשר אנושי, אישי, קהילתי.¹³⁷ פרקטיקות מקובלות היו נקמת-דם,¹³⁸ תשלום כופר, ובהמשך הסדרי פיצויים והסכמי איחוי.¹³⁹ הפוגע ונפגע העבירה (או נציגיו) היו מסדירים את הסכסוך מחוץ לכותלי בית-המשפט, בתיווכם של מנהיגי דת וקהילה ובני משפחה וקרובים. ז'ר (Zehr) מטעים כי בניגוד לתפיסה הקונוונציונלית, המתארת הליכים אלה כעשיית צדק פרטי, מדובר בעשיית צדק קהילתי, הכוללת תהליך רב-משתתפים של יישוב סכסוך אשר חורג מהנפגע הפרטי.¹⁴⁰ אולם המשפט הפלילי המודרני ביקש, בין היתר, להניא אזרחים פרטיים, שאינם אנשי חוק, מליטול את החוק לידיים, ולהעביר את השליטה הבלעדית בעשיית הצדק הפלילי לידיה של המדינה. הרציונל להפקעת הכוח מידיים פרטיות וקהילתיות ולהעברתו לריבון נשען, בין היתר, על הרצון למסד את הנקמה ולעצור את "מעגל הדמים", שלעיתים היה קשה לעצרו.¹⁴¹ בעקבות זאת הוחלפה התביעה הפרטית (שנתמכה על-ידי הקהילה) בתביעה הציבורית-המדינתית.¹⁴² הפקעת יכולתו של הנפגע לפעול לשם השגת סעד עצמי הולידה את חובתה של המדינה למצות את הדין כלפי מי שהפר את עקרונות האמנה החברתית, להגן על אזרחים שנפגעו בגין הפרה זו, ולהקנות לנפגעים זכויות שונות בהליך הפלילי.¹⁴³

- 135 ראו הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוגץ' "הדור הבא" של זכויות נפגעי עברה: הזכות החוקתית להליך הוגן" עיוני משפט לו 549, 558–568 (2015).
- 136 לתיאוריות שונות המתארות את רעיון האמנה החברתית ואת הקשר שלו לתפקיד המדינה בהקשר הפלילי ראו Liliya Abramchayev, *A Social Contract Argument for the State's Duty to Protect from Private Violence*, 18 ST. JOHN'S J. LEGAL COMMENT. 849, 853, 863 (2004).
- 137 ראו ZEHR, לעיל ה"ש 57, בעמ' 99.
- 138 לתיאור פרקטיקות של נקמה, שננטו לרוב כדרך להניע את הצדדים להגיע למשא-ומתן להסדרת הסכסוך או בעקבות אי-הצלחה להגיע להסדר כאמור, ראו שם, בעמ' 101–104.
- 139 שם, בעמ' 99.
- 140 שם, בעמ' 100–101.
- 141 לתיאור היסטורי של מיסוד ההליך הפלילי כהליך מדינתי, אשר התרחש בהדרגה ודחק את מקומם של נפגעי העבירה ושל הקהילה בעשיית הצדק, ראו שם, בעמ' 97–125; STEPHANOS BIBAS, *THE MACHINERY OF CRIMINAL JUSTICE I* (2012).
- 142 ראו William F. McDonald, *Towards a Bicentennial Revolution in Criminal Justice: The Return of the Victim*, 13 AM. CRIM. L. REV. 649, 664 (1976).
- 143 לקשר בין הדרישה להקנות זכויות חוקתיות לנפגעי עבירה לבין הרעיון בדבר הפרת החוזה החברתי, שלפיו המדינה מתחייבת להגן על שלומם של הפרטים שוויתרו על החירות לעשיית דין

לפי גרסה שנייה, צרה בהיקפה, חובתה של המדינה להכיר בזכויות נפגעים בהליך הפלילי נובעת מהפגיעה בכבודם של נפגעים אשר מובנית בהליך הפלילי. מכיוון שנפגעים מודרים מהליכי קבלת ההחלטות, לנוכח המונופול של המדינה על אכיפת הדין הפלילי, כבודם נפגע, ופגיעה זו מצמיחה חובה להעניק סעד בדמות זכויות השתתפות מסוימות בהליך הפלילי.¹⁴⁴ מעניין כי בעוד שבספרות המשפטית שימשו הטיעונים הללו בסיס לתמיכה בהכרה בזכויות נפגעים במסגרת הליך פלילי ציבורי, שעודנו מנוהל באופן בלעדי על-ידי המדינה, בראיונות העומק נמתח טיעון זה על-ידי המרואיינות ומקבל פרשנות רחבה יותר. כשלונה של המדינה בהגנה על נפגעות ובמימוש חובתה לפעול למיצוי הדין מתפרש על-ידי חלק מהמרואיינות כנימוק להצדקת פנייתן של נפגעות לאפיקים פרטיים. במילים אחרות, חלק מהנפגעות רואות את כשלון המדינה בהגנה עליהן כהפרה של החוזה החברתי, והפרה זו מתפרשת בעיניהן כמשחררת אותן ממחויבותן לכבד את המונופול של המדינה בעשיית הדין. פרשנות זו חותרת תחת המודל הציבורי הטהור של המשפט הפלילי, ומשקפת מעין "חזרה בזמן" לימים שבהם מעורבותם של נפגעי עבירה בניהול ההליך הפלילי נגד תוקפיהם הייתה משמעותית יותר. אכזבתן של הנפגעות מתפקוד המערכת מחזקת בעיני חלקן את הלגיטימיות של מעורבותן האישית בעשיית דין א-פורמלית. בבסיס חלק מנרטיבים אלה ניתן לזהות אפוא תפיסות של צדק ויג'ילנטי (vigilantism).¹⁴⁵

2. ביוש מגנה מול ביוש משקם – השוואה בין ביוש ברשתות החברתיות לבין צדק מאחה

התפיסות העולות מן הנרטיבים של משתתפות המחקר מהדהדות מגמות קיימות כיום בעולם לנסות לקרוא לתוך המודל הציבורי של המשפט הפלילי יסודות שייתנו מקום משמעותי יותר לבעלי העניין הישירים שהפגיעה הפלילית נוגעת להם. סטפנוס ביבס (Bibas) ביקר בחריפות את כוחם ושליטתם הכמעט-בלעדית של אנשי המקצוע – תובעים, סנגורים ושופטים – בגורלו של ההליך הפלילי ובהחלטות המתקבלות במסגרתו.¹⁴⁶ הוא קרא להגביר את מעורבותם

עצמית, ראו Richard L. Aynes, *Constitutional Considerations: Government Responsibility and the Right Not to Be a Victim*, 11 PEPP. L. REV. 63, 69–73 (1984).

144 הפסיקה הרגישה את סמכותה הבלעדית של המדינה כתובעת, כאוכפת וכגוזרת דין, ובתוך כך הענישה פרטים שניסו ליטול את החוק לידיים ולעשות דין עם הפוגעים בהם בכוחות עצמם. ראו, למשל, ע"פ 3169/05 מדינת ישראל נ' פלוני (פורסם בנבו, 14.7.2005); ע"פ 3914/08 עאסלה נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 8.9.2008).

145 לדיון בתפיסת הצדק הוויג'ילנטי, שעניינו פנייה לעשיית דין עצמית בהעדר אמון במערכות האכיפה וביכולתן לספק מענה אפקטיבי וצודק, ולקשר בין ויג'ילנטיזם לבין חוויה של העדר צדק פרוצדורלי במערכת המשפט הפלילי, ראו Justice Tankebe, *Self - Help, Policing, and Procedural Justice: Ghanaian Vigilantism and the Rule of Law*, 43 LAW & SOC'Y REV. 245 (2009). לקשר בין ויג'ילנטיזם, חוסר אמון ברשויות האכיפה ותמיכה בעונשי מוות בארצות-הברית, ראו Steven F. Messner, Eric P. Baumer & Richard Rosenfeld, *Distrust of Government, the Vigilante Tradition, and Support for Capital Punishment*, 40 LAW & SOC'Y REV. 559 (2006).

146 ראו Bibas, לעיל ה"ש 141, פרק 2.

והשפעתם של בעלי העניין הישירים – נאשמים, נפגעי עבירה, בני משפחה וכן נציגי קהילה הדיוטות (דוגמת חברי-המושבעים) – בהליך הפלילי.¹⁴⁷ השתלטותם של אנשי המקצוע (שאותם הוא מכנה insiders) על ניהול ההליך הפלילי, על-חשבון מעורבותם של בעלי העניין ההדיוטות (שאותם הוא מכנה outsiders), מדירה את האחרונים ממלאכת עשיית הצדק, ובכך הופכת מלאכה זו לבלתי-צודקת.¹⁴⁸

אחרים הרחיקו לכת וקראו לנטוש את זירת ההליך הפלילי האדוורסרי, הממסגר את הסכסוך הפלילי כעניין שבין המדינה לנאשם, לטובת מנגנונים של יישוב סכסוכים ועשיית צדק פלילי שיינתנו מקום משמעותי יותר לבעלי העניין עצמם, ובראשם נפגעי העבירה, ולקהילה. הקרימינולוג הנורווגי נילס כריסטי (Christie) קרא להשיב את הסכסוך הפלילי ל"בעליו", בהיותו "קניין" השייך להם.¹⁴⁹ זר הציע להתבונן על הסכסוך הפלילי כעל פגיעה באנשים ובמערכות יחסים, ולא רק כעל פגיעה בערך חברתי מופשט.¹⁵⁰ אכן, ממצאי המחקר הנוכחי מדגישים את תפקידן הפעיל של הנפגעות במה שנתפס על-ידיהן כעשיית צדק. השימוש בביוש הפוגעים משיב לנפגעות שליטה מסוימת שאינה קיימת בהליך הפלילי האדוורסרי, ומדגים את הפוטנציאל של מרחב צדק א-פורמלי להקנות מקום ומשקל משמעותיים יותר לנפגעים. לצד הרשתות החברתיות קיימים כיום מרחבי צדק א-פורמליים נוספים. מרחב בולט אשר מקנה משקל משמעותי למעורבותם של נפגעי עבירה הוא הצדק המאחה. הליכי צדק מאחה התפתחו, בין היתר, על בסיס פילוסופיה הרואה את הסכסוך הפלילי גם בהקשר אנושי – פרטני וקהילתי. הליכים אלה מבקשים להחזיר לבעלי העניין הישירים את השליטה בעבירה ובפגיעה שנוצרה בעקבותיה.¹⁵¹ הם נותנים מקום משמעותי יותר לנפגעי העבירה, לקרוביהם ולחברי הקהילה שנפגעו מביצוע העבירה, ומאפשרים להם ליטול חלק בקבלת ההחלטות בנוגע לאיחוי הפגיעה, וזאת במסגרת מפגש עם הפוגע וקרוביו, ששיאו בגיבוש תוכנית איחוי שתיתן מענים לצורכיהם של כלל הצדדים הנוגעים בדבר, לרבות מתן מקום לנפגעים לבטא את שעל ליבם.¹⁵² הליכי צדק מאחה שונים כמובן במהותם מתהליך החשיפה של נפגעות ברשתות

147 שם, פרק 6.

148 שם, פרק 2. ביבס הסביר, באמצעות חמש תמות, כיצד אנשי המקצוע, ובעיקר תובעים וסנגורים, משתמשים בטקטיקות שונות על-מנת להגביר את שליטתם במתרחש בהליך הפלילי, תוך השתקה והדרה של בעלי העניין ההדיוטות: כך, בהיותם "שחקנים חוזרים", הם משתפים פעולה אלה עם אלה (collaboration), על-אף ניגודי האינטרסים המקצועיים שאמורים להיות ביניהם מכוח תפקידיהם המגוריים; מבחינתם זכויות אינן עניין של הוגנות או אמת, כי אם כלי סחר שבאמצעותו אפשר להטות את שולחן המשא-ומתן (quantification); הם נוקטים טקטיקות של הסתרה (hiddenness), כך שבעלי העניין המתוסכלים לא יוכלו ללמוד לקחים בדבר האופן שבו המערכת פועלת באמת; הם מְרַפְזים את כל הכוח בידיהם, ושוללים מבעלי העניין את היכולת להשפיע (insulation); והם מנהלים את המערכת כמשחק, ולא כעניין בעל מטרות ערכיות ומוסריות (amorality).

149 ראו Nils Christie, *Conflicts as Property*, 17 BRIT. J. CRIMINOL. 1 (1977).

150 Zehr, לעיל ה"ש 57, בעמ' 186–181.

151 ראו אורי ינאי "מעקרונות 'צדק מאחה' ליסודות 'שיח מאחה' בישראל" מפגיעה לאיחוי: צדק מאחה ושיח מאחה בישראל 282, 286 (אורי ינאי וטלי גל עורכים, 2016).

152 ראו Howard Zehr, *Commentary: Restorative Justice: Beyond Victim – Offender Mediation*, 22 CONFLICT RESOL. Q. 305, 307 (2004); גל ודנציג-רוזנברג, לעיל ה"ש 93, בעמ' 781–785.

החברתיות, ומובחנים מהם במובנים רבים. בעוד הליכי צדק מאחה נערכים במקרים רבים כשברקע קיים איום בסנקציה פלילית, והם מותנים בהסכמת הפוגע וכוּרְכִים בעלויות מסוימות, הפנייה של נפגעות לרשות החברתיות והשימוש שלהן בביוש מקוון אינה מותנית בהגשת תלונה למשטרה, אינה כרוכה בהסכמת הפוגע או בהסכמת מערכת האכיפה, ואינה גוררת עלויות. אולם, על-אף ההבדלים, במקרים רבים נדמה כי הן נפגעות הפונות להליכי צדק מאחה הן נפגעות העושות שימוש בביוש מקוון ברשות החברתיות מנסות לחתור להשגת צדק בערוץ א-פורמלי, לרוב על רקע אכזבה מאוזלת-ידה של מערכת המשפט הפלילי הפורמלית. בשני המקרים הנפגעות מחפשות במה לבטא את רגשותיהן ולספר את סיפורן בקולן האותנטי, בלא מערכת מתווכת של כללים, פרוצדורות ודיני ראיות. הן הרשות החברתיות והן הליכי צדק מאחה, המתנהלים כחלופה להליך הפלילי, מהווים אפוא, מבחינת הנפגעות, מסלולים "עוקפי בירוקרטיה" בעלי פוטנציאל להגשים צדק לא-ממסדי – אישי או קהילתי.

נקודה מעניינת להשוואה בין שני מרחבים א-פורמליים אלה – הרשות החברתיות, מחד גיסא, והצדק המאחה, מאידך גיסא – היא המקום שהם מאפשרים לשימוש בפרקטיקות של ביוש. כפי שעולה מממצאי המחקר, קיים הבדל משמעותי בין סוגי הביוש שמקבלים ביטוי בכל אחד ממרחבים אלה. כפי שהוסבר בסקירת הספרות, הליכי צדק מאחה משלבים שימוש בביוש ככלי משקם הפונה אל המעשה, ולא אל העושה.¹⁵³ לעומת זאת, הביוש שמצטייר ברשות החברתיות הוא לרוב מגנה, ופונה אל העושה, ולא רק למעשיו, דהיינו, הוא אינו מפריד בין השניים. הבחנה זו בין שני סוגים של ביוש – ביוש משקם אל מול ביוש מגנה – מסייעת בהשוואה בין מעורבותן של נפגעות בהליכי צדק מאחה עם הפוגע לבין פעולתן לביושו במרחב המקוון. מן הנרטיבים שעלו בראיונות-העומק נדמה כי בחלק מן המקרים בחירתן של הנפגעות לתאר ברשות החברתיות את הפגיעה והשלכותיה, בצירוף חשיפת זהותו של העושה, טשטשה את ההבחנה בין המעשה לבין העושה, בעיקר כאשר נלוו לבחירה זו תחושות של "סגירת חשבון" עימו. במקרים אחרים המניע לחשיפת הפרטים לא היה נקמה, אלא דאגה לנפגעות עתידיות, אך גם כאשר לא הייתה כוונה להשפיל או לנקום, עדותן של הנפגעות לזוהר אזהרות מפני העושה ותיוג שלו כ"מסוכן". אף אם קשה לקבוע נחרצות כי במקרים הללו הביוש הוא מגנה, כמשמעותו של המושג בתיאוריה של ברייתוויט,¹⁵⁴ בוודאי אין מדובר בביוש משקם. מסקנה דומה ניתן להסיק מן המקרים שבהם החליטו נפגעות להימנע

הליכי צדק מאחה מניחים כי פשע הוא הפרה של מערכות יחסים; כי ההפרה יוצרת מחויבות; וכי המחויבות העיקרית היא תיקון העוול. מהנחות אלה נגזרים עקרונות ההליך העיקריים: (1) התמקדות בפגיעה ובצרכים שנוצרו בעקבותיה אצל הנפגע, הפוגע והקהילה; (2) התייחסות למחויבות שנוצרה בגין הפגיעה; (3) שימוש בהליכים מבוססי-שיתוף-פעולה; (4) מעורבות של כל בעלי העניין הלגיטימיים; (5) תיקון העוול שנעשה.

בישראל הליכי צדק מאחה נוהגים כבר יותר מעשור. להרחבה ולתיאור תוכניות ומסגרות שונות בארץ המקיימות הליכים מאחים ראו את מאמרי השער השני בספר מפגיעה לאיחוי: צדק מאחה ושיח מאחה בישראל (אורי ינאי וטלי גל עורכים, 2016).

153 ראו McAlinden, לעיל ה"ש 69, בעמ' 376; Michael S. King, *Restorative Justice, Therapeutic*; 376 *Jurisprudence and the Rise of Emotionally Intelligent Justice*, 32 MELB. U. L. REV. 1096, 1109 (2008).

154 ראו לעיל ליד ה"ש 90–92.

משימוש בביוש, בין מחמת פחד מן התוקף ובין מחמת תחושת רחמים כלפיו. בחירתן מלמדת כי בעיניהן חשיפת זהותו של התוקף במסגרת פרסום פוסט ברשת החברתית נתפסת לא כמעשה של ביוש משקם, כי אם כ"פתיחת חזית" מולו או למצער כפגיעה חד-צדדית בו. נוסף על כך, הליכי צדק מאחה מבוססים במקרים רבים על דיאלוג בין הפוגע לנפגע שתכליתו ללבן את הפגיעה ואת השלכותיה, והם נעשים בהסכמת הצדדים. מטרתם של הליכים אלה היא להוביל את הצדדים לאיחוי הקרעים שנוצרו בעקבות ביצוע העבירה, ולקדם פיוס, החלמה והידברות.¹⁵⁵ מחקרים אמפיריים מצביעים על כך שרגש הכושה שנוצר במסגרת ההליכים המאחים, כתוצאה מעימות פנים-אל-פנים עם אלה שנפגעו מהעבירה, מייצר בקרב פוגעים הניעה פנימית לאסדרה עצמית ולנטילת אחריות.¹⁵⁶ לעומת זאת, בחירתן של נפגעות לבייש את הפוגע באמצעות פרסום עדותן ברשת החברתית נעשית באופן חד-צדדי, לרוב לא במסגרת דיאלוג, ומבלי ליצור הידברות עם הפוגע. חלק מהנפגעות העידו אומנם כי המניע לפרסום זהותו של הפוגע היה רצונן להשיג מענה לצרכים תרפויטיים אישיים, כגון סגירת מעגל ומציאת מרפא לרגשות הכעס שעצרו בליבן. אולם, בניגוד להליכי צדק מאחה, השגת המענה לצרכים הרגשיים נעשתה בדרך לעומתית וחד-צדדית. אדרבה, כפי שעלה בחלק מהעדות, לעיתים הוביל הפרסום להחמרת מערכת היחסים עם הפוגע. מבלי להביע עמדה באשר לעדיפות הערכית שיש לנקיטת ביוש משקם או ביוש מגנה (שכן לדעתנו אין עדיפות ערכית לגישה אחת; הדבר תלוי ברצונה ובצרכיה של כל נפגעת פרטנית), חשוב להכיר בלגיטימיות של שתי הגישות ובהבדלים בין דפוסי התגובה השונים, העשויים לנבוע ממטרות שונות שיש לנפגעות שונות.

3. ביוש כפעולה רציונלית להשגת צדק א-פורמלי

הניסיון להשיג צדק א-פורמלי באמצעות ביושו של הפוגע בשיח המקוון עולה מתוך מגוון המניעים שמנו הנפגעות לשימוש בפרקטיקה זו. צדק א-פורמלי אינו נתפס כחתימה להשגת נקמה בלבד. תובנותיהן של הנפגעות משקפות מה שנתפס בעיניהן כאי-צדק בהקשר החברתי והפוליטי. זאת ועוד, בניגוד למשפט הפלילי, שבו מבחן התוצאה משפיע לעיתים על האופן שבו נפגעות מעריכות את הצלחתו וערכו של ההליך המשפטי שהתנהל בעניינו של התוקף, במרחב המקוון הצלחת ה"הליך" הציבורי, החוץ-משפטי, אינה תלויה ביסודות או שיקולים משפטיים כאלה או אחרים. כך, למשל, הנפגעות משמיעות את טענותיהן גם כאשר ברי להן כי על סיפור הפגיעה חלה התיישנות וכי לא יהיה אפשר להעמיד את הפוגע לדין, ואפילו כאשר הפוגע כבר אינו בין החיים. אכן, בניגוד למשפט הפלילי, שבו גינוי מוטל רק על עבריין העומד לדין בעודו בחיים, במרחב המקוון ניתן לבייש גם פוגעים שהלכו לעולמם.¹⁵⁷ במקרים אלה בולט הרצון להשיג תיקון חברתי רחב, להבדיל מצדק פרטני, שהוא במקודו של ההליך הפלילי.

155 גל ודנציג-רוזנברג, לעיל ה"ש 93, בעמ' 826.

156 ראו Tyler, לעיל ה"ש 95.

157 אחד הנפגעים במחקר זה פרסם את שמו של גבר שפגע בו בילדותו אך נפטר זה כבר. במהלך שנת 2016, חמש-עשרה שנים לאחר הירצחו של השר רחבעם זאבי (גנדי), פרסמו נשים את עדויותיהן על האלימות המינית שנקט כלפיהן, לטענתן, במהלך שירותו הצבאי הממושך. יהונתן ליס

המרוויינות הפגינו מודעות לכך שחוויותיהן האישיות מייצגות אלימות והפליה מגדריות מעבר למקרה הפרטי. בחשיפת הצער והכאב בשיח המקוון הן הפגינו מחאה שהיא בעת ובעונה אחת אישית, ציבורית ופוליטית. רבות מהן בחרו כאמור לעשות שימוש בפרקטיקת הביוש בשל תחושת אי-אמון ברשויות האכיפה, וחלקן אף פעלו כך במטרה לסייע לרשויות לקדם את טיפולן במקרה. אצל רובן לא דובר בפעולה ספונטנית מונעת-רגש, כזו ש"באה מהבטן" וביקשה לספק פורקן אמוציונלי בלבד. רבות מהנפגעות מתארות את בחירתן כפעולה מושכלת, מתוכננת ומחושבת, לעיתים כזו שנעשתה לאחר ביצוע פעולות חקירה "פרטיות" בשאלת קיומן של נפגעות נוספות מאותו פוגע.

זאת ועוד, בניגוד לתפיסות התומכות באכיפה שוויונית במסגרת מערכת אכיפת החוק, מנגנון הביוש אינו נתפס בהכרח בעיני הנפגעות ככלי ציבורי המתיימר לקדם אכיפה שוויונית. לדעת חלקן, אף להפך: יעדו של הביוש הוא לחשוף את מעשיהם ו"פרצופם האמיתי" של גברים פריווילגיים במרחב הציבורי – גברים שהגיעו לעמדות כוח, כאלה שמסמלים את האליטה החברתית ומחזיקים בהגמוניה בחברה הישראלית. בעולם המקוון, שבו משגשגת תעשיית ייצור דימויים של נבחרי ציבור וידוענים לצורך קניית ליבו של הבוחר או מרוב ההצלחה העסקית, הביוש שהנפגעות מחוללות מהווה מנגנון להשגת שקיפות, למימוש זכות הציבור לדעת על אופיין האותנטי של דמויות-מפתח אלה ולהעמדתן לשיפוט. בעוד המרחב המשפטי מתיימר לנהוג בנאשמים על-פי חזקת השוויון לפני החוק, מרחב הצדק הא-פורמלי, המקוון, אינו כפוף בעיני הנפגעות לימרות כאלה. אחת ההשלכות הנלוות לשחרור מעקרונות השוויון במרחב המקוון היא שהשימוש בביוש נעשה מבלי להבחין בין דרגות החומרה השונות של עבירות המין המיוחסות לפוגע. כך, הביוש משמש בעיני חלק מהנפגעות אמצעי לחשיפת פרצופם האמיתי לא רק של מי שעשו מעשים חמורים ברף הפלילי, אלא גם של מי שעשו מעשים חמורים פחות אך בלתי-מוסריים, אף כאשר אלה אינם חוצים את הרף הפלילי. יתרה מזו, במרחב המקוון הביוש מסמן את ראשיתו של "משפט" הנערך בכיכר העיר (הווירטואלית), והוא מושת על הפוגע מייד עם פתיחת ה"הליך" הנערך לו בציבור, בעוד הביוש במשפט הפלילי, לפחות במופעו הרשמי, מסמן את סופו של המשפט, ומשתקף בהרשעה ובעונש שנגזר על הנאשם.

מעניין שאף-על-פי שאנו בעיצומו של עידן ה"פוסט-אמת"¹⁵⁸, שבו פנייה לרגש נתפסת כמשפיעה יותר על עיצוב דעת-הקהל מאשר שיח עובדתי, הנפגעות שביישו את תוקפיהן ערכו הבחנה מبدלת בין ביוש, שהוא מבוסס-עובדות, לבין תלונת-שווא. רבות הקפידו על תיקוף

¹⁵⁸ "תחקיר 'עובדה': רחבעם זאבי תקף מינית באופן סדרתי והילך אימים באמצעות עבריינים" הארץ (14.4.2016) www.haaretz.co.il/news/law/1.2915986. לדיון במשמעותם של המושגים "פוסט-אמת" (post-truth) ו"עובדות חלופיות" (alternative facts), ובאופן שבו חדרו מושגים אלה לשיח הציבורי לאחר הבחירות בארצות-הברית בשנת 2017, ראו S.I. Strong, *Alternative Facts and the Post-truth Society: Meeting the Challenge*, 165 U. PA. L. REV. ONLINE 137 (2017), available at <https://bit.ly/31UhgWJ>. מילון אוקספורד בחר במושג "פוסט-אמת" כמילת השנה לשנת 2016. ראו Amy B. Wang, 'Post-truth' Named 2016 Word of the Year by Oxford Dictionaries, WASH. POST (Nov. 16, 2016), <https://wapo.st/31WasP5>.

טענותיהן בעזרת ביסוס עובדתי. במובן זה, המניעים שהנפגעות מונות בעד ונגד השימוש במנגנון הביוש, כמו גם דרכי פעולתן, מאתגרים את הבינריות המוכרת של רגשות/רציונליות, פרטי/ציבורי. כפי שהדגישו הוגות פמיניסטיות, בעולם המערבי המושג "רציונליות" קשור למושג "גבריות", בעוד השיח הנשי נתפס באופן מסורתי כרגשני, כנעדר היגיון וכפחות-ערך.¹⁵⁹ המניעים שעלו בדבריהן של הנפגעות מאירים את הרבדים הרציונליים, מבחינתן, הגלומים בבחירה להשתמש (או לא להשתמש) בפרקטיקת הביוש, לנוכח (או על-אף) המכשולים שבהם נתקלו בנסיון לזכות במזור לנזקיהן באמצעות מערכת המשפט.

יכולת ההתבוננות העצמית והפקת הלקחים של הנפגעות עולה גם מניתוח היגדיהן ביחס ל"מחיר" האישי והציבורי של ביוש התוקפים. ההתנגדות לביוש וגם תיאור החוויות שעברו על המשתמשות במנגנון זה שואבים בעיקר מפגיעותן הרגשית ומושפעים מתסמיני ההלמת (post-trauma) שלהן, אף שהיו גם נפגעות שהעלו שיקולים של התנגדות אידיאולוגית לשימוש בביוש ככלי מאבק. מוטיב מרכזי שצף וחזר על עצמו בסיפורן של נפגעות רבות הוא האשמה שעדיין מופנית כלפי נפגעות תקיפה מינית במרחב הציבורי, אשר נאלצות לספוג עלבונות, גילויי ספקנות וביקורות על התנהלותן, אשר תרמה כביכול להתרחשותה של הפגיעה. במובן זה, סיפורן של הנפגעות חושף מהלך מעניין מבחינת הפוטנציאל של שינוי יחסי הכוח בין הנפגעת, התוקף והקהילה בעקבות השימוש בביוש התוקף. בעוד לכאורה הכוח נמצא בידיה של הנפגעת שבחרה לעשות ביוש לתוקף, בפועל, במקרים מסוימים (אם כי לא בכלם!), השימוש בביוש "חזר כבומרנג" אל הנפגעת ונחוה על-ידיה כמחליש וכמשותק, שכן הוא הוליד ביקורות, השמצות, הטלת ספק ובידוד חברתי הן מצד התוקף וקרוביו והן מצד קהילת הקוראים שאינה מכירה את הצדדים במישרין. יתרה מזו, הנפגעות חשפו את חששן אף מתביעות השתקה בעקבות פרסום פרטיו המזהים של התוקף ברשת. במילים אחרות, הניסיון לרתום את הביוש ככלי שבאמצעותו הנפגעת יכולה לזעוק את זעקתה ולקבל הכרה ותמיכה עלה במקרים רבים במחיר של השתקה, דחייה והאשמה. במקרים מסוימים יצר החשש הראשוני מפני תגובות-נגד של הפוגע, לרבות איומים בהגשת תביעות דיבה נגד הנפגעת, אפקט מצנן על בחירתה של הנפגעת לחשוף מלכתחילה את זהותו של התוקף.¹⁶⁰ אומנם, במקרים

159 ראו, למשל, את ספרה הידוע של קרול גיליגן, המבוסס על התיאוריה ההתפתחותית של הפסיכואנליטיקאית ננסי צ'ודורו, שלפיה ההוויה הנשית מבוססת במידה רבה על קשר, על ממשיות ועל טיפוליות, בעוד ההוויה הגברית מבוססת על גבולות, על עקרונות ועל ריחוק-יתר. באופן מסורתי יצרה החברה המערבית מדרג בין ההוויות השונות, כך שזו הגברית הובנתה כעליונה, כעדיפה וכרציונלית, בעוד שהנשית הובנתה כנחותה וכלא-רציונלית. CAROL GILLIGAN, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (1982). גם בספרה הידוע של ההוגה הפמיניסטית האוסטרלית ג'נביב לוי, השואב מסקירה של כתיבה פילוסופית מערבית של פרידריך הגל, ז'ן פול סרטור וסימון דה-בובואר, נטען כי קיימת זיקה אסוציאטיבית בין מושג הרציונליות למושג הגבריות. זיקה זו הניחה מסד לתפיסה חברתית המתאפיינת בחשיבה בינרית בדבר היחס בין רגשות לרציונליות, בין פרטי לציבורי ובין לגיטימי לבין לא-לגיטימי, והיא מציגה את השיח הנשי כנחות. ראו GENEVIEVE LLOYD, *The Man of Reason: "Male" and "Female" in Western Philosophy* (2nd ed. 1993).

160 בסבב הראיונות שקיימנו לאחר קמפיין #MeToo הדגישו הנפגעות, ביתר שאת, את השיח האנטגוניסטי שהן נחשפו לו, אשר נועד בעיקרו לעשות דה-לגיטימציה לעדויותיהן.

אחדים נחוה השימוש בביוש כמעצים, ואכן הוביל לשינוי יחסי הכוח בין הפוגע לנפגעת, אולם במבט כולל נדמה כי ההשלכות השליליות הוזכרו בעדותן של הנפגעות במינון גבוה יותר מאשר ההשלכות החיוביות. זאת, אף שהנפגעות מנו מספר רב יותר של מניעים המצדיקים ביוש מאשר כאלה השוללים אותו. ייתכן שהדבר נובע מכך שההשלכות השליליות הן מיידיות ברובן, בעוד השלכות חיוביות פוטנציאליות, שעניינן תיקון חברתי, הן פרי תהליך ארוך-טווח שטרם בשלה העת להעריכו.

בסופו של דבר, קריאת עדויותיהן של הנפגעות חושפת קולות מגוונים באשר לאופן שבו הן תופסות את השימוש בפרקטיקת הביוש. רבגוניות זו אינה מפתיעה. כשם שלנפגעות עבירה יש צרכים רבים ומובחנים,¹⁶¹ כך עמדותיהן בשאלת הלגיטימיות של השימוש בביוש ובאשר ליתרונות הנלווים אליו נחלקות. תפיסותיהן של משתתפות המחקר משקפות אפוא תמהיל לא-אחיד של רכיבים, וכוללות תמיכה בפרקטיקה זו לצד הסתייגות ופחד.

לממצאי המחקר עשויות להיות השלכות גם על מערכת המשפט. נפגעי עבירה הם הגורם המרכזי שיוזם פתיחה בהליכים משפטיים. במובן זה, מערכת המשפט זקוקה לכך שהנפגעים ירצו לפנות אליה, להגיש תלונה ולשתף פעולה בשלבי ההליך הפלילי, על-מנת שתצליח להגשים את מטרתיה ולהביא לידי אכיפת החוק. תלות זו של מערכת האכיפה בנפגעי העבירה מתחדדת לנוכח קיומם של מרחבים אפשריים אחרים שנפגעי עבירה יכולים לפנות אליהם לשם קבלת מזור. כפי שעולה מממצאי המחקר, הרשתות החברתיות פותחות לנפגעות אפשרויות פעולה אחרות, אשר מייתרות לעיתים את הצורך האישי של הנפגעת לפנות למערכת האכיפה. על-כן, אף שהמרחב המשפטי והמרחב המקוון הם מנגנונים בעלי פונקציות שונות לחלוטין, בפועל מערכת המשפט מושפעת (או למצער עשויה להיות מושפעת) מקיומו של המרחב המקוון, התורם לתחושות המיטיבות של המשתמשות. מציאת המזור ברשתות החברתיות עשויה להשליך בעיניהן על האטרקטיביות של הפנייה למערכת המשפט הפלילי. הגם שבמקרים מסוימים היווה המרחב המקוון ערוץ משלים (ולא חלופי) לפנייה לרשויות האכיפה, מן הנרטיבים של חלק מהמרווינות עולה כי בנסיבות שבהן הן עשויות לקבל מענה מספק לצורכיהן ברשתות החברתיות אין טעם להתאמץ לפנות למערכת המשפט הפלילי ולשלם לעיתים מחירים כבדים על-מנת לנסות להשיג את מה שחשוב להן.

במצב דברים זה ברי כי מערכת המשפט הפלילי מחויבת לייצר תמריצים שיעודדו נפגעות לפנות דווקא אליה, ולא להסתפק בפנייה לרשתות החברתיות בחיפוש אחר מענים. גם אם אין מכירים בצורך במתן מקום משמעותי יותר לנפגעי עבירה בהליך הפלילי משיקולים אינטרנזיוניים של הכרה בכבודם ובעניין המיוחד שיש להם בניהול התיק בעניינם, שיקולים אינסטרומנטליים ומעשיים מחייבים הכרה כזאת. למערכת המשפט הפלילי יש אפוא אינטרס ליהפך לנגישה לנפגעות, המאותתות על הצורך שלהן בטיפול חוקי ראוי, כפי שעולה מממצאי

161 Uli Orth, *לכתיבה אמפירית העוסקת במיפוי צרכים שונים של נפגעי עבירה ראו, למשל*, *Punishment Goals of Crime Victims*, 27 LAW & HUM. BEHAV. 173 (2003); Hadar Dancig-Rosenberg, Anat Peleg & Roy Rosenberg, *How Do Sexual Assault Victims Perceive the Potential Ability of Facebook vis-à-vis the Criminal Justice System to Address Their Needs?* (work in progress)

המחקר. אכן, הגברת ה"ידידותיות לנפגעת" היא משימה מאתגרת, בהינתן תכליתיה הרבות והייחודיות של מערכת המשפט הפלילי, הכוללות קביעת אשמה וחפות תוך שמירה על זכויות חשודים ונאשמים ומניעת הרשעות-שווא. אולם בעינינו משימה זו היא בת-השגה. כפי שעולה מהספרות המחקרית, בנסיבות שבהן נפגעי עבירה מקבלים יחס מכבד, מידע והזדמנות להשמיע קול, וכאשר הם חווים את תהליך קבלת ההחלטות כניטרלי וכמקצועי, הם מדווחים על תחושות של סיפוק ושביעות-רצון מההליך הפלילי גם כאשר הוא אינו מסתיים בהרשעה או בענישה מחמירה.¹⁶² הצורך להנגיש את ההליך הפלילי לנפגעות ולהפוך אותו לידידותי יותר להן הוא אפוא מסקנה נורמטיבית כללית הנובעת מן המחקר.

ה. אחרית-דבר במבט לעתיד

במאמר זה ביקשנו לחשוף ולנתח את עמדותיהן של נפגעות תקיפה מינית שבחרו לחשוף בפייסבוק את סיפור פגיעתן ביחס לשימוש בפרקטיקה של ביוש תוקפיהן. כן עמדנו על ההשלכות של בחירתן לעשות שימוש בפרקטיקה זו. שאלת משמעותו של השימוש בביוש קשורה בטבורה לשאלות רבות ורחבות יותר, אשר במסגרת זו לא היה אפשר למצוא את הדין בהן.

אחת משאלות אלה עניינה משמעותו של מושג הצדק בעיני הנפגעות. האם שימוש בביוש מגלם הלכה למעשה תפיסה של צדק גמולי, צופה פני עבר? האם ניתן בחלק מהמקרים לזהות בשימוש בביוש ניסיון לפתוח בדיאלוג צופה פני עתיד עם הקהילה? במציאות שבה מערכת המשפט הפלילי אינה נותנת מענה מספק לנפגעים, מצד אחד, והליכי צדק מאחה עדיין אינם זמינים ורווחים מספיק כיום, מצד אחר, מתחדד הפוטנציאל של הרשת החברתית לשמש מרחב רב-ממדי ומורכב שבכוחו להגשים הן תפיסות של צדק גמולי והן תפיסות של צדק קהילתי החותר לדיאלוג ולהידברות.¹⁶³ הנרטיבים שעלו מדברי הנפגעות הדגישו מגוון של קולות – חלקם צופי פני עבר ובעלי מכוונות גמוליות, אך חלקם צופי פני עתיד שעניינם רצון לחולל תיקון ושינוי חברתיים באמצעות הצפת נושא הפגיעה המינית בשיח הציבורי. אחת הנפגעות אף הדגישה את כמיהתה לקבל התנצלות ובקשת סליחה מן הפוגע. האם חשיפת זהותו של

¹⁶² למקבץ של מחקרים שמצאו קשר בין שביעות-רצון של נפגעי עבירה בהליך הפלילי לבין מאפיינים פרוצדורליים המנותקים מתוצאת ההליך ראו, Malini Laxminarayan, Mark Bosmans, Robert Porter & Lorena Sosa, *Victim Satisfaction with Criminal Justice: A Systematic Review*, 8 VICTIMS & OFFENDERS 119 (2013). למחקר שמצא כי נכונות המשטרה לעשות את המיטב כדי לטפל בתיק ולהתייחס לנפגעים כאל פרטים, בנפרד מהתיק עצמו, היא חשובה לא פחות מתוצאת ההליך עצמו ראו, Irina Elliott, Stuart D.M. Thomas & James R.P. Ogloff, *Procedural Justice in Contacts with the Police: The Perspective of Victims of Crime*, 13 POLICE PRAC. & RES. 437 (2012).

¹⁶³ מרחב אחר, שלא עסקנו בו במאמר זה, הוא דיני הנזיקין ככלי לתביעת פיצויים בגין פגיעה מינית. להרחבה ולדיון במאפייניו של מרחב זה, לרבות האתגרים והיתרונות שבשימוש בו בהשוואה למשפט הפלילי, ראו יפעת ביטון "בין נזיקין לעונשין או בין הנזק ועונשו? דילמות מבניות, דיוניות ותפקודיות בייצוג נפגעות תקיפה מינית" עיוני משפט לו 657 (2015).

הפוגע על-ידי הנפגעת עשויה לסמן התחלה של דיאלוג קונסטרוקטיבי בין הנפגעת לקהילה או שמא מדובר תמיד בפעולה גמולית שעניינה חריצת דין ללא משפט ופגיעה בעקרון ההליך ההוגן?¹⁶⁴ הייתכנו נסיבות שבהן חשיפת עדותה של הנפגעת, לרבות במקרים שבהם היא עושה שימוש בביוש, תוביל לתהליך אישי של מחילה, אף בלא התייחסות-גומלין ישירה עם הפוגע?¹⁶⁵ האם ביוש במרחב המקוון יוכל ללבוש בעתיד גם צורה משקמת או שמא הוא יישאר תמיד מגנה מעצם טיבו? שאלות אלה מניחות בסיס מרתק למחקר-המשך, ומעוררות צורך בחשיבה על הפוטנציאל של המרחב המקוון להוות זירה טכנו-חברתית שעשויה לאפשר לא רק הגשמת צדק גמולי ומגנה, אלא גם צדק משקם, ככל שירצו בכך נפגעות מסוימות. שאלה מעניינת אחרת שמתעוררת מתוך המחקר, ואשר מחייבת פיתוח נפרד, נוגעת במשמעות של חשיפת האמת באמצעות קביעת עובדות (fact finding) – אחד מתפקידיו הקלאסיים של המשפט.¹⁶⁶ כפי שמסביר אהרן ברק, "ההליך השיפוטי מבוסס על מציאת האמת. בלא אמת אין צדק... האמת – אותה שואף ההליך השיפוטי לחשוף – היא המציאות כמות שהיא. המשפט מניח קיומה של מציאות. השיפוט מניח קיומם של אמצעים לקליטת המציאות על-ידי השופט ולקביעתה... השיפוט מניח אפשרות לקבוע, בגדריו של הדיון השיפוטי, מהי אותה מציאות, והאם היא תואמת את הדין או מפירה אותו."¹⁶⁷ אולם ההנחה המקדמית של המשפט שקיימת אמת "אחת ויחידה" שיש לחתור לחשיפתה מאותגרת על-ידי תפיסת הצדק הא-פורמלי, הלב-משפטי, שמשקפת בנרטיבים של הנפגעות. השימוש בביוש כחלק מהרצון

164 לתיאור של קמפיין #MeToo כ"צימאון הדם המוסרני של ציד המכשפות החדש", ולטענה כי "יש בקמפיין הזה באופן מובהק גם אכזריות ורשעות, לא רק רדיפת צדק. יש נקמנות ושמחה לאיד, וחמלה רק על מין אחד... על סמך האשמות שאיש לא טורח לבדוק את מהימנותן", ראו רונית דרור "MeToo": מתוך תאוות נקם" ישראל היום (13.2.2018) www.israelhayom.co.il/opinion/535669.

165 לשם השוואה נציין כי בספרות המאחה הוצע להבחין בין שלושה סוגים של הליכים מאחים: הליכים מאחים באופן מלא (fully), הליכים מאחים במידה רבה (mostly) והליכים מאחים בחלקם (partly). הליכים מאחים אפשריים במידה רבה גם כאשר אין נפגע ספציפי, כגון במקרים של ונדליזם, עבירות מס ונהיגה בשכרות. הליכים חלקיים עשויים להתקיים גם בהעדר פוגע – למשל, ב"מעגלי נפגעים". ראו Paul McCold & Ted Wachtel, *In Pursuit of Paradigm: A Theory of Restorative Justice* (paper presented at the XIII World Congress of Criminology, 10–15 Aug. 2003), available at <http://www.iirp.edu/pdf/paradigm.pdf>. אנרייט וקיטל סיפקו ממצאים אמפיריים ביחס לנשים שחוו בילדותן התעללות מינית על-ידי בן משפחה וקיבלו טיפול בסליחה ללא נוכחותו של הפוגע. אף שלא דובר בהליכי צדק מאחה, היה זה הליך אישי בעל מאפיינים מאחים. נשים אלה דיווחו על רמות נמוכות יותר של דיכאון, היו בעלות דימוי עצמי גבוה יותר וסבלו פחות מכעסים ומחרדות בהשוואה לנשים מקבוצת הביקורת. ראו Robert D. Enright & Bruce A. Kittle, *Forgiveness in Psychology and Law: The Meeting of Moral Development and Restorative Justice*, 27 *FORDHAM URB. L.J.* 1621 (2000).

166 לדיון בתפקידו המרכזי של המשפט בקביעת עובדות ובחשיפת ה"אמת", תוך הנחה כי האמת היא אובייקטיבית, יחידה ומוחלטת, ראו באופן כללי אהרן ברק "על משפט, שיפוט ואמת" משפטים כז 11, 11 (1996); חיים ה' כהן המשפט 114 (1991). לביקורת על תפיסת המשפט כמוסד שאמור למלא פונקציה של חיפוש האמת בלבד ראו, למשל, Arthur Allen Leff, *Law and*, 87 *YALE L.J.* (1978) 989–1005, 989; ליאורה בילסקי "אלימות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה לקול" עיוני משפט כג 421, 429–430 (2000).

167 ראו ברק, לעיל ה"ש 166, בעמ' 11.

להשמיע נרטיב אישי, סובייקטיבי, מדגיש את חשיבותם של רגשות, אמונות, תפיסות ודעות בעידן הפוסט-אמת, שבו עובדות אובייקטיביות משפיעות פחות על עיצוב דעת-הקהל מאשר פנייה לרגש, לאמונה ולעמדה האישית. ברם, דומה שגם בעידן זה שולטת התפיסה המשפטית הדורשת תיקוף של הגרסאות בעזרת עובדות. נשאלת אפוא השאלה אם בעידן הפוסט-אמת נרטיבים סובייקטיביים מתחרים אכן יכולים לדור בכפיפה אחת. מהי משמעות קיומה של "מלחמת גרסאות" ותפיסות נגדיות (מצד אחד, "היא אומרת"; מצד אחר, "הוא אומר") במרחב שבו אין גורם סמכותני חיצוני שמכריע בדבר נכונותה של גרסה אחת? האם ריבוי הקולות המתאפשר במרחב הצדק הא-פורמלי עשוי לשקף בצורה נאמנה וראויה יותר את משמעותו של המושג "צדק" בעיני מי ששרדו תקיפות מיניות?¹⁶⁸ ניתן לטעון כי תפיסת הצדק בעידן הפוסט-אמת, כפי שמשקפת בריבוי הקולות המתאפשר ברשתות החברתיות, הופכת את יחסי הכוח שנוצרים במרחב החוץ-משפטי בין נפגעי עבירה, פוגעים, חברי הקהילה והמדינה למדרגים פחות.¹⁶⁹ האם יחסי הכוח החדשים שנוצרים במרחב המקוון משליכים בהיוון חוזר על יחסי הכוח הקיימים במרחב הפורמלי של המשפט הפלילי המדינתי? מהן ההשלכות של עידן הפוסט-אמת על תפקידו ותפקודו של בית-המשפט בהליך הפלילי, האמור להכריע בין גרסאות ולחשוף את האמת?

נדמה כי במרחב הצדק הא-פורמלי, שבו חוקי המשחק אינם מוגדרים ומגובשים עדיין, התחרות בין הגרסאות מתחדדת כחלק מן המאבק על דעת-הקהל. על רקע זה אין פלא

168 הכתיבה הפמיניסטית מרבה להשתמש במטפורת הקול, בין היתר כדרך לקרוא תיגר על הנחת-המוצא של שיח הנאורות המודרניסטי בדבר קיום אמת אובייקטיבית ויחידה שיש לגלותה. תחת תפיסה המניחה קיומה של "אמת אחת" אין חשיבות במתן במה לקולות שונים, שהרי האמת היא אחת. לעומת זאת, תחת תפיסה המטילה ספק בקיום אמת יחידנית, מתן במה לקולות שונים הוא מעשה בעל חשיבות מרכזית, שכן בכוחו לחשוף את ריבוי האמיתות ואת העיוות שבניסיון לעשות רדוקציה של קולות שונים ל"אמת אחת". ראו בילסקי, לעיל ה"ש 166, בעמ' 429–431. יתרה מזו, גם כאשר מתאפשר לנפגעות להשמיע קול בהליכים משפטיים, קולן מתווך על-ידי מערכת כללים הממסגרים את הסיפור לפי אמות-מידה של קבילות ורלוונטיות. במובן זה הקול המושמע בהליך המשפטי הוא לעולם מעובד, מקוטע ומוטה. זאת, לעומת הקול האוטנטי, הרציף והישיר המושמע בעדותן של הנפגעות המפרסמות את סיפורן ברשת. על מוגבלות קולן של נפגעות תקיפה מינית בהליך המשפטי ראו שם; מירב דדיה ועידו דרויאן "הקורבן בהליך המשפטי" הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות 498 (צביה זליגמן וזהבה סולומון עורכות, 2004); Hadar Dancig-; Rosenberg, *Sexual Assault Victims: Empowerment or Re-victimization? The Need for a Therapeutic Jurisprudence Model*, in TRENDS AND ISSUES IN VICTIMOLOGY 150, 161 (Natti Ronel, K. Jaishankar & Moshe Bensimon eds., 2008) רונל לוריא יישום הליך נאות לנפגעות תקיפה מינית בהליך הפלילי (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור למשפטים", אוניברסיטת בר-אילן, 2012); Yifat Bitton, *Reclaiming Power?: Women Victims of Sexual Violence and the Civil Legal System*, in TRENDS AND ISSUES IN VICTIMOLOGY 130 (Natti Ronel, K. Jaishankar & Moshe Bensimon eds., 2008).

169 הכתיבה הפמיניסטית, שבה מטפורת הקול מחליפה את עולם הדימויים החזותי של גילוי אמת נסתרת, מבקשת לשנות את מערך היחסים הרצוי בין המשתתפים בדיון. במקום אידיאל של אובייקטיביות המבוסס על מרחק ומדרג בין צופה לנצפה, מטפורת הקול מדגישה את חשיבות התקשורת והשיח בין המשתתפים, ובכך יש בה כדי להפוך את התייחסות-הגומלין ביניהם לכזאת המבוססת על קרבה ויחס שוויוני יותר. ראו בילסקי, לעיל ה"ש 166, בעמ' 430; Carol Gilligan, *Getting Civilized*, 63 FORDHAM L. REV. 17, 22 (1994).

שפעילותם של יועצי תקשורת הולכת ומתרחבת בשנים האחרונות.¹⁷⁰ יועצי תקשורת נשכרים ישירות על-ידי חשודים ונאשמים בעלי ממון או על-ידי סנגוריהם לשם הגנה על המוניטין של לקוחם, וכדי לנסות להשפיע על תוצאות ההליכים המשפטיים, ככל שיפתחו בהמשך. מעצם הכשרתם המקצועית, יועצי התקשורת אמונים על "ההיגיון התקשורתי",¹⁷¹ המחייב פעולה מהירה, התמקדות בדמויות המעורבות בהליך המשפטי והגברת הדרמה והסנסציה בפרסום, כדי לזכות בהבלטת הנרטיב שלהם על-פני נרטיבים מתחרים בעידן הצפת המידע ברשתות. חלקם מעודדים את לקוחותיהם, החשודים בעבירות מין, להגיש תביעות לשון הרע באופן מידי – הן כדי לזכות בכותרות ולרתום את דעת-הקהל לתמיכה בהם, והן כדי להגביר את האפקט המצנן על נכונותן של נפגעות לחשוף את סיפורן ואת זהותן של הפוגע ברשת.¹⁷² גם נפגעות עבירות מין מתחמשות ביועצי תקשורת, המסייעים להן במציאת בימות תקשורתיות להעלאת טענותיהן נגד החשודים כמו-גם בהתמודדות עם האסטרטגיות התקשורתיות של החשודים.¹⁷³ האם העדר אסדרה בהקשר זה במרחב המקוון הוא ביטוי לאופיו הדמוקרטי והמעצים של מרחב חוץ-משפטי זה או שמא יש מקום ליצור אסדרה על השיח שתציב גבולות לטענות אפשריות של הצדדים? האם באסדרה כזו יהיה משום הפיכה של המרחב המקוון למרחב מגביל וממטר, שייטול מן הצדדים את החירות לספר את סיפורם באופן אותנטי, כשהם חופשיים מכבליהם של כללים ותכתיבים חיצוניים? אין ספק שהשיח הלעומתי שחלק מן הנפגעות תיארו – שיח שבמסגרתו הן חשפו את שמו של הפוגע ונתקלו כתוצאה מכך בתגובות מקניטות ומאשימות בחזרה – מעורר אתגר לא-פשוט בשרטוט גבולותיו הראויים של חופש הביטוי. אתגר זה מתעורר הן באשר לחופש הביטוי של הנפגעות והן באשר לחופש הביטוי של קהל המגיבים, לרבות הפוגע ותומכיו, ומצריך מחקרים נוספים שיניבו תובנות עדכניות ביחס למציאות המקוונת.

כאמור, איננו מתיימרות למצות כאן את שלל שאלות-ההמשך הרחבות שמחקר זה מעורר. חלף זאת אנו מקוות שהוא ישמש נקודת מוצא למחקרי-המשך, אמפיריים ותיאורטיים, שידונו בשאלות אלה ואחרות.

170 פלג, לעיל ה"ש 103, בעמ' 89–93; יחיאל לימור, ברוך לשם ולאה מנדלזיס יחסי ציבור – אסטרטגיה וטקטיקה (2014).

171 פלג, לעיל ה"ש 103, בעמ' 302–303.

172 לשם ההדגמה ראו רן בוקר "נתן זהבי תובע מהדס שטייף מיליון ושמונה מאות אלף שקלים: 'רצח אופייני'" *ynet* (20.11.2017) www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5045540,00.html.

173 ראו ענת פלג "דמעה אחת שווה אלף מילים" – הזיקה בין התנהלותם התקשורתית של נפגעי עברות למעמדם בהליך המשפטי" קרית המשפט י 185 (2014).